

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

KUN HENKIRIKOS KOSKETTAA

Käsikirjan toimittaminen henkirikosten uhrien läheis-
ten kohtaamiseen

Anni Pentti

Opinnäytetyö
Joulukuu 2018
Liiketalous
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalous
Oikeudellinen asiantuntijuus

PENTTI ANNI

Kun henkirikos koskettaa
Käsikirjan toimittaminen henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen

Opinnäytetyö 127 sivua, joista liitteitä 54 sivua
Joulukuu 2018

Viime vuosina tehtyjen tutkimusten perusteella on käynyt ilmi henkirikosten uhrien läheisten heikko asema Suomessa. Läheiset olivat kokeneet ongelmia muun muassa avun saamisessa, palveluihin ohjaamisessa, korvausten saamisessa sekä oikeusprosessissa kokonaisuudessaan. Rikosten uhrien asemaan yleisesti sekä henkirikosten uhrien läheisten erityistarpeisiin on viime vuosina alettu kiinnittää enemmän huomiota tutkimusten, lainsäädännöllisten toimien ja yhteiskunnallisen keskustelun myötä.

Opinnäytetyön toimeksiantajana toimi Rikosuhripäivystys. Toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena oli laatia kattava käsikirja, jossa olisi koottuna asioita, joihin moni henkirikoksen uhrin läheinen törmää sekä heitä auttavat tahot. Käsikirja on tarkoitettu kaikille, jotka työtehtävissään kohtaavat henkirikosten uhrien läheisiä sekä henkirikosten uhrien läheisille. Käsikirjan tavoitteena oli antaa kattavasti tietoa henkirikokseen liittyvistä asioista sekä ennen kaikkea palveluista henkirikosten uhrien läheisille. Opinnäytetyön tavoitteena oli tuoda ilmi henkirikosten uhrien läheisten asemaa Suomessa sekä esittää toimenpidesuosituksia aseman parantamiseksi.

Käsikirjaa varten kerättiin tietoa muun muassa kirjoista, nettilähteistä, tutkimuksista, opinnäytetöistä ja TV-ohjelmista sekä haastateltiin 15 eri ammattilaista aiheeseen liittyen. Opinnäytetyöraportin lähteinä käytettiin kirjallisuutta, tutkimuksia, nettilähteitä, artikkeleita sekä lainsäädäntöä.

Opinnäytetyö koostuu opinnäytetyöraportista ja toiminnallisesta osiosta, eli käsikirjasta. Käsikirja rajattiin seuraaviin päälukujen otsikoiden mukaisiin teemoihin: henkirikoksen vaikutuksia, kuolemaan liittyvät käytännön asiat, rikosprosessiin liittyvät asiat, kestävä palveluketju henkirikosten uhrien läheisille ja ammattilainen henkirikosten uhrien läheisten tukena. Opinnäytetyöraportti koostuu luvuista, jotka käsittelevät opinnäytetyöprojektiä, henkirikoksia Suomessa, henkirikosten uhrien läheisten asemaa Suomessa sekä henkirikosten uhrien läheisten aseman parantamista.

Asiasanat: henkirikokset, uhrin, läheiset, käsikirja, Rikosuhripäivystys

ABSTRACT

Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
Legal Expertise

PENTTI ANNI

The Effects of a Homicide

A Handbook on Confronting People Affected by a Homicide

Bachelor's thesis 127 pages, appendices 54 pages

December 2018

The studies carried out in recent years have shown the poor state of the people affected by a homicide in Finland. People had faced problems with getting help, guidance to services, receiving indemnity and with the judicial procedure as a whole. The state of the crime victims, in general, and the special needs of the people affected by a homicide, have been recognized in the past years, thanks to research, legislative measures and social discussion.

This thesis was commissioned by Victim Support Finland. The purpose of the functional thesis was to draft a comprehensive handbook including the matters that many people affected by a homicide face, and introducing the services provided for these people. The handbook is aimed at everybody, who on duty meet people affected by a homicide, and to the people affected by a homicide themselves. The purpose of the handbook was to give comprehensive information on the matters related to a homicide, and especially on the services for the people affected by a homicide. The aim of the thesis was to reveal the state of the people affected by a homicide in Finland and to submit proposals for actions to improve their state.

The information for the handbook was collected from books, Internet sources, studies, theses and TV programs. In addition, 15 specialists were interviewed about the subject. The sources for the thesis were literature, studies, Internet sources, articles and legislation.

The thesis consists of the written report and the functional part, the handbook. The handbook was defined to cover the themes of the titles of the main chapters: the effects of a homicide, practicalities concerning the death, matters related to the criminal procedure, a sustainable service chain for the people affected by a homicide and the specialist supporting the people affected by a homicide. The report consists of the chapters that consider the thesis project, homicides in Finland, the state of the people affected by a homicide in Finland and the improving of the state of the people affected by a homicide.

Key words: homicide, victim, people affected by a homicide, handbook, Victim Support Finland

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	OPINNÄYTETYÖPROJEKTI	9
2.1	Projektin määrittely.....	9
2.2	Ideointivaihe	10
2.2.1	Toimeksiantaja Rikosuhripäivystys	11
2.2.2	Opinnäytetyön tausta ja tarve.....	12
2.3	Käynnistysvaihe.....	13
2.4	Rakentamisvaihe.....	16
2.5	Päätämismvaihe	19
2.6	Projektin ongelmat ja lopputuloksen arviointi.....	20
3	HENKIRIKOKSET SUOMESSA	23
3.1	Yleistä henkirikoksista.....	23
3.2	Henkirikoksen tekijän profiili.....	25
3.3	Henkirikoksen uhrin profiili	26
3.4	Henkirikoksen motiivit	26
4	HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISTEN ASEMA SUOMESSA	28
4.1	Henkirikosten uhrien läheiset	28
4.2	Tutkimustuloksia henkirikosten uhrien läheisistä.....	29
4.2.1	Henkirikoksen psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia vaikutuksia.....	31
4.2.2	Poliisin toiminta	32
4.2.3	Oikeudenkäynti	33
4.2.4	Oikeudenkäynnin käytännön järjestelyt ja tekijän vaikutus	35
4.2.5	Henkirikoksen taloudellisia vaikutuksia ja korvausten saaminen. 36	
4.2.6	Avun saaminen ja ammattilaisten kohtaaminen.....	37
4.2.7	Median toiminta	41
4.3	Esimerkit ammattilaisten huonosta ja hyvästä kohtaamisesta	43
4.3.1	Esimerkki ammattilaisten huonosta kohtaamisesta.....	43
4.3.2	Esimerkki ammattilaisten hyvästä kohtaamisesta.....	47
5	HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISTEN ASEMAN PARANTAMINEN51	
5.1	Toimenpidesuosituksia henkirikosten uhrien läheisten aseman parantamiseksi	51
5.1.1	Suruviestin toimittaminen	52
5.1.2	Rikostutkinta	52
5.1.3	Oikeudenkäynti	53
5.1.4	Henkirikoksen taloudelliset vaikutukset ja korvausten saaminen. 54	
5.1.5	Avun ja tuen saaminen	55

5.1.6	Henkirikosten uhrien läheisten kohtaaminen ja siihen liittyvä koulutus	57
5.1.7	Median toiminta	58
5.1.8	Lainsäädäntö	59
5.2	Viime vuosien konkreettisia parannuksia henkirikosten uhrien läheisten asemaan.....	59
5.2.1	Uhridirektiivi.....	59
5.2.2	Oikeusministeriön hyvien käytäntöjen työryhmä	62
5.2.3	Lainsäädännölliset toimet	65
5.2.4	Muut toimet.....	67
6	POHDINTA.....	68
	LÄHTEET.....	72
	LIITTEET	74
	Liite 1. Käsikirjaa varten haastatellut ammattilaiset	74
	Liite 2. Esimerkki haastattelukysymyksistä	75
	Liite 3. Kun henkirikos koskettaa – käsikirja henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen, 52 sivua	76

1 JOHDANTO

Henkirikos tarkoittaa väkivallalla aiheutettua toisen ihmisen kuolemaa. Suomessa kuolee henkirikoksen uhrina vuosittain noin 100 ihmistä, joita suremaan jää keskimäärin noin 4–6 perheenjäsentä sekä joukko muita läheisiä, eli arviolta jopa 600 ihmistä vuosittain. Henkirikosten uhrien läheiset ovat rikoksen epäsuoria uhreja.

Läheisen kuolema on useimmiten aina kriisi, mutta henkirikos aiheuttaa läheisille massiivisen henkisen trauman. Henkirikos muuttaa uhrin lähipiirin koko loppuelämän. Läheiset joutuvat käymään läpi laajan skaalan vaikeita tunteita ja muita fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia sekä taloudellisia vaikutuksia, jotka henkirikos tuo heidän elämäänsä. Muiden vaikutusten lisäksi he joutuvat suuren henkisen kuormituksen keskellä suoriutumaan lukuisista kuolemaan liittyvistä käytännön järjestelyistä sekä vaikeaselkoisesta rikosprosessista.

Viime vuosina tehtyjen tutkimusten perusteella on käynyt ilmi henkirikosten uhrien läheisten heikko asema Suomessa. Läheiset ovat kokeneet ongelmia muun muassa avunsaamisessa, palveluihin ohjaamisessa, korvausten saamisessa sekä oikeusprosessissa kokonaisuudessaan. Suurena ongelmana henkirikosten uhrien läheisten auttamisessa on se, että vain harvoilla ammattilaisilla on kokemusta näistä tilanteista. Useimmille ammattilaisille tapaus osuu kohdalle enintään kerran työuran aikana, jolloin on vaikea auttaa parhaalla mahdollisella tavalla tai osata ohjata eteenpäin oikeisiin palveluihin.

Rikosten uhrien asemaan yleisesti sekä henkirikosten uhrien läheisten erityistarpeisiin on viime vuosina alettu kiinnittää enemmän huomiota tutkimusten, lainsäädännöllisten toimien ja yhteiskunnallisen keskustelun myötä. Yhden suurimmista parannuksista uhrien asemaan yleisesti on tuonut Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2012/29/EU) rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen (2001/220/YOS) korvaamisesta, eli niin kutsuttu uhridirektiivi. Oikeusministeriön uhripoliittinen toimikunta on valmistellut uhridirektiivin täytäntöönpanoa ja esittänyt loppuraportissaan vuonna 2015 kehittämistoimia uhrin aseman parantamiseksi.

Tutkimuksista ilmi tulleista tarpeista kehittää henkirikosten uhrien läheisten asemaa ja palveluita sekä uhripoliittisen toimikunnan ehdotuksista uhrin aseman parantamiseksi, lähti idea tehdä opinnäytetyönä käsikirja henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen. Käsikirjan tarve on suuri, koska samanlaista yhtä kattavaa käsikirjaa ei ole aiemmin ollut saatavilla henkirikosten uhrien läheisille tai heitä kohtaaville ammattilaisille.

Opinnäytetyön toimeksiantajana toimi Rikosuhripäivystys. Toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena on laatia kattava käsikirja, jossa on koottuna asioita, joihin moni henkirikoksen uhrin läheinen törmää sekä heitä auttavat tahot. Käsikirja on tarkoitettu kaikille, jotka työtehtävissään kohtaavat henkirikosten uhrien läheisiä sekä henkirikosten uhrien läheisille. Käsikirjan tavoitteena on antaa kattavasti tietoa kaikista henkirikokseen liittyvistä asioista sekä ennen kaikkea palveluista henkirikosten uhrien läheisille. Tavoitteena on myös, että käsikirja toimisi työkaluna verkoston rakentamisessa, jotta jokaisessa kunnassa voitaisiin taata kestävä ammattitaitoinen palveluketju henkirikosten uhrien läheisten auttamiseksi. Opinnäytetyön tavoitteena on tuoda ilmi henkirikosten uhrien läheisten asemaa Suomessa sekä esittää toimenpidesuosituksia aseman parantamiseksi.

Käsikirja rajataan seuraaviin päälukujen otsikoiden mukaisiin teemoihin: henkirikoksen vaikutuksia, kuolemaan liittyvät käytännön asiat, rikosprosessiin liittyvät asiat, kestävä palveluketju henkirikosten uhrien läheisille ja ammattilainen henkirikosten uhrien läheisten tukena. Opinnäytetyössä johdannon jälkeisessä toisessa luvussa kerrotaan opinnäytetyöprojektista ja kolmannessa luvussa henkirikoksista Suomessa. Neljännessä luvussa avataan tutkimusten perusteella henkirikosten uhrien läheisten asemaa Suomessa ja viidennessä luvussa esitetään tutkimustuloksiin pohjautuen parannuksia henkirikosten uhrien läheisten asemaan.

Opinnäytetyön toiminnallisuus tulee ilmi opinnäytetyön raportista ja toiminnallisesta osasta, eli käsikirjasta. Käsikirjaa varten kerättiin tietoa muun muassa kirjoista, nettilähteistä, tutkimuksista, opinnäytetöistä ja TV-ohjelmista sekä haastateltiin 15 eri ammattilaista aiheeseen liittyen. Opinnäytetyöraportin lähteinä käytetään kirjallisuutta, tutkimuksia, nettilähteitä, artikkeleita sekä lainsäädäntöä.

Opinnäytetyössä käytetään enimmäkseen käsitettä henkirikosten uhrien läheiset, joilla tarkoitetaan kaikkia uhrin perheeseen tai lähipiiriin kuuluvia tai uhrin läheiseksi itsensä

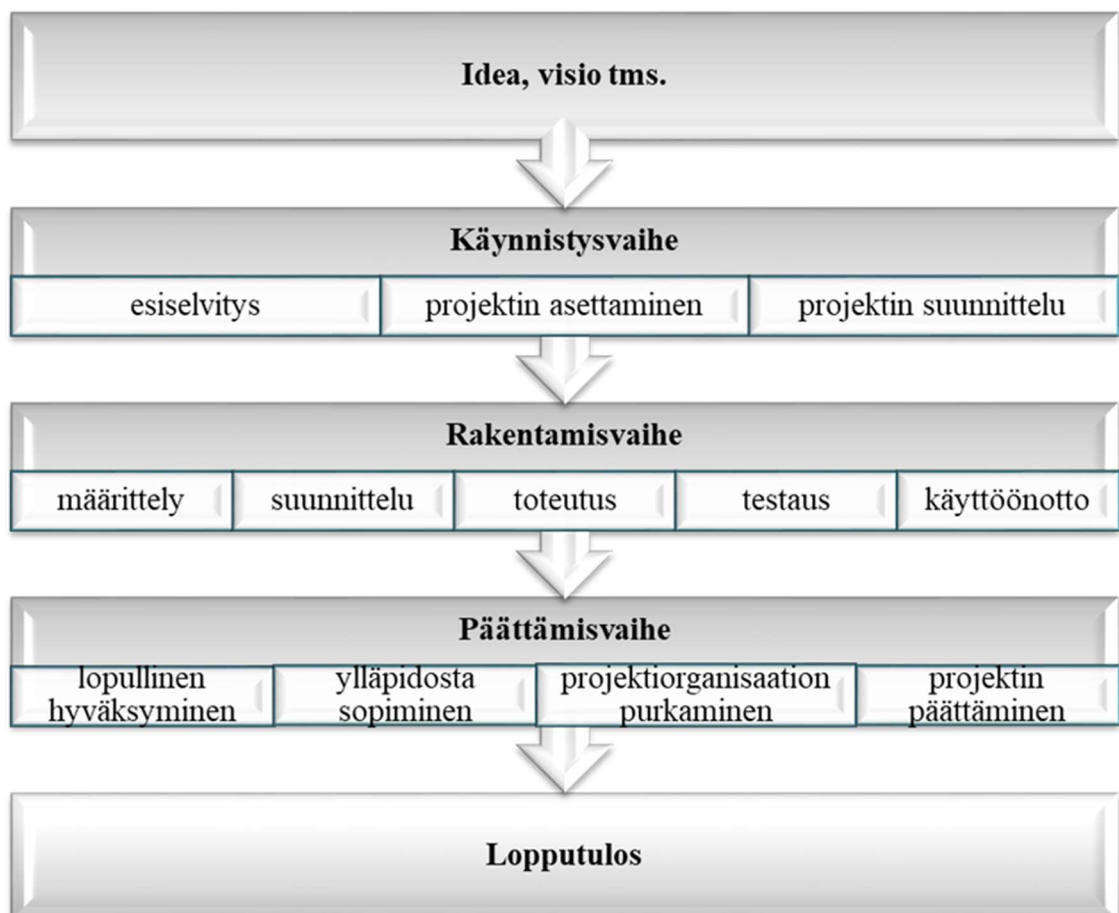
kokeneita henkilöitä. Tietyissä osioissa käytetään kuitenkin toisinaan käsitettä henkiri-
kosten uhrien omaiset, joilla tarkoitetaan vain uhrin lähiomaisia, koska tietyt tilanteet,
esimerkiksi oikeusprosessissa, koskettavat pelkästään uhrin lähiomaisia.

2 OPINNÄYTETYÖPROJEKTI

Seuraavissa luvuissa kerrotaan toiminnallisen opinnäytetyön vaiheista projektinhallinnan kautta. Projekti alkaa projektin määrittelyllä, jonka jälkeen tulevat ideointivaihe, käynnistysvaihe, rakentamisvaihe ja päättämisen vaihe. Tämän jälkeen käsitellään ja pohditaan valmista lopputulosta. Lisäksi alaluvuissa esitellään toimeksiantaja Rikosuhripäivystys sekä kerrotaan opinnäytetyön taustasta ja tarpeesta.

2.1 Projektin määrittely

Projekti on tavoitteellinen ja tietyn ajan kestävä prosessi. Se voi olla osa isompaa hanketta tai tähdätä tiettyyn rajattuun kertaluonteiseen tulokseen. (Vilka & Airaksinen 2004, 48.) Opinnäytetyö on samanlainen projekti kuin työelämän erilaiset projektit tai vaikkapa kodin remontoiminen. Toiminnallisen opinnäytetyön tekemiseen pätevätkin hyvin samantyyppiset säännöt ja ohjeet kuin yleisestikin projektinhallintaan.

KUVIO 1. Projektin hallinnan vaiheet (Ruuska 2012, 34, muokattu)

Projektin hallinta koostuu erilaisista vaiheista, jotka näkyvät kuviossa 1. Projekti alkaa ideasta tai visiosta, jonka jälkeen projekti käynnistetään, rakennetaan ja päätetään, jolloin saadaan haluttu lopputulos.

2.2 Ideointivaihe

Opinnäytetyön aiheen valinnassa on tärkeää se, että pystyy syventämään omaa asiantuntemustaan aiheesta ja, että aihe on niin ajankohtainen ja tulevaisuuteen luotaava, että se kiinnostaa myös toimeksiantajaa. Opinnäytetyöstä on hyvä olla myös oikeasti hyötyä jollekin. Opinnäytetyössä kannattaa siis tavoitella aihetta, jossa on hyvä ja, joka motivoi omien tietojen ja taitojen kehittämiseen. Lisäksi on hyvä, jos aihe liittyy työnantajaan ja sen tarpeisiin, jotta voi varmistaa omaa työllisyystilannettaan ja urakehitystään alalla. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 23–24.)

Olen itse perehtynyt rikosten uhreihin ja heidän asemaansa toimiessani vapaaehtoisena tukihenkilönä Rikosuhripäivystyksessä useamman vuoden ajan. Sitä kautta kiinnostuin rikosten uhrien aseman parantamisesta ja halusinkin tehdä myös opinnäytetyöni rikosten uhreihin liittyen. Otin 2015 vuoden loppupuolella yhteyttä silloisen harjoittelupaikkani oikeusministeriön kriminaalipoliittiseen osastoon ja kysyin, olisiko heillä mahdollisesti ideoita opinnäytetyölle. He kertoivat, että erityistä huomiota pitäisi nyt kiinnittää henkirikosten uhrien läheisiin ja kiinnostuinkin aiheesta heti. Halusin opinnäytetyöni aiheen olevan käytännönläheinen sekä oikeasti tärkeä ja hyödyllinen. Aihe vaikutti kaikin puolin sopivalta ja kiinnostavalta sekä myös ajankohtaiselta, joten arvelin sen olevan myös tarpeeksi motivoiva. Lisäksi halusin työssäni erikoistua yhä enemmän rikosten uhreihin, joten uskoin aihevalinnan olevan hyödyllinen myös urakehitykselleni.

Toimeksiantajan ei tarvitse olla aina työnantaja, vaan se voi tulla myös oman harrastustoiminnan kautta (Vilkkä & Airaksinen 2004, 19). Työntantajani kanssa aihetta ideoidessamme päädyimme siihen, että opinnäytetyön toimeksiantajana toimisi kuitenkin Rikosuhripäivystys, eikä oikeusministeriö. Tämän jälkeen kävinkin Rikosuhripäivystyksessä keskustelemassa, millaista opinnäytetyötä alkaisin työstää henkirikosten uhrien läheisiin liittyen. Rikosuhripäivystys oli minulle jo entuudestaan tuttu vapaaehtoistyöni kautta.

2.2.1 Toimeksiantaja Rikosuhripäivystys

Rikosuhripäivystys, eli RIKU, on vuonna 1994 toimintansa aloittanut yhteistyösopimukseen perustuva toiminta. RIKUa ylläpitävät Suomen Punainen Risti, Ensi- ja turvakotien liitto, Suomen Mielensterveysseura, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Setlementtiliitto ja Kirkkohallitus. RIKUn toimintaa koordinoi valtakunnallisesti Suomen Mielensterveysseura. Oikeusministeriö on antanut Rikosuhripäivystykselle kymmeneksi vuodeksi (2018–2027) julkisen palveluvelvoitteen rikosuhridirektiivin mukaisten uhrien yleisten tukipalveluiden tuottamiseksi ja tarjoamiseksi. Palveluita tarjotaan maksuttomasti ja luottamuksellisesti uhrin tarpeiden mukaisesti ja ne ovat saatavilla ennen rikosoikeudellista menettelyä, sen kuluessa ja tarvittavan ajan sen jälkeen. Palvelut ovat saatavilla myös uhrin perheenjäsenille. (Rikosuhripäivystys n.d. a.)

RIKUn perustehtäviä ovat rikoksen uhrin, hänen läheisensä sekä rikosasian todistajan aseman parantaminen vaikuttamalla ja tuottamalla tukipalveluita. RIKU pyrkii toimimaan rikoksen uhrin puolestapuhujana ja tarpeiden tulkitsijana. Yksi RIKUn vaikuttamiskeinoista on osallistuminen rikoksen uhrin asemaa parantavien työryhmien työhön, yhdessä viranomaisten ja muiden kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Lisäksi RIKUn perustyöhön kuuluu rikoksen uhrin asemasta ja tarpeista annettavat lausunnot, koulutus ja tiedotus sekä rikosuhriin asemaan liittyvän tutkimuksen edistäminen ja osallistuminen julkiseen keskusteluun. (Rikosuhripäivystys n.d. a.)

Tukipalveluina RIKU tarjoaa käytännön neuvoja ja henkistä tukea rikoksen tai rikosyrityksen kohteeksi joutuneille, heidän läheisilleen ja rikosasiassa todistaville. RIKU auttaa rikoksen uhria toimimaan oikeuksiensa mukaisesti ja tukee hänen selviytymistään rikoskokemuksesta. RIKUn toiminta perustuu ammatillisesti ohjattuun vapaaehtoistyöhön, joka täydentää palveluja. Toiminnan tavoitteena on rikoksen uhrin tarpeenmukainen, inhimillinen ja tasavertainen kohtelu. RIKU tuottaa palveluja valtakunnallisina puhelin- ja verkkoauttamispalveluina sekä henkilökohtaisina palveluina ympäri Suomea. RIKUlla on keskustuomiston lisäksi seitsemän aluetoimistoa ja 31 palvelupistettä eri puolilla maata. Niissä työskentelee lähes 60 ammattilaista koko- tai osapäivätoimisesti. Rikosuhriyön vapaaehtoisena, eri puolilla Suomea, toimii noin 500 yksityishenkilöä, joista noin 30 on juristeja. (Rikosuhripäivystys n.d. a.)

RIKUn palveluita ovat:

- Tukihenkilö avuksi ja tueksi rikosprosessiin
- Auttava puhelin, josta saa keskusteluapua, tukea sekä käytännön neuvoja rikokseen liittyvissä asioissa sekä syrjinnän vastaista neuvontaa
- Juristin puhelinneuvonta, jossa vapaaehtoiset juristit päivystävät ja auttavat juridisissa kysymyksissä
- RIKUchat, josta saa keskusteluapua, tukea sekä käytännön neuvoja rikokseen liittyvissä asioissa chatissa keskustellen
- RIKUn verkkosivut, johon voi jättää viestin rikosasiaan liittyen ja siihen vastataan muutaman päivän sisällä
- Todistajan tuki, joka on rikosasian todistajille suunnattu palvelu
- Visitor-toiminta, joka on päivystystä tietyillä poliisilaitoksilla ja tuomioistuimissa. RIKUn henkilöstö auttaa ja tukee kohtaamiaan asiakkaita paikan päällä ja ohjaa tarvittaessa lisäpalveluihin.

(Rikosuhripäivystys n.d. b.)

2.2.2 Opinnäytetyön tausta ja tarve

Tarve projektin käynnistämiseen voi syntyä esimerkiksi siksi, että halutaan uudistaa jokin vanhentunut järjestelmä tai tehdä siihen merkittäviä muutoksia. Projektin käynnistämisen syynä voi olla myös ympäristön paine. (Ruuska 2012, 35.) Rikosten uhrien asemaan yleisesti sekä henkirikosten uhrien läheisten erityistarpeisiin on viime vuosina alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota erilaisten tutkimusten, lainsäädännöllisten toimien ja yhteiskunnallisen keskustelun myötä. Psykologi Soili Poijulan vuonna 2010 tekemä tutkimus ”Henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytyminen, mielenterveys ja kokemukset tuesta ja palveluista” osoitti uhrien läheisten kärsivän monenlaisista vakavista oireista, saamatta niihin kuitenkaan kunnolla apua. Tutkimus toikin esille tarpeen huomioida henkirikosten uhrien läheiset paremmin. Tutkimuksesta ja sen tuloksista kerrotaan tarkemmin luvuissa neljä ja viisi.

Rikoksen uhrin asemaan yleisesti toi parannuksia Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2012/29/EU) rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen (2001/220/YOS) korvaamisesta, eli niin kutsuttu uhridirektiivi. Oikeusministeriön uhripoliittinen toimikunta valmisteli vuonna

2014 uhridirektiivin täytäntöönpanoa ja esitti loppuraportissaan vuonna 2015 kehittämissuunnitelmat uhrin aseman parantamiseksi. Tästä kerrotaan tarkemmin luvussa 5.2.1.

Toiminnallisella opinnäytetyöllä tavoitellaan ammatillisessa kentässä käytännön toiminnan ohjeistamista, opastamista tai toiminnan järjestämistä. Toiminnallinen opinnäytetyö voi olla esimerkiksi opas tai käsikirja ja toteutustapana voi olla esimerkiksi kirja, vihko tai opas. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 9.) Muun muassa Poijulan tutkimuksesta ilmi tulleesta tarpeesta kehittää henkirikosten uhrien läheisten asemaa ja palveluita sekä uhriliittisen toimikunnan ehdotuksista uhrin aseman parantamiseksi, lähtikin idea laatia käsikirja henkirikosten uhrien läheisille. Käsikirjan tarve oli suuri, koska samanlaista yhtä kattavaa käsikirjaa ei ollut aiemmin saatavilla henkirikosten uhrien läheisille tai heitä kohtaaville ammattilaisille. Opinnäytetyön tavoitteena olikin luoda kattava käsikirja, jossa olisi koottuna asioita, joihin moni henkirikoksen uhrin läheinen törmää sekä heitä auttavat tahot.

2.3 Käynnistysvaihe

Projektin käynnistysvaiheeseen kuuluu esiselvitys, projektin asettaminen ja projektin suunnittelu (kuvio 1). Toimeksiantajan kanssa asetimme projektin alkaneeksi tekemällä sopimuksen opinnäytetyön tekemisestä. Tämän jälkeen aloin suunnitella opinnäytetyötä hahmottelemalla toimintasuunnitelmaa.

Projektisuunnitelma vastaa toiminnallisen opinnäytetyön toimintasuunnitelmaa. Siinä tulee selvittää projektin tausta ja lähtötilanne sekä projektin tarkoitus, tavoite ja rajaukset. Toimintasuunnitelma tehdään toiminnallisessa opinnäytetyössä lähinnä siksi, että opinnäytetyön idea ja tavoitteet olisivat tiedostettuja, harkittuja ja perusteltuja. Toimintasuunnitelmassa eritellään mitä tehdään, miten tehdään ja miksi tehdään. Toimintasuunnitelman ensisijainen merkitys on jäsentää tekijälleen, mitä on tekemässä. Lisäksi suunnitelman merkitys on lupaus siitä, mitä aikoo tehdä, jotta pystyy sitoutumaan siihen. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 26–27, 49.) Itse en tehnyt käsikirjaa varten yksityiskohtaista toimintasuunnitelmaa. Toimeksiantajan kanssa tehdyssä opinnäytetyösopimuksessa sekä koululle toimittamassani opinnäytetyösuunnitelmassa oli suunniteltu ja ylös kirjoitettu pitkälti samoja asioita, kuin toimintasuunnitelmassa kuuluisi olla, joten en kokenut erilliselle

toimintasuunnitelmalle tarvetta. Hahmottelin kuitenkin itselleni paperille vapaamuotoisemmin toimintasuunnitelmaan kuuluvia asioita.

Toimintasuunnitelma on hyvä aloittaa lähtötilanteen kartoituksesta. Aluksi on tehtävä esiselvitys, eli selvitettävä, mitä muita vastaavanlaisia ideoita alalta löytyy, jotta pystyy luomaan jotakin uutta. Lisäksi tärkeää on kartoittaa idean kohderyhmä ja idean tarpeellisuus kohderyhmässä, jotta projekti saadaan sidottua kontekstiinsa. Kohderyhmän valinta rajaa valintojen joukon ja auttaa valitsemaan perustellusti sopivimman sisältövaihtoehdon. Toimintasuunnitelmassa pitää kartoittaa myös aiheeseen liittyvä lähdekirjallisuus, tutkimukset, muut mahdolliset lähteet ja aiheeseen liittyvä ajankohtainen keskustelu. Taustatietoja vasten pitää pohtia, miten idea kannattaa rajata, millainen käytännön ongelma idealla ratkaistaan ja mikä merkitys sillä on kohderyhmälle. Seuraavaksi tulisi pohtia, millaisin keinoin idean tavoitteet ovat saavutettavissa. Toimintasuunnitelmassa tuleekin miettiä, mistä kannattaa hankkia tarvittava tieto ja materiaali sekä onko tarvetta tehdä selvitystä tai konsultaatioita asiantuntijoille haastatteluin. Toimintasuunnitelmassa voidaan myös perustella, miksi tietyt kanavat ja keinot on valittu. Lisäksi toimintasuunnitelmassa on hyvä hahmotella aikataulu tekemiselle. (Vilka & Airaksinen 2004, 27, 32, 36, 40.)

Omassa työssäni kohderyhmä, eli henkirikosten uhrien läheiset, oli selvä jo alusta alkaen, koska kohderyhmä annettiin minulle suoraan toimeksiantajan puolesta. Se, millainen työ henkirikosten uhrien läheisiä voisi auttaa parhaiten, selvisi vasta suunnitteluvaiheessa. Projektin suunnitteluvaiheessa tavoitteena olikin ensin kehittää palvelupolku henkirikosten uhrien läheisille ja tehdä tuotoksena käsikirja, joka loisi ammattilaisille selkeät toimintatavat henkirikosten uhrien läheisten auttamiseksi. Aiheen rajauksessa päädyttiin kuitenkin vain kokoamaan käsikirja, joka on suunnattu ensisijaisesti ammattilaisille henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen ja auttamiseen. Yksi syy siihen, miksi läheiset eivät olleet saaneet kaipaamaansa apua oli se, että moni ammattilainenkin kohtaa syvästi traumatisoituneen henkirikoksen uhrin läheisen vain kerran elämänsä aikana, eikä siksi välttämättä osaa huomioida läheisen erityistarpeita tai ohjata oikeaan paikkaan saamaan apua. Tästä syystä käsikirja päädyttiin suuntaamaan ensisijaisesti ammattilaisille, mutta toki myös suoraan henkirikosten uhrien läheisille luettavaksi. Käsikirja tulisi Rikosuhripäivystykselle aluetasolla käyttöön ja he voisivat käyttää sitä työkaluna esimerkiksi verkoston rakentamisessa. Lisäksi käsikirja suunniteltiin julkaistavaksi Rikosuhripäivystyksen internetsivuilla ja hyödynnettäväksi erilaisissa koulutustilaisuuksissa aiheen tiimoilta.

Käsikirjaa oli tarkoitus myös jakaa eri sidosryhmille muun muassa seminaareissa ja muissa yleisötilaisuuksissa.

Esiselvitys oli tässä tapauksessa jo tehty, koska oli huomattu, ettei samanlaista yhtä laajasti koottua tietoa ole saatavilla henkirikosten uhrien läheisille. Tutkimusten ja haastatteluiden perusteella läheiset kuitenkin tuntuivat kaipaavaan kirjallista opasta, jossa kaikki tärkeä tieto olisi. Itse tietoa etsiessäni löysin muutaman huomattavasti suppeamman oppaan aiheesta, mutta mitään kovin kattavaa opasta ei ollut saatavilla. Henkirikosten uhrien läheisten auttamiseksi tarkoitettulle käsikirjalle oli siis selkeä tarve.

Tietoa voidaan kerätä asiantuntijoita haastatellen, eli konsultaationa. Näin haastatteluaineistolla saatua tietoa voidaan käyttää kuin lähdeaineistoa. Konsultaatioita ovat myös haastattelut, joissa kerätään tai tarkistetaan faktatietoa asiantuntijoilta. Teemahaastattelu on puolistrukturoituna vapaampi tapa kerätä aineistoa kuin lomakehaastattelu. Teemahaastattelu toimii opinnäytetöissä muun muassa silloin kun tavoitteena on kerätä tietoa jostakin tietystä teemasta tai tehdä konsultaatioita asiantuntijoille. Konsultaatiot ovat hyvin vapaamuotoisia tiedonhankinnan tapoja, jotka sopivat parhaiten faktatietojen tarkistamiseen. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 58, 63–64.)

Aiheen ja kohderyhmän selkiytyttyä, aloin koota tietoa aiheesta muun muassa kirjoista, nettilähteistä, tutkimuksista, opinnäytetöistä ja TV-ohjelmista. Jo alussa toimeksiantajan kanssa työtä suunnitellessani oli selvää, että tärkeimpänä tiedonkeruutapana toimisi haastattelut ja konsultoinnit. Toimeksiantajalta sain hyvin tietoa, ketä kaikkia voisin työtäni varten haastatella. Päätin suorittaa kaikki haastattelut teemahaastatteluina, koska näin sain kattavimmin kaipaamaani tietoa. Myöhemmin työn edetessä, huomasin tarpeen myös lyhyemmille konsultaatiokysymyksille tietyistä aiheista.

Tarkemmin aiheeseen perehdyttyäni ja hieman tietoa kerättyäni, päätin lopulta rajata käsikirjan seuraaviin teemoihin:

- henkirikoksen vaikutukset uhrin läheisiin (fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset vaikutukset)
- uhrin läheisten kaipaama tuki (mikä on auttanut selviytymisessä ja mistä saa apua?)
- kuolemaan liittyvät käytännön asiat (mitä pitää muistaa hoitaa, mitä pitää ottaa huomioon sekä mistä näihin löytää apua?)

- rikosasiaan liittyvät käytännön asiat (mitä pitää muistaa hoitaa, mitä pitää ottaa huomioon sekä mistä näihin löytää apua?)

Suunnittelemani aikataulu oli jo alusta asti vain suuntaa antava ja löyhä, koska minulla ei ollut kiire valmistumisen kanssa ja opiskelu- sekä työtilanteestani johtuen en pystynyt tekemään opinnäytetyötä täysipäiväisesti missään vaiheessa. Alustavan aikataulusuunnitelman mukaan suunnittelin aloittavani opinnäytetyön aiheen hyväksyttämällä keväällä 2016 ja opinnäytetyön piti olla valmis loppuvuodesta 2016. Tekemäni aikataulu piti alussa hyvin, mutta työn edetessä venyi lopulta huomattavasti, etenkin opinnäytetyön raportointiosuuden kohdalla.

2.4 Rakentamisvaihe

Projektin rakentamisvaihe käynnistyy toimeksiannon kohteena olevan tuotoksen määrittelyllä. Määrittelyssä kuvataan, mitä tuotoksella tehdään. Määrittelyvaiheen tuotoksena syntyvät kuvaukset, joiden pohjalta tekninen ja toiminnallinen suunnittelu voidaan aloittaa. Suunnitteluvaiheessa tuotetaan asetettujen toiminnallisten vaatimusten perusteella tekninen ratkaisu. Siinä kuvataan yksityiskohtaisesti, miten tuotos aiotaan toteuttaa sisäisen rakenteen, liittymien ja rajapintojen osalta. Toteutusvaiheessa valmistetaan suunnitteluvaiheen kuvausten mukainen tuotos sekä laaditaan tarvittavat dokumentit. Toteutuksen jälkeen, rakentamisvaiheen loppupäässä suoritetaan myös testaus ja käyttöönotto. Testausvaiheessa tarkistetaan, että tuotos vastaa asetettuja vaatimuksia ja tehdään tarvittavat korjaukset. (Ruuska 2012, 37–39.)

Opinnäytetyön rakentamisvaihe alkoi määrittelyllä ja suunnittelulla. Hyväksyin opinnäytetyösuunnitelmani ja pidin ensimmäisen opinnäytetyöseminaarin toukokuussa 2016.

Opinnäytetyöseminaarissa esittelin käsikirjan toteutussuunnitelman:

1. Kvalitatiivisen aineisto- ja haastattelututkimuksen kerääminen
2. Litterointi ja aineiston kokoaminen
3. Aineiston perusteella käsikirjan tuottaminen ammattilaisille
4. Käsikirjan muokkaus Rikosuhripäivystyksen toimesta niin, että se voidaan ottaa aluetasolla käytännössä käyttöön
5. Käsikirjan julkaiseminen Rikosuhripäivystyksen www -sivuilla

6. Käsikirjan hyödyntäminen erilaisissa koulutustilaisuuksissa aiheen tiimoilta
7. Käsikirjan jakaminen sidosryhmille sekä erilaisissa seminaareissa ja muissa yleisötilaisuuksissa

Toteutusvaiheen aloitin aineistoon perehtymisellä ja haastattelujen tekemisellä. Kesän 2016 aikana suoritin lähes kaikki haastattelut sekä haastattelujen litteroinnit käsikirjaa varten. Haastattelin yhteensä 15 eri ammattilaista aihepiiriin liittyen joko kasvotusten tai sähköpostilla. Kaikki haastattelemani ammattilaiset on listattu liitteessä 1. Suurin osa haastatteluista oli 1–2 tunnin mittaisia teemahaastatteluja ja muutamalle lähetin sähköpostilla lyhyitä konsultaatiokysymyksiä. Puolistrukturoitu haastattelumuoto oli tässä tapauksessa järkevin tapa kerätä tietoa, koska kaipaasin tietoa juuri tietyistä teemoista. Haastatteluiden teemoiksi valikoituivat samankaltaiset teemat kuin aiheen rajauksessakin, eli taustatiedot haastateltavasta, henkirikoksen vaikutukset uhrien läheisiin, palveluiden saatavuus ja niihin ohjaaminen sekä ammattilaisen näkökulma henkirikosten uhrien läheisten auttamisessa. Tein aluksi kaikille haastateltaville samat kysymykset, mutta muutin, lisäsin tai poistin kysymyksiä sen mukaan, ketä haastattelin. Lähetin kaikille haastateltaville etukäteen kysymykset (liite 2), jotta he pystyivät paremmin valmistautumaan haastatteluun. Nauhoitin kaikki haastattelut, jotta haastattelujen auki kirjoittaminen olisi myöhemmin helpompaa. Haastattelut sujuivat hyvin vapaamuotoisesti ja sainkin kaikilta haastatelluilta laajasti tietoa henkirikosten uhrien läheisiin liittyen. Koen tehneeni oikeat valinnat haastateltavien suhteen, koska kaikilla haastatelluilla oli kokemusta henkirikosten uhrien läheisten auttamisesta sekä valtavasti tietoa ja taitoa aiheeseen liittyen.

Syksyllä 2016 aloin koota ja kirjoittaa käsikirjaa haastattelujen litterointien ja kokoamani aineiston perusteella. Kirjoittaessa teemat selkiytyivät entisestään. Lähetin tekstiäni välillä toimeksiantajalle tarkistettavaksi ja kävimme muutaman kerran käsikirjan sisältöä läpi. Suunnittelimme lisää teemoja käsikirjaan mukaan otettavaksi, karsimme joitain aiheita ja pohdimme, mistä aiheesta voisi kirjoittaa pitkästi ja mistä lyhyesti. Lopullisiksi pääotsikoiksi ja aiheiksi käsikirjassa valikoituivat:

- Henkirikoksen vaikutuksia
- Kuolemaan liittyvät käytännön asiat
- Rikosprosessiin liittyvät asiat
- Kestävä palveluketju henkirikosten uhrien läheisille
- Ammattilainen henkirikosten uhrien läheisten tukena

Alkuperäisen suunnitelman mukaan suunnittelin palauttavani käsikirjan Rikosuhripäivystykseen tarkistettavaksi vuoden 2016 loppuun mennessä. Rikosuhripäivystyksen opinnäytetyöni ohjaajan ja omien aikataulujeni vuoksi sovimme, että voin palauttaa käsikirjan vasta alkuvuodesta 2017. Käsikirja oli minun osaltani valmis helmikuussa 2017, mutta sen jälkeen lähetin käsikirjan osioita vielä tarkistettavaksi ja kommentoitavaksi haastatelluille ammattilaisille. Tein muutamia korjauksia käsikirjaan heidän kommenttiansa perusteella. Toukokuussa 2017 palautin tarkistetun ja minun osaltani lopullisen käsikirjan Rikosuhripäivystykseen stilisoitavaksi ja muokattavaksi. Lokakuussa 2017 sain Rikosuhripäivystykseltä käsikirjani muokatun version vielä tarkistettavakseni ennen kuin se meni painoon. Käsikirja (liite 3) julkaistiin lopulta tammikuussa 2018 sekä painettuna versiona että netissä¹. Käsikirjaa painettiin suomenkielisenä 4 000 kappaletta ja ruotsinkielisenä 1 000 kappaletta. Lisäksi osioita käsikirjasta hyödynnettiin Rikosuhripäivystyksen uudistuneessa vuonna 2017 julkaistussa Rikoksen uhrin käsikirjassa luvussa ”henkirikokset ja uhrien läheiset”.

Rikosuhripäivystys jakoi käsikirjan koko henkilöstölleen sekä Rikosuhripäivystyksessä toimiville vapaaehtoisille. Lisäksi Rikosuhripäivystys on koonnut käsikirjan avulla verkoston toimijoista, joita henkirikoksen uhrin läheinen kohtaa prosessin aikana. Jokaisessa Rikosuhripäivystyksen 31:ssä palvelupisteessä on vuoden 2018 loppuun mennessä järjestetty verkoston kokous ja käsikirja on jaettu kaikille verkoston jäsenille työkaluksi. Verkostotapaamisten on tarkoitus jäädä säännölliseksi ja pysyväksi toiminnaksi, joita järjestetään jatkossa 1–2 kertaa vuodessa. Verkostotapaamisten tavoitteena on toisiin toimijoihin ja toistensa toimintaan tutustuminen konkreettisesti, jotta voidaan varmistaa mutkaton ja joustava henkirikosten uhrien läheisten palveluketju. Lisäksi verkoston jäsenet voivat jatkossa hankkia verkostotapaamisiin yhteistä koulutusta. Jaoin myös itse käsikirjaa omissa työ- ja vapaa-ajan verkostoissani, jotta tieto käsikirjan olemassa olosta saavuttaisi mahdollisimman monet. Käsikirjaa aiotaan jatkossa hyödyntää myös opetusmateriaalina oikeusministeriön hallinnonalan koulutuksissa, muun muassa oikeusavun ja tuomareiden koulutuksissa.

Opinnäytetyön raportointiosuutta aloin kirjoittaa jo kesällä 2017. En kuitenkaan kirjoittanut sitä kovinkaan aktiivisesti ja lisäksi odottelin, että valmis käsikirja julkaistaisiin,

¹ Linkki käsikirjan nettiversioon: <https://www.riku.fi/binary/file/-/id/117/fid/1916>

jotta saisin sen liitettyä mukaan opinnäytetyöhön. Vasta käsikirjan julkaisun jälkeen, keväällä 2018, aloin kirjoittaa raportointiosuutta loppuun ja kokoamaan teoriatietoa raporttiin eri lähteistä. Raportointiosuuden sain valmiiksi vuoden 2018 loppuun mennessä.

2.5 Päättämisvaihe

Projekti on rajattu tehtävä, jolla pitää olla selkeä päätepiste. Projekteilla onkin luontainen taipumus jatkua, kun työprosessin kuluessa esiin nousseita kehitysehdotuksia ryhdytään käyttöönottovaiheessa toteuttamaan. Nämä tehtävät tulisikin tarvittaessa projektoida erikseen. Projektin hallitun päättämisen edellytys on, että lopputuotoksen hyväksymiskriteerit on sovittu jo projektin alussa. Projekti pitää lopettaa jämäkästi, kun rajauksen mukainen lopputuotos on otettu käyttöön ja tilaaja on hyväksynyt toimituksen. (Ruuska 2012, 40.) Toimeksi annetussa opinnäytetyössä piilee vaara siitä, että opinnäytetyö laajenee mittavammaksi kuin opinnäytetyölle asetetut alkuperäiset tavoitteet ja ammattikorkeakoulun asettamat opintoviikkomäärät edellyttävät (Vilkkä & Airaksinen 2004, 18). Opinnäytetyöprojektini venyi paljon pidemmäksi, kuin sen oli alun perin tarkoitus. Se ei kuitenkaan johtunut työn laajenemisesta matkan varrella, vaan ennemminkin omasta ja toimeksiantajan työtilanteesta johtuen. Työ oli kuitenkin lopulta laajuudeltaan suurempi, kuin ammattikorkeakoulun opintoviikkomäärät olisivat edellyttäneet.

Alla olevasta janakaaviosta (taulukko 1) voi havaita opinnäytetyöprojektini vaiheet, keston sekä arvion työmäärästä. Kesto ja työmäärä ovat vain suuntaa antavia lukuja, koska en kirjannut työtunteja muistiin projektin aikana. Kaaviosta kuitenkin näkee selvästi, mihin vaiheisiin on mennyt eniten aikaa ja kuinka pitkä projekti lopulta oli.

TAULUKKO 1. Janakaavio opinnäytetyöprojektistä

Projektin nimi: opinnäytetyö			2016												2017												2018															
Vaihe/tehtävä	Kesto	Työ- määrä	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
Aiheen valinta ja suunnittelu	1 kk	7 h																																								
Aiheeseen tutustuminen ja aineiston kokoaminen	11 kk	40 h																																								
1. opinnäytetyöseminaari	1 kk	2 h																																								
Asiantuntijoiden haastattelut	7 kk	25 h																																								
Litteroinnit	6 kk	33 h																																								
Litterointien läpikäyminen ja poimiminen käsitteisiin	4 kk	15 h																																								
Käsikirjan kirjoittaminen	9 kk	130 h																																								
Opinnäytetyön raportointiosion kirjoittaminen	13 kk	150 h																																								
2. opinnäytetyöseminaari	1 kk	2 h																																								

Projektin päättämävaiheeseen kuuluu tuotoksen lopullinen hyväksyminen, ylläpidosta sopiminen, projektiorganisaation purkaminen ja projektin päättäminen (kuvio 1). Käsikirjan osalta projekti saatiin päätökseen ja tuotos, eli käsikirja hyväksyttiin sekä julkaistiin. Toimeksiantaja Rikosuhripäivystys vastaa käsikirjan mahdollisesta päivittämisestä ja korjauksista, eli ylläpidosta. Lopullisesti opinnäytetyöprojekti päättyy, kun myös raportointiosuus on valmis, opinnäytetyön toinen seminaari on pidetty ja kun opettaja on työn arvostellut sekä hyväksynyt.

2.6 Projektin ongelmat ja lopputuloksen arviointi

Projektityöskentelyssä voi ilmetä erilaisia ongelmia. Yleisimpiä projektityöskentelyn ongelmia ovat puutteellisesti tehty projektin valmistelu tai epäselvä taikka kesken kaiken muuttuva projektin rajaus. Ongelmana voi olla myös projektin osapäiväisyys, eli projektiin kuuluvia tehtäviä hoidetaan muiden töiden ohella, eikä projektin tavoitteisiin ja määräaikoihin sitouduta. Myös suunnitteluvirheet voivat muodostua ongelmaksi, jos työmääräarviot ja aikataulut ovat liian optimistisia tai niitä kiristetään. Samalla henkilöiden käytettävyyden yliarvioitaan, jolloin kalenteriaika ja henkilötyöpäivät rinnastetaan toisiinsa. Ylipäätään puutteelliset aikataulut voivat tuottaa ongelmia projektin hallinnassa. Projektisuunnitelman keskeisin osuus onkin aikataulu, koska sen perusteella projektin kulkua ja

etenemistä voidaan seurata ja ennakoida. Ongelmia voivat aiheuttaa lisäksi projektin epäselvä elinkaari ja välitavoitteiden puuttuminen. Projektilla tuleekin olla selkeä alkamis- ja päättymishetki. Kun projekti on asetettu, on työt saatava heti käyntiin. Monesti käy niin, että projektin aloitustilaisuutta seuraa useamman viikon suvantovaihe, koska projektin organisointi ja valmistelutyöt ovat vielä kesken. Projektisuunnitelmassa tulisi olla selkeästi asetettuja virstanpylväitä ja välitavoitteita. Silloin voidaan hetki hengähtää, arvioida toteutunutta suhteessa suunnitelmiin, tehdä korjauksia ja saada palautetta onnistumisesta. Työnteon lisääntymisen lisäksi sopiva välitavoitteiden sijoittelu parantaa työmotivaatiota ja projektiryhmä voi todeta saaneensa jotain valmiiksi. (Ruuska 2012, 41–42, 45, 50–53.)

Vaikka opinnäytetyöprojektini sujuikin pääsääntöisesti hyvin, voi nyt jälkeenpäin tarkasteltuna projektin hallinnassa huomata joitain puutteita ja ongelmia. Suurimmaksi ongelmaksi muodostui aikataulu ja projektin pitkittyminen, joka johtui suurimmaksi osaksi siitä, että jouduin tekemään opinnäytetyötä osapäiväisesti töiden ja muun opiskelun ohella. Toimeksiantajan puolelta ei myöskään asetettu kovin tiukkoja määräaikoja projektille, mikä toisaalta helpotti projektityöskentelyn sovittamista omiin aikatauluihin, mutta toisaalta myös pitkitti sen valmiiksi saamista. Projektilla ei ollut selkeää päättymishetkeä, koska opintoni olivat vielä kesken, enkä ollut varma valmistumisajankohdastani, eikä toimeksiantajalla ollut tarkkaa aikataulua käsikirjan valmistumiselle tai julkaisulle. Tämä aiheutti sen, että projektin aikana oli useampia pitkiäkin suvantovaiheita, jolloin projekti ei edennyt. Vaikka joitain tarkistuksia suoritettiin kesken projektin, puuttuivat suoranaiset välietapit, jotka olisivat saattaneet rytmittää paremmin projektia ja vauhdittaneet sen valmistumista.

Työelämästä saatu opinnäytetyöaihe tukee ammatillista kasvua. Toimeksiannetun opinnäytetyön etuna on mahdollisuus päästä peilaamaan omia tietoja ja taitoja senhetkiseen työelämään ja sen tarpeisiin. Opinnäytetyöprosessi voi auttaa suuntaamaan omaa ammatillista kasvua, urasuunnittelua ja työllistymistä. (Vilkka & Airaksinen 2004, 17.) Koen opinnäytetyöprojektin aiheen olleen minulle juuri oikea. Pystyin hyödyntämään siinä aiempia tietoja ja taitojani rikosuhriasioissa, mutta opin myös paljon uutta, etenkin henkirikosten uhrien läheisten asemasta sekä projektin hallinnasta ja aikatauluttamisen tärkeydestä. Koen opinnäytetyöni myös auttaneen minua ammatillisessa kasvussa ja urasuunnittelussa, koska olen sen myötä yhä enemmän päässyt erikoistumaan rikosuhriasi-

oihin. Toiminnallinen opinnäytetyön muoto oli minulle sopivin tapa toteuttaa opinnäytetyö, koska minulle sopivampi työskentelymuoto on enemmän uuden luominen, kuin tutkimuksen tekeminen.

Rikosuhripäivystyksen opinnäytetyönohjaajan mukaan henkirikosten uhrien läheisten käsikirjalle on ollut selkeä tarve jo pitkään. Hänen mukaansa käsikirja helpottaa asioiden oppimista ja asiakkaan auttamista merkittävästi. Käsikirja auttaa myös uuden henkilöstön perehtymisessä henkirikosten uhrien läheisiin ja henkilöstö onkin ottanut käsikirjan miehlissään vastaan. Myös verkostotapaamiset on otettu erittäin hyvin vastaan ja ne on koettu tarpeellisiksi.

Käsikirja on huomioitu myös terveystieteiden tohtori Anja Terkamo-Moisio blogikirjoituksessa, jossa hän suosittelee käsikirjaa kaikille asiasta kiinnostuneille. Hän kirjoittaa käsikirjan olevan kattava ja antavan ohjeita monipuolisesti, minkä johdosta sen olemassaolosta on hänen mielestään hyvä tietää. (Terkamo-Moisio 2018.)

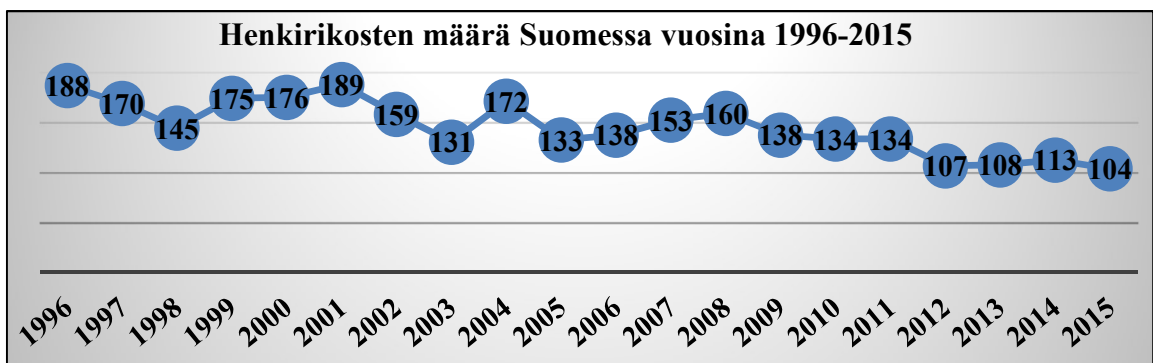
3 HENKIRIKOKSET SUOMESSA

Tämä luku käsittelee henkirikollisuutta Suomessa. Ensin kerrotaan yleistä tietoa henkirikoksista, jonka jälkeen käydään läpi henkirikoksen tekijän ja uhrin profiili sekä henkirikoksen motiivit.

3.1 Yleistä henkirikoksista

Henkirikos tarkoittaa väkivallalla aiheutettua toisen ihmisen kuolemaa. Henkirikoksiksi luettavat rikosnimikkeet löytyvät rikoslain (RL, 39/1889) 21 luvusta, joka koskee henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia. Henkirikoksiksi katsottavia rikosnimikkeitä ovat tappo, murha, surma, lapsensurma sekä rikosnimikeyhdistelmä pahoinpitely ja kuolemantuottamus. Tapon, murhan, surman ja lapsensurman kohdalla myös pelkkä teon yritys on rangaistava teko. Rikosnimikkeet määräytyvät erilaisten teonpiirteiden mukaan. Suomessa kuolee henkirikoksen uhrina vuosittain noin 100 ihmistä (kuvio 2).

Helsingin yliopiston kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Poliisiammattikorkeakoulu sekä sisäasiainministeriön poliisiosasto käynnistivät vuonna 2002 henkirikosseurannan. Hankkeen tavoitteena on seurata henkirikosten määrän ja piirteiden kehitystä sekä tuottaa tietoa, jota voidaan käyttää henkirikosten ehkäisyyn, rikosten selvittämiseen sekä väkivallan syiden perustutkimukseen. Henkirikosseuranta-hanke on tarkoitettu pysyväksi. Hankkeen tietokantaan kirjataan perustiedot poliisin tietoon tulevien henkirikosten ja tahallisten pahoinpitelyrikosten yhteydessä tehtyjen kuolemantuottamusrikosten osapuolista sekä teonpiirteistä. (Lehti 2017, 2.)

KUVIO 2. Henkirikosten määrä Suomessa vuosina 1996–2015 (Välimäki 2017, 31, muokattu)

Kuten kuvioista 2 voi havaita, henkirikosten määrä Suomessa on laskenut 1990-luvun ja 2000-luvun alun jälkeen, nyt yhtäjaksoisesti noin 20 vuoden ajan. Muutos on tapahtunut yksinomaan miesten tekemisissä henkirikoksissa. (Lehti 2017, 1.) Syytä ei tarkkaan tiedetä, mutta henkirikosten määrä on laskenut myös kansainvälisesti. Väestön ikääntymisen voi osittain selittää ilmiötä. (Välimäki 2017, 34.) Tämä crime dropiksi kutsuttu ilmiö, eli rikollisuuden määrän väheneminen, on havaittu huomattavassa osassa kehittyneitä länsimaita (Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielsson 2018, 135). Tutkijat arvioivat, että kyseessä on pysyvä muutos. Tilastoista (esimerkiksi kuvio 2) kuitenkin selviää, että edelleen liian monet kuolevat väkivaltaan. (Välimäki 2017, 34.) Henkirikollisuuden taso Suomessa on tällä hetkellä Euroopan unionin kahdeksanneksi korkein ja keskimääräistä korkeampi kaikki Euroopan maat huomioiden. Rikollisuustason korkeus johtuu pääsääntöisesti keski-ikäisten työttömien miesalkoholistien poikkeuksellisen korkeasta rikollisuustasosta. (Lehti 2017, 1.)

Henkirikollisuuden maakunnalliset erot ovat suuret. Korkeimmat rikollisuustasot ovat Lapissa, Keski-Suomessa ja Kymenlaaksossa, kun taas matalimmat rikollisuustasot ovat Ahvenanmaalla ja Keski-Pohjanmaalla. (Lehti 2017, 1.) Julkisten paikkojen turvallisuus on lisääntynyt, koska henkirikollisuus on siirtynyt julkisilta paikoilta yksityisiin tiloihin. Henkirikoksen tekopaikka onkin yleisesti yksityisasunto. Muutoksen syitä voivat tutkijoiden mukaan olla muun muassa yleinen kaupungistuminen ja henkirikosten riskiryhmien asuntotilanteen koheneminen. (Välimäki 2017, 21.)

Suomessa henkirikokset selvitetään keskimäärin nopeasti, suurin osa vuorokauden kuluessa tapahtumasta. Tutkijoiden mukaan henkirikokset selviävät pääsääntöisesti nopeasti, koska suurin osa henkirikoksista tulee poliisiin tietoon jo tekopäivänä. Yli puolessa henkirikostapauksista joko rikoksentehtyjä tai rikoksen silminnäkijä soittaa hätäkeskukseen tai hälyttää muuta apua paikalle. Toisinaan henkirikos jää kuitenkin selvittämättä. Kun aikaa henkirikoksesta kuluu yli viikko, käy syyllisen tai syyllisten kiinni saaminen yhä vaikeammaksi. Poliisi pystyy Suomessa kuitenkin selvittämään henkirikoksista yli 98 prosenttia. (Välimäki 2017, 29.)

Vuosina 2003–2013 henkirikoksista epäillyistä 85 prosenttia vastaan nostettiin syyte ja 75 prosenttia tuomittiin rangaistukseen. 94 prosenttia rangaistukseen tuomituista sai ehdottoman vankeusrangaistuksen. (Lehti 2017, 1.)

3.2 Henkirikoksen tekijän profiili

Henkirikos on hyvin poikkeuksellinen rikos. Siihen syyllistyvät poikkeavat usein rikoksentekijöinä muista rikollisista. Henkirikoksista tuomitut ovat yleisesti muita iäkkäämpiä, usein vaikeasti alkoholisoituneita ja heillä on yleensä takanaan poikkeuksellisen raskas rikosura. Lisäksi he ovat sekä sosiaalisesti että psyykkisesti moniongelmaisia. Henkirikoksissa joudutaankin usein soveltamaan rikoslain 3 luvun syyntakeettomuussäännöksiä sekä ottamaan käyttöön raskaimmat terveydenhuollolliset toimet ja tahdosta riippumaton mielisairaanhoido. (Lappi-Seppälä 2008.)

Pääsääntöisesti henkirikokset liittyvät keski-ikäisten työelämän ulkopuolella olevien miesten keskinäisiin alkoholinkäyttötilanteisiin. Yleistä henkirikokseen syyllistyneille miehille on se, että he ovat jo entuudestaan väkivaltaiseksi tiedettyjä, koska heidät on jo aiemmin tuomittu tuomioistuimessa henki- tai pahoinpitelyrikoksesta ainakin kerran tai he ovat olleet jo aiemmin vankilassa. Suomalainen henkirikollisuus on suurelta osin syntyperäisten suomalaisten keskinäistä rikollisuutta, mutta ulkomailla syntyneiden ja etnisten vähemmistöjen tekemät henkirikokset ovat viime vuosina jonkin verran kasvaneet. (Lehti 2017, 1, 12, 30.) Henkirikoksiin syyllistyvät eivät ole tyypillisesti erikoistuneet juuri tähän rikoslajiin, vaan heillä on yleensä taustallaan aiempia väkivaltarikoksia ja muuta rikollisuutta. Tutkimuksissa on havaittu myös ylisukupolvista korrelaatiota: joka kuudennella nuorella henkirikokseen syyllistyneellä oli henkirikoksen tehnyt isä tai muu sukulainen. (Kivivuori ym. 2018, 126.)

Pääsääntöisesti henkirikokset tehdään yksin, mutta nuorten tekemistä henkirikoksista suurin osa on ryhmässä tehtyjä. Nuorten tekemien henkirikosten ominaispiirteitä ovat tekojen raakuus ja yllätyksellisyys. Tämän takia myös niiden ennalta estäminen on hankalaa. Oma tyyppinsä on myös useamman uhrin vaativat henkirikokset, kuten perhesurmat, joista voidaan käyttää myös nimitystä laajennettu itsemurha. Niissä tekijä yleensä vie yhden tai useamman ihmisen mukanaan kuolemaan. Perhesurmat poikkeavat tekijäprofiilinsa puolesta muista suomalaisista henkirikoksista. Surmaajat eivät pääsääntöisesti ole tekohetkellä päihteiden vaikutuksen alaisina, eivätkä työttömiä tai syrjäytyneitä, vaan ennemminkin hyvin koulutettuja ja työssä käyviä. Perhesurmaaja ei välttämättä kerro mielenterveyden, tai muista, ongelmistaan ja tuhoisista ajatuksistaan ulkopuolisille. Näin ollen tekoja on vaikea ennakoida ja estää. (Välimäki 2017, 22–23.)

3.3 Henkirikoksen uhrin profiili

Henkirikoksen yleisin uhri on tuttavan tai ystävän surmaama mies (46 % uhreista). Toiseksi yleisimmät uhrin ovat parisuhdekumppanin surmaama nainen (16 % uhreista) ja uhrille ennalta tuntemattoman henkilön surmaama mies (10 % uhreista). (Lehti 2017, 1.) Henkirikoksiin kuolee myös lapsia, yleisimmin äidin tai isän surmaamana. Vuosina 2003–2014 Suomessa surmattiin kaikkiaan 77 alle 15-vuotiasta lasta. (Välimäki 2017, 22.)

Työttömien ja varhaiseläkeläisten riski tulla surmatuksi, tai syyllistyä henkirikokseen, on huomattavasti suurempi kuin muiden väestöryhmien. Ero on myös entisestään kasvanut rikollisuustason laskiessa, koska henkirikollisuuden väheneminen on ollut aktiiviväestössä suurempi kuin työttömillä työikäisillä. Henkirikosten osapuolten koulutustaso on myös muuta väestöä keskimääräistä alhaisempi, sosioekonomisesta asemasta riippumatta. Myös osapuolten ammattikoulutus on keskimääräistä heikompi. Henkirikollisuuden riskiryhmiä perheaseman osalta ovat yksin asuvat miehet ja avoliitossa elävät naiset. Henkirikoksiin syyllistyvillä on keskimäärin huomattavasti rankempi rikollinen tausta kuin heidän uhreillaan ja erityisen selvä ero on aiemman väkivaltarikollisuuden kohdalla. Suurimmalla osalla uhreista ei ole väkivaltaista taustaa. Toisaalta kuitenkin kaiken tyyppinen aiempi vakava rikollisuus lisää selvästi riskiä sekä syyllistyä henkirikokseen kuin joutua henkirikoksen uhriksi. (Lehti 2017, 12, 34–36.)

3.4 Henkirikoksen motiivit

Vaihtelevat motiivit, tekopaikat ja yksilölliset olosuhteet tekevät jokaisesta henkirikoksesta erilaisen, eikä kahta samanlaista tapausta ole. Henkirikostapahtumaan voi liittyä huitaisu puukolla ryyppyporukan riidassa, eroriidan yhteydessä tehty isku keittiöveitsellä, taloudellisen hyödyn tavoittelu tai huumebisnekseen liittyvä veriteko. Henkirikoskuolemaksi voi paljastua myös ensin tapaturmaiseksi luultu kuolema. Henkirikoksen toteuttamisen eri keinoja rajoittaa vain ihmisen mielikuvitus. Monesti sattumalla on myös suuri merkitys henkirikoksissa. Tekopaikka ja tapahtumapaikan olosuhteet saattavat ratkaista, selviääkö uhri hengissä vai menehtyykö hän. (Välimäki 2017, 19–20.)

Yleisin motiivi henkirikoksissa on ryypyyriita. Muita suhteellisen usein esiintyneitä motiiveja ovat mustasukkaisuus, mielenterveydellinen häiriö, parisuhteen ongelmat, kosto ja kiusaussuhteen päättäminen. Kuitenkin kaiken kaikkiaan välineelliseen, suunnitelmalliseen väkivaltaan viittaavia motiiveja on hyvin vähän. (Lehti 2017, 22–23.) Suomessa alkoholisidonnaisia henkirikoksia on viime vuosien aikana ollut reilut 80 prosenttia henkirikoksista. Nuorten tekemissä henkirikoksissa tyyppillinen motiivi on aineellisen hyödyn tavoittelu. (Välimäki 2017, 21–22.) Tutkimuksissa onkin todettu nuorten henkirikosten lisääntyvän usein taloudellisten nousukausien aikana (Kivivuori ym. 2018, 135).

Poliisi ei saa aina henkirikoksen motiivia selvitettyä. Motiivin selvittäminen on erityisen haastavaa, jos tekijä on surmannut tekojensa päätteeksi myös itsensä. Parhaiten motiivi selviää tapauksissa, jotka tekijä tunnustaa. (Välimäki 2017, 23, 198.)

Suuressa osassa henkirikoksia rikososapuolten välillä on esiintynyt jo aiemmin väkivaltaa tai väkivallalla uhkaamista. Keskeinen ongelma henkirikosten ennalta ehkäisyssä näyttäisi olevan se, kuinka osapuolten keskinäinen oirehtiminen ja väkivalta saataisiin nykyistä paremmin ja ennen kaikkea riittävän ajoissa sellaisten tahojen tietoon, jotka voisivat siihen tehokkaasti puuttua. (Lehti 2017, 13.)

4 HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISTEN ASEMA SUOMESSA

Aloittaessani työt RIKUssa kaksi ja puoli vuotta sitten yksi suurta hämmennystä aiheuttava asia oli henkirikoksen uhrin [läheisen] asema Suomessa. Voisi kuvitella, että näin suuren tragedian kohteeksi joutunut ihminen olisi auttamisjärjestelmän toimien kärjessä, tarvittavia palveluita ja ohjausta saisi välittömästi, mutkattomasti ja asian-tuntevasti. Näin ei tilanne ole maassamme ilmiselvästi ollut. (Åberg 2016, 3.)

4.1 Henkirikosten uhrien läheiset

Suomessa kuolee henkirikoksen uhrina vuosittain noin 100 ihmistä, joita suremaan jää keskimäärin 4–6 perheenjäsentä sekä joukko muita läheisiä, eli arviolta jopa 600 ihmistä vuosittain. Henkirikosten uhrien läheiset ovat rikoksen epäsuoria, eli sekundaariuhreja. (Pentti 2017, 5.)

Henkirikoksen uhrin läheisen määritelmä on laajempi kuin viranomaisten usein käyttämät käsitteet omainen tai lähiomainen. Läheisiä ovat ne henkilöt, jotka yksilö itse kokee läheisikseen. Läheisellä ei siis tarkoiteta pelkästään uhrin lähiomaisia tai perheenjäseniä, vaan läheiseksi voidaan nimittää henkilöä, joka on kokenut tunteneensa uhrin. (Virta 2017, 9.)

Henkirikoksen uhrin elinpiirin, ammatin ja tunnettuuden mukaan henkirikoskuoleman vaikutukset voivat ulottua laajalle. Uhrin perheenjäsenten lisäksi häntä voivat jäädä kaipaamaan sukulaiset, työ- tai opiskeluyhteisö, kaverit, naapurit, tuttavat ja harrastuskaverit. Lisäksi uhrin perheenjäsenten kautta voi syntyä kerrannaisvaikutuksia. Esimerkiksi henkirikoksen vuoksi menehtyneen lapsen vanhemmat elävät traumaattisen kokemuksensa kanssa omissa työ- ja harrastusyhteisöissään, jolloin henkirikos vaikuttaa tavalla tai toisella myös vanhempien työtovereihin sekä ystäviin ja mahdollisesti edelleen myös heidän perheisiinsä ja yhteisöihinsä. (Välimäki 2017, 38–39.)

Henkirikos on rikoksista julmin, vakavin ja traumatisoivin, koska kuoleman on aiheuttanut toisen ihmisen tekemä väkivalta. Voimakkaimmin ja pysyvimmin henkirikoksen seuraukset koskettavat uhrien lähiomaisia. Omaan läheiseen kohdennettu henkirikos konkretisoi ihmisen julmuuden äärimmäisen rankalla tavalla. Perusturvallisuus järkkyy, kun

huomaa, miten kauheisiin tekoihin ihminen kykenee. (Armour 2003, 519; Välimäki 2017, 11–12.)

Henkirikoskuolema on väkivaltainen ja se nähdään tarkoituksettomana kuolemana. Se on aina aiheutunut toisen ihmisen tekojen seurauksena, joten se olisi joissain tapauksissa voitu jopa estää. Lisäksi kuoleman epäoikeudenmukaisuus tai sattumanvaraisuus hankaloittavat läheisten surutyötä. Henkirikoskuolemaan liittyvät usein ajatukset uhrin kokemasta kärsimyksestä, jolloin sitä ei voida mitenkään ajatella kauniina kuolemana. Mikäli henkirikos on jäänyt ratkaisematta, eikä tekijää ole saatu kiinni ja syytteen alaiseksi, on uhrin läheisten entistä hankalampaa prosessoida menetystään ja suruaan. (Virta 2017, 13–14.)

Henkirikosten uhrien läheiset jäävät monesti vaille huomiota, koska päähuomio kiinnittyy itse rikosprosessiin, median tulkintaan tai yhteisön reaktioihin. Liian usein läheiset jätetäänkin yksin selviämään järkyttävän kokemuksensa kanssa. (Armour 2003, 519.)

4.2 Tutkimustuloksia henkirikosten uhrien läheisistä

Suomessa on suhteellisen vähän tehty tutkimuksia henkirikosten uhrien läheisiin liittyen. Kuitenkin suurin osa yleisistä rikosten uhreja koskevista tutkimuksista pätee myös henkirikosten uhrien läheisiin ja osittain ulkomaiset henkirikosten uhrien läheisiä koskevat tutkimustulokset pätevät myös Suomessa. Etenkin viime vuosina Suomessa on kuitenkin valmistunut muutamia juuri henkirikosten uhrien läheisiä koskevia kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia tutkimuksia. Tässä opinnäytetyössä on perehdytty etenkin psykologi Soili Poijulan tutkimuksiin, hoitotieteen opiskelija Tanja Virran pro gradu -tutkielmaan, toimittaja Elina Välimäen tekemiin haastatteluihin sekä psykologian tohtori, oikeuspsykologian dosentti Helinä Häkkänen-Nyholmin artikkeliin.

Psykologi Soili Poijula on tutkinut henkirikosten uhrien läheisten asemaa ja henkirikoksesta selviytymistä kahdessa erillisessä kyselytutkimuksessa. Toinen tutkimus kartoitti henkirikosten uhrien perheenjäsenten selviytymistä ja toinen Myyrmannin kauppakeskuksen pommi-iskun uhrien omaisten asemaa ja hoitoa.

Poijulan vuonna 2010 valmistuneessa tutkimuksessa ”Henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytyminen, mielenterveys ja kokemukset tuesta ja palveluista” selvitettiin suomalaisten henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytymistä sekä tuen ja hoidon saantia 2–10 vuoden kuluessa henkirikoksesta. Tutkimus kuului Henkirikoksen uhrien läheiset ry:n (Huoma) ja sosiaali- ja terveysministeriön yhteiseen hankkeeseen ”Henkirikosuhrien perheiden selviytyminen: mielenterveydelliset ja sosiaaliset seuraukset sekä hoidon ja palveluiden merkitys”. Tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa kansainvälisesti vertailukelpoista tietoa henkirikosten vaikutuksista uhrien perheenjäseniin ja selviytymiseen yhteydessä olevista tekijöistä. (Poijula 2010, 3, 9.)

Myyrmannin kauppakeskuksessa vuonna 2002 tapahtuneen pommi-iskun uhreille ja omaisille tehtiin sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta Soili Poijulan toteuttama tutkimus- ja hoitoprojekti, johon kuului kaksivaiheinen kyselytutkimus. Tutkimus kartoitti uhrien ja omaisten tilannetta, mutta se auttoi heitä samalla saamaan tarvitsemaansa hoitoa. Tutkimus valmistui vuonna 2004. (Välimäki 2017, 41–42.)²

Hoitotieteen opiskelija Tanja Virta tutki, osana Tampereen yliopiston surututkimushanketta, henkirikosuhrien läheisten surua sekä heidän selviytymistään edistäviä ja estäviä tekijöitä vuonna 2017 valmistuneessa pro gradu -tutkielmassaan. Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena haastatteluiden ja lomakekyselyn avulla. Tutkimuksen tavoitteena oli luoda ymmärrystä läheisten surusta ja selviytymisestä henkirikoskuoleman jälkeen. Virran tutkimuksesta saatua tietoa voidaan hyödyntää läheisensä menettäneiden yksilöiden ja perheiden auttamistyössä, terveydenhuollon ja vertaistukitoiminnan kehittämisessä sekä henkirikosten uhrien läheisiä kohtaavien ammattilaisten koulutuksissa. (Virta 2017, 17.)

Toimittaja Elina Välimäki on haastatellut 11 henkirikoksen uhrin läheistä sekä heitä kohtaavia ammattilaisia ”Ei unohdu koskaan - henkirikoksen jäljet” -teostaan varten. Kirja on julkaistu maaliskuussa 2017. (Välimäki 2017.) Psykologian tohtori, oikeuspsykologian dosentti Helinä Häkkänen-Nyholm on julkaissut useita oikeuspsykologiaan ja kriminaalipsykologiaan liittyviä tutkimuksia ja artikkeleita. Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan hänen vuonna 2017 valmistunutta artikkelijulkaisuaan ”Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt”. (Häkkänen-Nyholm, 2017.)

² Alkuperäinen lähde: Poijula, S. (toim.) 2004. Myyrmannin räjähdys: uhrien ja omaisten psyykinen selviytyminen ja hoidon merkitys. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:13. Helsinki.

Tutkimusten perusteella ongelmia on havaittu olevan muun muassa poliisin toiminnassa, avun saamisessa, palveluihin ohjaamisessa, korvausten saamisessa sekä oikeusprosessissa kokonaisuudessaan. Seuraavissa luvuissa käsitellään eri tutkimuksiin perustuen henkirikoksen vaikutuksia uhrien läheisiin.

4.2.1 Henkirikoksen psyykkisiä, fyysisiä ja sosiaalisia vaikutuksia

Kuoleman tapahtuminen juuri henkirikoksen kautta vaikeuttaa läheisten selviytymistä. Henkirikos on kuolintapana äkillinen ja yllättävä, minkä vuoksi läheiset saattavat prosessoida menneisiin tapahtumiin liittyviä asioita hyvinkin pakonomaisesti, pääsemättä pois negatiivisten ajatusten muodostamasta kehästä. Virran tutkimuksessa havaittiin läheisten kokevan traumatisoivana henkirikoskuoleman ennalta-arvaamattomuuden ja tahallisuuden sekä kuoleman tapahtumisen nimenomaan toisen ihmisen käden kautta. (Virta 2017, 5–6, 77.)

Henkirikoksen tapahduttua läheiset voivat kärsiä ahdistuneisuudesta, masennuksesta, posttraumaattisesta stressihäiriöstä, komplisoituneesta surusta sekä alkoholi- ja huumausaineriippuvuudesta. Virran tutkimus osoitti läheisten kokevan muun muassa ahdistusta, tuskaa, pelkotiloja, syyllisyyttä, alakuloisuutta ja masentuneisuutta. Tutkimuksen mukaan heillä oli erittäin synkkiä ajatuksia ja he ilmaisivat jopa halunsa kuolla. Etenkin pitkittyessään emotionaalinen kärsimys esti läheisiä huolehtimasta itsestään ja perheestään sekä esimerkiksi palaamasta työelämään. Jo aiemmissa ulkomaisissa tutkimuksissa henkirikosten uhrien läheisten surua on kuvattu emotionaalisesti traumatisoivana, vaikuttaen läheisten psyykkiseen terveyteen ja jopa kuolleisuuteen. (Virta 2017, 5–6, 77.)

Myös Poijulan tutkimuksen mukaan henkirikoksesta aiheutui läheisille psyykkisen kärsimyksen ohella materiaalisia ja immateriaalisia menetyksiä sekä kielteisiä muutoksia. Lisäksi yli puolet tutkituista kärsi traumaattiseen perheenjäsenen kuolemaan liittyvistä psykiatrista hoitoa vaativista psyykkisistä häiriöistä. Tutkimus osoitti henkirikoksen aiheuttaneen uhrien läheisille fyysisen ja psyykkisen terveydentilan huonontumista. Vastaajista 24 prosentilla oli diagnosoitu ruumiillinen sairaus ja 35 prosentilla mielenterveyshäiriö. Naisilla esiintyi miehiä huomattavasti useammin ruumiillisia ja psyykkisiä häiriöitä. Lähes joka kolmas arvioi työkykynsä alentuneen ja täysin työkyvyttömiä vastaajista oli kuusi prosenttia. (Pojula 2010, 3, 35, 44.)

Ulkomaisen tutkimuksen mukaan suurinta ahdistusta ja surua kokivat vanhemmat, jotka olivat menettäneet lapsensa henkirikoksen vuoksi. Tutkimuksen mukaan 30 prosentilla vanhemmista, jotka olivat menettäneet lapsensa henkirikoksen seurauksena, ei havaittu lainkaan trauman vähenemistä vuosienkaan kuluessa. (Armour 2003, 521–522.)

Virran tutkimuksessa läheisillä todettiin olevan paljon negatiivisia muistoja henkirikokseen ja kuoleman väkivaltaisuuteen liittyen. Läheiset eivät olleet varmoja siitä, tehtiinkö surmatun hengen pelastamiseksi kaikki mahdollinen. (Virta 2017, 78.)

Henkirikoksen vaikutuksista uhrien läheisiin kerrotaan laajemmin opinnäytetyön toiminnallisessa osiossa, käsikirjan (liite 3) sivuilla 8–16.

4.2.2 Poliisin toiminta

Virran tutkimuksessa poliisien toimintaa kritisoitiin muun muassa hitaan informoinnin, asioiden hitaan käsittelemisen, puutteellisen tutkinnan ja epäselvän viestinnän vuoksi. Läheisten kokemusten mukaan poliisit olivat huolimattomia saattaessaan tekijää oikeudenkäyntiin, jolloin he joutuivat olemaan samassa odotusaulassa henkirikoksen tekijän kanssa. Lisäksi läheiset kokivat poliisien käyttäytyneen epäammattimaisesti oikeussalissa. (Virta 2017, 53.)

Toisinaan henkirikosten uhrien läheiset saattavat saada itselleen tärkeän tiedon, esimerkiksi tapahtuneesta henkirikoksesta, tuomiosta tai epäillyn kiinniottamisesta, nettiuutisen välityksellä, jopa suurta yleisöä myöhemmin. Tilanteeseen voi johtaa se, että tiedonkulku on esimerkiksi poliisin tai asianajajan vuoksi ollut liian hidasta, jolloin media on toiminut asiassa nopeammin. Yhtenä esimerkkinä poliisin hitaasta, tai jopa epäonnistuneesta, informoinnista on erään omaisen kertomus, jonka mukaan poliisi varoitti epäillyn pyrkivän pakomatallaan uhrin omaisten luokse. Tämän vuoksi he pelkäsivät kotonaan ulko-ovi hyvin lukittuna, kunnes huomasivat nettiuutisesta, että poliisi oli saanut epäillyn kiinni. Poliisi ei kuitenkaan enää tästä ollut omaisia tiedottanut, vaan he saivat tiedon sattumalta nettiuutisesta. Näinkin merkittävän uutisen olisi ollut suotavaa välittyä omaisille virallisesti poliisin kautta. (Välimäki 2017, 215, 231.)

Tietyn rikosnimikkeen valinta ja sen mahdollinen vaihtuminen prosessin aikana, hämmentävät omaisia koko rikos- ja oikeusprosessin ajan. Henkirikosten uhrien läheiset kokevat rakkaaseensa kohdistuneen veriteon aina erityisen raa'aksi ja julmaksi, eli murhaksi. Omaisista voikin tuntua tekoa vähättelevältä, mikäli poliisi tutkii tekoa "vain" tappona tai kuolemantuottamuksena. (Välimäki 2017, 194, 206.)

4.2.3 Oikeudenkäynti

Oikeudenkäynti vaikuttaisi olevan neuvoja vaativin asia, jonka kanssa henkirikosten uhrien omaiset joutuvat tekemisiin. Omaiset saattavat ajatella, etteivät tarvitse avustajaa lainkaan, etenkin jos tekijä on tunnustanut, ja lähtevät luottavaisin mielin oikeudenkäyntiin. Asianajajan hankkimista saatetaan välttää myös suurten kustannusten pelossa. Oikeudenkäynnin kulku ja lopputulos voivatkin olla yllättäviä ja shokeeraavia sekä aivan muuta kuin omaiset olivat luulleet. (Välimäki 2017, 201, 216.)

Oikeudenkäyntiin asianomistajana osallistuminen on monelle tavalliselle kansalaiselle ainutkertainen kokemus (Välimäki 2017, 12–13). Häkkänen-Nyholm mukaan oikeusprosessilla onkin tutkittu olevan taloudellisia, sosiaalisia ja psyykkisiä vaikutuksia ihmisten elämään, ja se koetaan usein psyykkisesti kuormittavaksi tilanteeksi, joka aiheuttaa monille jopa reaktiivisia häiriöitä tai sopeutumishäiriöitä. Oireilla voi olla merkittävä vaikutus henkilön kykyyn esiintyä oikeudessa ja siten myös oikeudenkäynnin lopputulokseen. Asianomistajien keskuudessa tehdyt tutkimukset oikeusprosessien psyykkisistä vaikutuksista ovat jo pitkään osoittaneet, että kokemukset oikeusprosessista ovat usein kielteisiä ja merkittävästi lisäävät koettua stressiä sekä traumatisoivat lisää. Syynä on yleensä se, että asianomistajat ovat kokeneet oikeusprosessin epäselväksi ja hämmentäväksi, eivätkä he ole kokeneet tulleen oikeudenkäynnissä asiallisesti kohdatuksi tai kuulluksi. (Häkkänen-Nyholm 2017, 2351–2352.)

Tutkimusten mukaan huomattava osa asianomistajista pelkää oikeudenkäyntiä. Oikeusprosessille luonteenomainen vastakkainasettelu, kilpailullisuus, auktoriteettiin sidonnaisuus, prosessin vieraus sekä siihen usein liittyvä kielteinen tai jopa vihamielinenkin ilmapääri johtavat vääjäämättä siihen, että moni oikeusprosessissa osallisena oleva kokee sen stressaavaksi ja ahdistavaksi. (Häkkänen-Nyholm 2017, 2351–2352.)

Myös Poijulan tutkimuksessa havaittiin pakollisen osallisuuden oikeusprosessissa aiheuttavan monille selviytymistä hankaloittavaa vakavaa stressiä ja traumatisoitumista (Poi-jula 2010, 3). Poijulan mukaan kokemusta pahentavat asioiden raaka esitystapa, syytetyn lupa valehdella, uhrin mustamaalaaminen, puolustusasianajajan mahdollisesti loukkaavat lauseet sekä prosessin pitkittyminen. Puolustusasianajajan kysymykset ja puolustuksen taktiikkana käytettävä uhrin syyllistäminen loukkaavat uhrin muistoa ja hänen omaisiaan. Se mitä oikeudessa tapahtuu, on aikuisellekin järkyttävää sekä omia arvoja ja uskomuksia murtavaa, mutta oikeusprosesseissa voi omaisina olla mukana myös lapsia ja nuoria, joille kokemus saattaa olla erityisen järkyttävä. (Välimäki 2017, 209, 246.)

Virran tutkimuksesta käy ilmi, että henkirikosten uhrien läheiset kokevat oikeusprosessin kokonaisuudessaan hyvin raskaaksi ja sen todetaan jopa estävän läheisten selviytymistä. Tutkimuksessa todetaan muun muassa oikeudenkäynteihin osallistumisen ja pitkän oikeusprosessin viivästyttävän surutyötä. Pitkä oikeusprosessi tarkoitti tutkimuksessa rikostutkiminnan kestoa, pitkiä oikeudenkäyntejä ja pitkään kestänyttä tuomion saamista. Tutkittavien oikeusprosessit kestivät usein vuosia ja tuona aikana läheisten tuli osallistua oikeudenkäynteihin useita kertoja. Läheisten kokemusten mukaan käräjä- ja hovioikeuden käsittelyt tapahtuivat viiveellä ja toisinaan oikeusprosessi pitkittyi valitusten vuoksi. Tämän vuoksi läheiset joutuivat osallistumaan oikeudenkäynteihin useita kertoja ja odottamaan tekijän tuomitsemista pitkään. (Virta 2017, 63–64, 80.) Vaikka henkirikos selviäisi nopeasti, joutuu henkirikoksen asianomistajaksi joutunut omainen elämään juttunsa vankina tuomion lainvoimaisuutta odottaen vähintään kuukausia ja joskus jopa vuosia (Välimäki 2017, 30). Virran tutkimuksen mukaan läheiset kokivatkin, että heillä oli mahdollisuus surutyöhön vasta oikeusprosessin päätyttyä, jolloin heidän henkisiä haavojaan ei enää julkisesti revitty auki (Virta 2017, 64).

Oikeudenkäyntiin ja tuomion langettamiseen kohdistuu uhrien omaisilla suuria odotuksia. Omaiset odottavatkin oikeudenmukaisuuden toteutuvan oikeudenkäynnissä. Vaikka henkirikosta ei mitenkään saa peruutettua, voisi oikeudenmukaisuuden kokemus edes hie-man lievittää omaisen menetyksen tuskaa. Yhden tai useamman oikeusasteen käsittelyn jälkeen tuomion saatua lainvoimaisuutensa voi kuitenkin käydä niin, ettei teosta langettettu tuomio vastaa lainkaan omaisen oikeustajua. Riittämättömän tuomion vuoksi omaisille voi jopa tulla käsitys, että tuomioistuin hyväksyy väkivallanteon. Oikeuslaitos saat-

taakin muuttua ”vääröslaitokseksi”. Henkirikosten uhrien omaisten keskuudessa kokemus oikeudenmukaisuuden toteutumisesta vaikuttaisi olevan kovin harvinainen. (Välimäki 2017, 12–13, 98, 205.)

Myös Virran tutkimuksesta ilmeni läheisille olevan tärkeää se, että tekijä saisi rikoksestaan mahdollisimman pitkän tuomion (Virta 2017, 80). Psykoterapeutti Sirpa Tapio toteaa omaisten epäoikeudenmukaisuuden kokemusten lisääntyvän, mikäli oikeuden päätökset ovat useaan otteeseen ei-toivottuja. Hänen mukaan pitkäksi venyvät oikeusprosessit ja rikosjutun tuleminen yhä uudelleen julkisesti esille hidastaa läheisten toipumista. (Välimäki 2017, 251.)

4.2.4 Oikeudenkäynnin käytännön järjestelyt ja tekijän vaikutus

Henkirikosten uhrien omaisten voi olla hankalaa oikeustalolla täysin välttää syytetyn kohtaamista. Tilanteet riippuvat erilaisista tilaratkaisuista oikeustaloilla. Toisinaan taukojärjestelyjä ja reittejä ei ole lainkaan suunniteltu etukäteen poliisin tai käräjäoikeuden taholta. Uhrin omaiset ja syytetty saattavat joutua kohtaamaan, toisinaan jopa kosketusetäisyydeltä, esimerkiksi odotusaulassa tai siirtymisissä tauoille. Joissain tapauksissa omaiset on jopa saatettu jättää aulaan hetkeksi kahden kesken syytetyn kanssa tai poliisien on pitänyt juosta omia reittivalintojaan tehneen syytetyn perään. Voisi olettaa, että henkirikoksesta syytettyä vahdittaisiin kunnolla, katsoopa asiaa sitten omaisen tai tavallisen kansalaisen näkökulmasta. Omaisen keskittyminen oikeuskäsittelyyn ja itsensä koossa pitämiseen rikkoutuu, mikäli hän joutuu jännittämään tai jopa pelkäämään syytetyn mahdollisia edesottamuksia oikeustalolla. (Välimäki 2017, 211–213.)

Virran tutkimuksesta ilmeni, että läheiset kokivat henkirikoksen tekijän olemassaolon ahdistavana ja pelottavana. Läheisille oli raskasta kuunnella oikeudenkäynnissä tekijää, koska he kokivat, että tekijä pyrki keksimään tuomiota lieventäviä asioita. Tekijä saattoi syyttää tapahtumista surmattua, vähätellä tapahtunutta ja kertoa valheita. Lisäksi tekijällä saattoi olla useita versioita tapahtumien kulusta ja hän yritti selvästi puheillaan välttää elinkautisen tuomion. Erityisesti tekijän pyrkimykset olla vastaamatta teoistaan tai muulla lailla teeskentelevä suhtautuminen asian todelliseen, vakavaan luonteeseen, koettiin äärimmäisen loukkaavana ja satuttavana. Aiemmissä tutkimuksissa onkin todettu tekijän katumattomuuden estävän läheisten selviytymistä. (Virta 2017, 64–65, 80.)

Virran tutkimuksesta ilmeni lisäksi, että henkirikoksen tekijän tapaamisen mahdollisuus ahdisti ja pelotti läheisiä. Tekijän oleminen vapaalla vankeutta odottaessaan, tekijän kanssa samalla asuinalueella asuminen, tekijän yllättävä yhteydenottaminen vankilasta käsin ja tekijän kohtaaminen omalla asuinalueella koettiin erityisen ahdistavina asioina. (Virta 2017, 64–65, 80.)

4.2.5 Henkirikoksen taloudellisia vaikutuksia ja korvausten saaminen

Henkirikos aiheuttaa uhrien omaisille niin oikeudenkäyntikuluja kuin paljon muitakin menoja. Hautauskulojen ohella rahaa menee omaan terveydenhoitoon, mahdollisiin lääkkeisiin, kuntoutukseen ja terapiaan. Välttämättömien asioiden hoitaminen voi lisäksi aiheuttaa matka- ja yöpymiskuluja. Omaisten menot kasvavat, mutta tulot pienenevät, elleivät peräti romahda. Usein omaiset joutuvat jäämään sairauslomalle, jolloin ansionmenetykset voivat olla suuret, mikäli työkyky menee pitkäksi aikaa tai lopullisesti. Monenlaisien kustannusten maksaminen aiheuttaa omaisissa epätasa-arvon kokemuksia, koska henkirikosten uhrien omaiset eivät ole itse valinneet osaansa. Vaikka henkirikoksen tiedetään heikentävän uhrin omaisten taloudellista tilannetta, ei epäkohtaa ole korjattu. (Välimäki 2017, 215–216.)

Soili Poijulan tutkimus osoitti, että noin kolmannekselle vastaajista oli aiheutunut merkittävää taloudellisen tilanteen huonontumista henkirikoksen vuoksi. Eniten kuluja vastaajille aiheutui hautajaisten ja matkojen vuoksi. (Pojjula 2010, 33–34.) Myös Virran tutkimuksessa havaittiin henkirikoskuolemasta aiheutuvan taloudellisia haasteita uhrin läheisille. Muun muassa asuntolainan sekä lääke- ja lääkärikulujen yksin maksaminen hankaloitti taloudellista tilannetta. Lisäksi taloudellista tilannetta vaikeutti terapioiden omakustanteisuus, ulosottoon liittyvät asiat sekä saamattomat korvaukset. (Virta 2017, 62.)

Virran tutkimuksesta kävi ilmi, että toisinaan läheisten hakemiin korvauksiin ei ollut mahdollisuutta tekijän ollessa varaton (Virta 2017, 62). Myös Poijulan tutkimuksen tulokset osoittivat, että suurin osa uhrien perheenjäsenistä ei saanut oikeuden määräämää korvausta tekijältä, vaan korvauksia piti hakea Valtiokonttorilta. (Pojjula 2010, 33–34.) Käytännössä hyvin usein henkirikoksen tekijä todetaan varattomaksi, jolloin omaiset eivät saa lainkaan tuomittuja korvauksia tai saavat vain pieniä summia kerrallaan ulosoton

kautta perittyä. Lisäksi omaisten pitää itse olla ulosottoasiassa aktiivisia ja hakea ulosottoa uudelleen viiden vuoden välein velan yleisen vanhenemisajan vuoksi. Ulosoton kautta omaiset joutuvat pahimmassa tapauksessa kymmeniksi vuosiksi ”sidotuksi” läheisensä surmaajaan. (Pentti 2017, 28–29; Välimäki 2017, 218.)

Vuoden 2006 alussa tullut rikosvahinkolain (1204/2005) muutos on vaikuttanut henkrikosten uhrien omaisten asemaan, koska muutoksen myötä laista poistettiin omaisten oikeus valtion maksamaan korvaukseen kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä. Huoma ry:n toiminnanjohtajan Sanna Kalajanniskan mukaan korvausten suhteen äärimmäisen tärkeässä asemassa ovat asiansa osaava oikeudenkäyntiavustaja sekä tuomari. Jos omaisen avustajana toiminut asianajaja ei ole hakenut oikeudessa syytetyltä korvausta esimerkiksi psykoterapiakuluihin tai hautauskuluihin, ei Valtiokonttori silloin niitä korvaa. Omaiset tarvitsevatkin paljon tietoa ja tarmoa pystyäkseen traumaattisessa elämäntilanteessa keskittymään kuitteihin ja lomakkeiden täyttämiseen. Kriisissä ponnistelevat ihmiset eivät hädän hetkellä useinkaan jaksa etsiä tietoa tai tiedä oikeuksistaan. (Välimäki 2017, 218–219.)

Valtiokonttorin myöntämät korvaussummat eivät ole sidoksissa tuomioistuimen määräämiin korvauksiin, vaan ovat huomattavasti pienempiä. Poijulan tutkimuksesta kävi ilmi, että osalle omaisista Valtiokonttori ei ollut maksanut korvauksia lainkaan. Eräs uhrin lähiomainen ei saanut Valtiokonttorilta hakemiaan korvauksia, koska oli saanut päätöksen perusteluiksi, ettei hän äitinä ollut uhrin läheinen. (Poijula 2010, 33–34, 47.) Henkirikoksen uhrin omainen joutuukin toisinaan todistamaan Valtiokonttorille, että on ollut uhrille erityisen läheinen ja läheisyys harkitaan aina tapauskohtaisesti. Esimerkiksi korvausten myöntäminen vanhemmille ei ole ollut itsestäänselvyys tapauksissa, joissa aikuinen lapsi on jo muuttanut omilleen asumaan. (Välimäki 2017, 217.)

4.2.6 Avun saaminen ja ammattilaisten kohtaaminen

Sairaalapappi Marjatta Orava: Henkirikos on niin kammottava ja elämälle vieras tapahtuma, että ulkopuoliset alkavat helposti nähdä itse teon lisäksi myös uhrin omaiset rumien linssien läpi. Omaiset tulevat leimatuiksi. Äkkiä heistä myös ajatellaan, etteivät he voi selvitä. Jos ulkopuoliset leimaavat uhrin läheiset, on vaarana, että läheiset itsekkin alkavat määrittää itsensä pahuutta ja rumuutta levittävinä "murhahihmisinä". Omainen saattaa alkaa ajatella, että tämä asiani on niin

kauhea, ettei minulla ole lupaa tämän kaiken kanssa levittäytyä mihinkään. Tämä voi vaikeuttaa avun hakemista. (Välimäki 2017, 286.)

Virran tutkimuksesta ilmeni, että läheisten surussa selviytymistä esti emotionaalinen kärsimys, johon he eivät saaneet oikeanlaista apua läheisiltään tai ammattilaisilta. Tutkimuksessa todettiin läheisten jäävän surunsa kanssa yksin. Surun kanssa yksin jääminen liittyi osittain emotionaalisen kärsimyksen sisältämiin tunteisiin, jonka vuoksi läheiset eivät jaksaneet hakea apua ja tukea itselleen. Osa läheisistä myös ilmaisi, etteivät halustaankaan huolimatta päässeet ammattiauttajalle ja jäivät tämän vuoksi ammattiavun ulkopuolelle. Tuen hakemisesta saatettiin myös pidättäytyä, mikäli läheiset olivat kokeneet huonoa kohtaamista ammattilaisten osalta. (Virta 2017, 77–78, 82.)

Myös Poijulan kyselytutkimukseen vastanneet henkirikosten uhrien läheiset kärsivät monenlaisista oireista, mutta avun ja hoidon saaminen ei suurella osalla ollut tarpeiden mukaista. Läheiset kokivat olevansa huonossa asemassa henkirikoksen sekundaarisina uhreina, verrattuna esimerkiksi suuronnettomuuksien tai joukkomurhien uhreihin ja omaisiin sekä näiden saamiin kohdennettuihin tukipalveluihin. (Pojjula 2010, 9.)

Pojjula kertoo havainneensa tilanteita, joissa psyykkistä apua hakeneet ovat jääneet täysin vaille apua. Useat palvelut on sidottu virka-aikaan, vaikka henkirikoksia tehdään suurelta osin ilta- ja yöaikaan sekä viikonloppuisin. Lisäksi palveluiden laatu vaihtelee paikkakunnittain. Välimäen mukaan läheisten voi olla myös vaikeaa löytää oikeita palveluja, koska he saattavat kuvitella esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen palveluiden olevan tarkoitettu vain rikoksen uhreille, eivätkä koe kuuluvansa kohderyhmään, vaikka palvelut onkin tarkoitettu myös läheisille ja todistajille. Sairaalapappi Marjatta Orava summaa joutuneensa useaan kertaan toteamaan yhteiskunnan tarjoaman avun olevan katkonaista. Apua saa, jos sen olemassaolosta tietää ja jos sitä osaa tai jaksaa vaatia. Silloinkin se saattaa auttaa vain vähän matkaa eteenpäin, kunnes apua tarvitseva tiputetaan taas pärjäämään omillaan. (Välimäki 2017, 243–245, 262, 300.)

Pojjulan toinen tutkimus osoitti Myyrmannin räjähdysten uhrien ja heidän omaistensa asuinkunnasta riippuvan eriarvoisen aseman. Valtio osoitti silloin hoitokustannuksista huolehtimisen kunnille, joista vain Vantaan kaupunki oli valmis maksamaan hoitoa tarvitsevien asukkaidensa keskitetyn hoidon. Myyrmannin räjähdysten ensimmäisen kyselyn tulokset paljastivat uhrien ja omaisten jääneen myös vaille vertaistukea. Monet vastaajista olivat toivoneet toisten uhrien ja omaisten tapaamista, joten Vantaan kaupunki

järjesti kaikille uhreille ja omaisille vertaistapaamisen, kun räjähdyksestä oli kulunut vajaa vuosi. Kun räjähdyksestä oli kulunut vuosi ja viisi kuukautta, järjestettiin toisen kyselyn jälkeiset posttraumaryhmät, jolloin kävi ilmi, että jotkut traumaperäisistä stressioireista kärsivät eivät vielä siinäkään vaiheessa olleet saaneet ammatillista apua. (Välimäki 2017, 41–42.)³

Osa Myyrmannin räjähdysen tutkimukseen vastaajista oli räjähdyksessä kuolleiden omaisia. Omaiset oireilivat kliinisesti arvioituna muita tutkittuja enemmän psyykkisesti. Poijula teki vastausten ja keskusteluiden perusteella huomion, että omaiset saivat vähiten ammattitaitoista tukea ja hoitoa mielenterveyspalveluista, vaikka olisivat niitä eniten tarvitsevat. Omaisten ensimmäinen kriittinen hetki on suruviestin saapuminen. Myös ammatillisen hoidon ja psyykkisen tuen saaminen uhreille ja heidän omaisilleen oli kyselyiden perusteella vaihtelevaa. Osa vastaajista koki saaneensa hyvää ja riittävää hoitoa, mutta osalla oli kokemuksia ammattilaisten vääränlaisesta, vähättelevästä ja osaamattomasta suhtautumisesta uhreihin ja heidän omaisiin. (Välimäki 2017, 42–43.)⁴

Myös Virran tutkimuksesta ilmeni henkirikosten uhrien läheisten ja ammattilaisten huonoa kohtaamista, johon liittyi muun muassa poliisin virkataidottomuutta ja viranomaisten väärinkohdelluksi joutumista sekä terveydenhuollon henkilöiden vääränlaista käytöstä, sivuutetuksi tulemista ja leimatuksi joutumista. Tutkimuksessa viranomaisten väärinkohdelluksi joutumiseen liittyi kokemus viranomaisten toiminnan epäoikeudenmukaisuudesta. Läheiset kokivat jopa tulleen kokonaan sivuutetuksi viranomaisten puolesta. Toisinaan he eivät kokeneet saaneensa lainkaan tukea tai viranomaisten tuki keskittyi pelkästään tekijän perheeseen. Virkaihmissen puheet myös satuttivat läheisiä, esimerkiksi tekijän asianajajan vähättelevä suhtautuminen tekoon. Henkirikoskuoleman myötä väärinkohtelua saatettiin kokea jopa oman lapsen koulunkäyntiin liittyen, kuten koulun työntekijöiden leimaava asennoituminen lapsen koulunkäyntiongelmiiin. (Virta 2017, 53–54.)

Virran tutkimuksessa havaittu terveydenhuollon henkilöiden vääränlainen käytös läheisiä kohtaan liittyi lääkärin puheisiin ja tahdittomuuteen. Psykiatrin poissaolo sovitusta tera-

³ Alkuperäinen lähde: Poijula, S. (toim.) 2004. Myyrmannin räjähdys: uhrien ja omaisten psyykinen selviytyminen ja hoidon merkitys. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:13. Helsinki.

⁴ Alkuperäinen lähde: Poijula, S. (toim.) 2004. Myyrmannin räjähdys: uhrien ja omaisten psyykinen selviytyminen ja hoidon merkitys. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:13. Helsinki.

piatapaamisesta ja terapia-aikojen uusiminen psykiatrin poissaolosta johtuen koettiin epäammattimaiseksi. Ammattiapu koettiin huonoksi monellakin eri tavalla. Ammattiauttaja koettiin hiljaiseksi, olemukseltaan väsyneeksi ja työhönsä kyllästyneeksi. Lisäksi läheiset kokivat ammattiauttajan olevan kyvytön puhumaan asiasta tai ymmärtämään asian järkyttävyyttä. Huonoa kohtelua koettiin myös lapsen ollessa hoidossa psykiatrisella lastenosastolla. (Virta 2017, 54.)

Virran tutkimuksessa terveydenhuollossa sivuutetuksi joutuminen tarkoitti terapiaan pääsyn hankaluutta tai perheterapiaan pääsyn epäämistä. Toisinaan läheiset eivät saaneet lääkäriltä lähetettä psykoterapiaan, vaikka olisivat sitä omasta halustaan tahtoneetkin. He tunsivat tulleen sivuutetuksi sairausdiagnoosin puuttumisen takia ja kokivat terveydenhuollon suhtautuvan heihin välinpitämättömästi. Jotkut läheiset kokivat tulleen sivuutetuksi myös psykiatrisen lastenosaston toimesta. He joutuivat oman lapsensa hoidon ulkopuolelle ja hoitajaksojen aikana heillä oli vain hyvin vähän mahdollisuuksia tavata lastaan. (Virta 2017, 54.) Sanna Kalajanniskan mukaan myös henkirikosten uhrien sisarukset saattavat jäädä vaille ammatillista apua (Välimäki 2017, 280).

Poijula kertoo pitkittyneen surun häiriötä esiintyvän noin kymmenellä prosentilla surevista. Näin ollen, jos traumaattista kriisiä elävä, sureva ihminen menettää työkykynsä ja voimansa arjesta selviytymiseen ja hakeutuu lääkäriin, ei hän välttämättä saa oikeanlaista hoitoa, koska pitkittyneen surun häiriötä ei ole diagnosoitu Suomessa. Poijulan mukaan henkirikosten uhrien läheisten tilanne on niin vaikea ja vakava, että heidän inhimillinen kohtaamisensa vaatii myös työntekijältä paljon ja monet työntekijät kokevatkin, ettei heillä ole riittäviä valmiuksia auttaa läheisiä. Myös sairaalapappi Marjatta Orava toteaa henkirikoskuoleman olevan erityistilanne ammattiauttajalle. Kuoleman erilainen luonne voi aiheuttaa keinottomuuden tunteita jopa kuoleman kanssa pitkään työskennelleille. (Välimäki 2017, 243–245, 285.)

Välimäen mukaan myös vertaistuen saaminen voi olla vaikeaa, koska kaikki läheisen kuolemaan liittyvät vertaistukiryhmät eivät sovellu henkirikosten uhrien läheisille. Esimerkiksi kätkytkuolema kuolinsyynä on täysin eri asia kuin oman lapsen menehtyminen henkirikoksen uhrina. Muita ryhmässä olevia saattaa järkyttää läheisten kertomukset henkirikoksesta, jolloin he jäävät helposti ulkopuolisiksi. (Välimäki 2017, 142.)

4.2.7 Median toiminta

Henkirikokset harvoin pysyvät vain asianosaisten itsensä tiedossa, vaan ne päätyvät yleensä jotakin kautta mediajulkisuuteen. Mediakyllästetyssä nykyajassa lööpit tunkevat tehokkaasti jokaisen näköpiiriin. Henkirikoksen oikeusprosessissa on useita mediaa kiinnostavia merkkipaaluja, esimerkiksi uuden todisteen löytyminen, tekijän kiinniotto sekä eri oikeusasteiden käsittelyt. Kuitenkin uhrien läheisille henkirikokseen aina uudelleen kohdistettu mediahuomio on suuri rasite. Jutun julkinen käsittely repii auki traumaattisen kokemuksen, jonka vuoksi toipuminen pitkittyy. (Välimäki 2017, 196, 222, 226.)

Rikosjuttujen kohteeksi joutuneet henkirikosten uhrien läheiset ovat median kanssa noviiseina täysin omillaan. Läheisten on vaikeaa vaikuttaa siihen, mitä mediassa kerrotaan henkirikoksesta, miten puolueellisesti juttu on kirjoitettu ja millä tarkkuudella tapahtumia, teon taustoja sekä rikoksen osapuolia jutuissa kuvaillaan. Pienetkin asiavirheet julkaistussa jutussa saattavat aiheuttaa läheisille ahdistusta tai jopa hankaluuksia. Järkytyneessä tilassa olevat läheiset saattavat myös ajattelemattomuuttaan antaa toimittajalle haastattelun, jota myöhemmin katuvat. (Välimäki 2017, 196, 221–222, 224, 228.)

Oikeusjutun asianomistajat joutuvat nykyään perinteisen mediajulkisuuden lisäksi jännittämään mahdollisia tavallisten ihmisten nettikeskusteluita ja niistä seuraavia ryöpytyksiä. Rikosjutun asianosaisten henkilötietojen, kuvien ja yksityisasioiden julkistamista netissä ei kaihdeta. Lukijoiden joukossa voi olla myös asiattomasti käyttäytyviä ”hörhöjä”, jotka saattavat aktivoitua ottamaan yhteyttä julkisuudessa käsiteltyjen henkirikosten asianomistajiin. Viestien sävy voi olla hyvin asiaton ja loukkaava. Entinen rikosylikomisario Juha Rautaheimo pitää nykyajan nettiviestintää täysin käsistä riistäytyneenä. Henkirikoksen tapahduttua nettiyhteisöt ryhtyvät välittömästi ratkomaan tapausta. Kommentoijat kertovat juoruja toisilleen, eikä vastuu valheista kuulu kenellekään. Lisäksi henkirikoksen osapuolten sosiaalisessa mediassa julkaisemat kuvat, kaverisuhteet ja tekemiset toimivat juttumateriaalina lehdistölle. Media saakin asianosaisten kuvat ja tiedot omilla keinoillaan täysin poliisista riippumatta. Taitavat toimittajat osaavat rakentaa juttukokonaisuuden niin, että lukijalle voi syntyä käsitys, että poliisi olisi antanut medialle tiedot henkirikoksesta, vaikka näin ei todellisuudessa asia olisi. (Välimäki 2017, 196–97, 222–223, 230.)

Henkirikoskuolema on luonnolliseen kuolemaan verrattuna hyvin julkinen ja mediassa riepoteltu tapahtuma, jossa läheiset voivat joutua jopa median ahdistelemaksi. (Virta

2017, 80.) Oikeusministeriön julkaisussa ”Jokelan koulusurmat 7.11.2007 - Tutkintalautakunnan raportti” käsiteltiin median toimintaa tapahtumapaikalla ja -paikkakunnalla. Jokelan nuorten mukaan surevia ihmisiä muun muassa salakuvattiin, kuvia julkaistiin ilman tekijän lupaa sekä tekijän ja uhrien elämää kaiveltiin pyrkimällä väkisin ihmisten koteihin tekemään haastatteluja. Nuorten mielestä toimittajat eivät osoittaneet lainkaan kunnioitusta heidän suruaan kohtaan. (Tutkintalautakunnan raportti 2009, 97.)

Virran tutkimuksen mukaan kuoleman julkinen riepottelu mediassa johti mielen uudelleen haavoittumiseen, joka esti henkirikosten uhrien läheisten selviytymistä. Kuoleman julkinen riepottelu tarkoitti tapahtuneesta uutisoimista ja tapahtumien vääristelyä mediassa. Uutisointi mediassa koettiin liian yksityiskohtaiseksi ja lehdistö saattoi tehdä julkaisuja jopa ilman läheisten lupaa. Läheiset kokivatkin lehdistön pyrkivän vain edistämään lehtensä myyntiä otsikoimalla tapahtumia dramaattisesti. Läheiset kokivat median vääristelevän tapahtumia, koska julkaistut jutut saattoivat perustua vain tekijän tai puolustusasianajajan puheenvuoroihin tai tutkintapöytäkirjoihin. Lisäksi lehdistön koettiin uutisoinnissaan nostavan esille kaikkein epäolennaisimmat asiat. (Virta 2017, 62–63, 80.)

Virran tutkimuksen mukaan läheiset kokivat hyvin epämiellyttävänä myös tekijän tulemisen julkisuuteen vankilasta käsin (Virta 2017, 80). Myös Välimäen mukaan läheisistä voi tuntua epäreilulta, mikäli tekijää haastatellaan ja hän saa palstatilaa lehdissä. Tekijä saa oikeudenkäynnin lisäksi ylimääräisen tilaisuuden selittää tekonsa motiiveja ja puolustautua, mahdollisesti uhria mustamaalaamalla, mutta uhri ei pääse koskaan enää kertomaan omaa näkemystään tapahtumista. (Välimäki 2017, 227–228.)

Syyllinen henkirikokseen on aina sen tekijä, ei teon kohteeksi joutunut uhri. Tämä tosiasia saattaa kuitenkin hämärtyä, mikäli media kehittelee väritettyä tarinaa uhrin tekemisistä ja elämäntavoista. Esimerkiksi uhrin päihtymystilan korostaminen voi synnyttää luulon siitä, että henkirikokseen kuollut olisi syyppää omaan kohtaloonsa. Välimäen mukaan henkirikosten uutisointi muokkaa yleisiä asenteita ja käsityksiä tekojen syistä ja seurauksista. Esimerkiksi perhesurmien osalta median ei ole aiheellista jatkaa spekulointia teon syistä, mikäli poliisikaan ei ole löytänyt teoille motiivia. Toimituksissa olisikin aina syytä miettiä, mitä ja millä tyyllillä henkirikosten osallisista kerrotaan. Selvityksissä on myös todettu surmien liiallisen uutisoinnin olevan haitallista, koska se voi ruokkia uusia tekoja. (Välimäki 2017, 227, 229.)

4.3 Esimerkit ammattilaisten huonosta ja hyvästä kohtaamisesta

Seuraavissa luvuissa havainnollistetaan esimerkkien avulla, miten henkirikoskuolemaan liittyvät asiat voidaan hoitaa ammattilaisten puolelta hyvin tai huonosti läheisten kannalta. Esimerkit on keksitty ja yhdistelty eri lähteistä ja tarinoista. Lähteinä on käytetty käsikirjaa (liite 3) varten tehtyjä ammattilaisten (liite 1) haastatteluja (liite 2) sekä Elina Välimäen kirjaa ”Ei unohdu koskaan – henkirikoksen jäljet”.

Läheisten kannalta huonosti hoidetussa esimerkissä korostetaan tarkoituksella vain huonoja kohtaamisia sekä huonosti hoidettuja tilanteita. Tosiasiassa ei luultavasti ole tapauksia, joissa läheisten kaikki henkirikokseen liittyvät kohtaamiset ammattilaisten kanssa olisivat huonoja. Kuitenkin tutkimusten ja haastatteluiden perusteella vaikuttaisi siltä, että monet läheiset ovat asioita hoitaessaan joutuneet kokemaan yhden, jos toisenkin, henkirikosasiassaan huonosti hoidetun tilanteen tai kohtaamisen ammattilaisten kanssa.

Läheisten kannalta hyvin hoidetussa esimerkissä on huonoon esimerkkiin vertaillen tarkoituksella korostettu hyviä kohtaamisia ja erinomaisesti hoidettuja tilanteita. Hyvin hoidettu esimerkki on malliesimerkki siitä, miten ammattilaisten tulisi ottaa henkirikosten uhrien läheiset huomioon. Toivottavasti tulevaisuudessa henkirikosten uhrien läheisiä kohdellaan aina hyvän malliesimerkin mukaisesti.

4.3.1 Esimerkki ammattilaisten huonosta kohtaamisesta

Tässä kuvitteellisessa esimerkissä vankilasta jokin aika sitten ehdonalaiseen vapauteen päästetty ja vaaralliseksi todettu rikollinen surmaa satunnaisen henkilön. Suruviestin omaisille vie kiireinen poliisipartio muiden tehtäviensä lomassa. Heidän mukanaan ei ole kriisityöntekijää, eivätkä he varmistele omaisten pärjäämistä tai ohjeista heitä auttavista tahoista, vaan asioivat kylmän virallisesti ja niukkasanaisesti. Poliisit antavat omaisille ilmaisukiellon, eli he eivät tutkinnallisista syistä saa edes omille läheisilleen ilmoittaa tapahtuneesta. Poliisien lähdettyä, omaiset jäävät yksin shokkitilaan epätietoisena tulevasta. Unettoman yön jälkeen, saavat omaiset ja heidän läheisensä aamulla lukea lehdestä henkirikoksesta, vaikka heitä vannotettiin vaitioloon, eivätkä he siksi päässeet varoittamaan läheisiään etukäteen.

Omaiset hakeutuvat lääkärin vastaanotolle fyysiseksi muuttuneen pahan olon tunteen vuoksi. Heidät vastaanottaa kokematon lääkäri, joka määrää heille lääkkeitä ja viikon sairaslomaa. Lääkäri ei osaa ohjeistaa omaisia muun avun pariin.

Pian poliisi kutsuu omaiset kuultavaksi henkirikostutkintaa varten. Rikostutkija käyttäytyy jälleen jäyheän virallisesti, vailla empatiaa, ja omaisista tuntuu siltä, kuin heitä kuulteltaisiin. Tutkija ei anna mitään lisätietoja henkirikoksen tutkinnasta, vaikka omaiset sitä kysyvät ja kaipaivat. He kokevat olevansa paikalla vain auttamassa poliisia tutkinnassa, vaikka kaipaivat itse apua ja lisätietoa henkirikoksesta. Seuraavana päivänä omaiset lukevat lehdestä, että tekijä on saatu kiinni, vaikka tutkija ei ole heille ilmoittanut asiasta mitään. He yrittävät saada tutkijaa kiinni, mutta hän ei ole antanut omaisille yhteystietojaan, jotta saisivat häneen suoraan yhteyden.

Omaiset alkavat järjestää hautajaisia ja samalla heille selviää, kuinka paljon erilaisia käytännön asioita heidän pitää järjestellä kuolemaan liittyen. Eri virastoista alkaa tulla postia omaisille erilaisine vaatimuksineen ja määräpäivineen. Asioiden hoitaminen vaatii omaisilta tehokkuutta ja kykyä tehdä pikaisia päätöksiä, vaikka he eivät järkytyksen, surun ja shokin vuoksi selviä edes normaaleista arkiaskareista. Lisäksi surmatun asunto, jossa henkirikos on tapahtunut, pitää tyhjentää ja siivota. Verijälkien siivoaminen järkyttää omaisia, mutta he eivät tiedä, mistä apua saisi, eivätkä uupumuksessaan osaa selvittääkään. Käytännön asioiden hoitamiseen menee ajan lisäksi yllättävän paljon rahaa, eivätkä omaisten rahat meinaa riittää kaikkiin yllättäviin kuluihin ja hautajaisten järjestämiseen. Heidän taloudellinen tilanteensa heikkenee huomattavasti, mikä aiheuttaa lisää murhetta ja huolia.

Ennen hautajaisia omaiset halusivat vielä rauhassa hyvästellä vainajan, mutta vahtimestari pian jo hoputtaa muidenkin omaisten haluavan hyvästellä vainajansa. Hautajaisten jälkeenkään omaiset eivät ole saaneet minkäänlaista kriisiapua tai henkistä tukea ja heidän voimansa ovat loppu. He eivät jaksu huolehtia kodistaan, eivätkä itsestään. Jopa itsetuhoisia ajatuksia käy heidän mielessään. Omaisista toinen yrittää hukuttaa pahan olonsa alkoholiin, jolloin toinen omaisista joutuu huolehtimaan myös hänestä.

Uusia koitoksia on kuitenkin luvassa, koska seuraavaksi on vuorossa oikeudenkäynti. Omaiset lähtevät oikeudenkäyntiin ilman lainopillista avustajaa, valmistautumatta. He eivät ole hankkineet avustajaa, koska eivät usko tarvitsevansa sellaista ja arvelevat, ettei

heillä olisi edes varaa avustajaan. Oikeudenkäynti on heille järkytys. He joutuvat kohtaamaan läheisensä surmaajan, joka käyttäytyy uhmakkaasti, näyttää keskisormea ja naureskelee, eikä osoita minkäänlaista katumusta. Surmaaja valehtelee ja yrittää vierittää syyt uhrin harteille, eikä uhri voi olla mukana kertomassa omaa näkökulmaansa tapahtumien kulusta. Omaisista tuntuu siltä, että uhrin pitäisi olla oikeudessa puolustautumassa, vaikka hänen henkensä on jo riistetty. Omaisista tuntuu kummalliselta se, että tekijä voi muuttaa kertomustaan jatkuvasti matkan varrella, laskelmoidusti sen mukaan, että saisi mahdollisimman pienen rangaistuksen. Laki kun ei velvoita syytettyä puhumaan totta. Myös puolustusasianajajan syyttelevät kysymykset loukkaavat omaisia.

Oikeudenkäynnissä omaisille selviää, että henkirikoksen tekijällä on jo rikollista taustaa ja pitkäaikaista päihteiden väärinkäyttöä. Hän on ollut odottamassa jo aiemmin tekemänsä väkivaltarikoksen oikeuskäsittelyä vapaalla jalalla. Omaisista tuntuu väärältä, että väkivaltaiseksi todettua ja rikoksen jo tehnyttä rikollista, ei ole pidetty tutkintavankeudessa, vaan hän on ollut vapaana tappamaan. Omaisista tuntuu siltä, kuin viranomaiset olisivat jääneet täysin keinottomina vain odottamaan seuraavan vakavan rikoksen tapahtumista. Heidän mielestään viranomaisten vastuunotto on puuttunut täysin.

Todistusaineistona oikeudenkäynnissä esitetään muun muassa kuvia uhrista ja hätäpuhelun nauhoite. Todisteiden näkeminen ja kuuleminen järkyttävät omaisia, mutta heille ei tarjota mahdollisuutta poistua istuntosalista. Oikeudenkäynnin kulun ja sisällön lisäksi omaisia järkyttää oikeudenkäyntipäivänä tekijää saattavien poliisien välinpitämätön asenne ja tekijän kanssa samaan odotustilaan joutuminen tauon ajaksi. Poliisit eivät vaikuta olevan tehtäviensä tasalla, joten omaiset kokevat olonsa turvattomaksi.

Tuomion pituus on omaisille järkytys, eikä se vastaa heidän oikeustajuaan. Tuomiota perustellaan rangaistuskäytännön yhtenäisyydellä, mitä omaiset eivät pysty käsittämään. Omaiset eivät osaa vaatia kaikkia korvauksia, joihin olisivat oikeutettuja, koska eivät ole saaneet lainopillista apua. Tuomittuja korvauksia omaiset eivät saa tekijältä edes ulosoton kautta perittyä. Omaisista tuntuu kaiken lisäksi inhottavalta vastaanottaa ulosottoviraston kirjeitä, joissa lukee tekijän nimi. Valtiokonttorilta tulee, noin vuoden käsittelyajan jälkeen, hylkäävä päätös korvauksista, jonka perusteluna on, etteivät he uhrin vanhempina ole tarpeeksi läheisiä omaisia. Mikään summa ei pysty korvaamaan läheisen menettämisestä aiheutunutta tuskaa ja kärsimystä, mutta omaisista olisi kohtuullista, että korvaukset

kattaisivat edes henkirikoksesta aiheutuneet pakolliset kulut, kuten hautajais- ja oikeudenkäyntikulut sekä terveydenhoito- ja terapiamaksut.

Omaisiet valittavat tuomiosta hovioikeuteen, jossa tuomion pituus lyhenee entisestään. Kaiken lisäksi omaisille tulee maksettavaksi hovioikeuden oikeudenkäyntikulut, myös vastapuolen osalta, koska he toimivat asiassa valittajana ja hävisivät jutun. Usean vuoden vaikean oikeusprosessin läpikäyminen tuntuu turhalta ja oikeuslaitos alkaa näyttäytyä omaisille ”vääräyslaitoksena”.

Omaisista tuntuu vääraltä myös se, että tekijästä huolehditaan niin paljon. Hänelle hankitaan ilmainen puolustusasianajaja ja vankilassa hän toki menettää vapautensa, mutta saa asunnon, ruuan sekä kuntoilu- ja opiskelumahdollisuuden, jolloin pääsee mahdollisesti elämässään eteenpäin. Omaisiet menettävät rakkaansa, psyykensä, mahdollisesti jopa terveyden ja työkykynsä sekä joutuvat maksamaan ja järjestelemään useita henkirikoksesta aiheutuneita kuluja, mutta kukaan ei tule huolehtimaan, pärjäävätkö he. Lisäksi omaisiet saavat tietää, että heidän entisille työkavereilleen sekä tekijän omaisille on tarjottu kriisiapua, mutta he, jotka sitä eniten olisivat tarvinneet, ovat jääneet täysin ilman.

Oikeudenkäyntien jälkeen, kun asia on saatu käsiteltyä, voi surutyö vasta alkaa. Omaisiet saavat kuulla läheisensä menettäneiden vertaistukiryhmästä. Vertaistukiryhmä osoittautuu kuitenkin onnettomuudessa kuolleen läheisen vertaistukiryhmäksi ja omaisiet kielletäänkin ryhmässä puhumasta henkirikoksesta, koska se järkyttää muita ryhmäläisiet. Tämä tuntuu omaisista entistä pahemmalta, koska he tuntevat leimautuvansa ”murhaihmisiksi”.

Terapiaakin he kokeilevat jossain vaiheessa, jonotettuaan vapaata aikaa ensin noin puoli vuotta, mutta terapeutti ei ole ennen työuransa aikana kohdannut henkirikoksen uhrin läheisiet ja on taitamaton vastaanottamaan omaisten purkamia tunteita. He myös kuulevat myöhemmin, että terapeutti oli itse tarvinnut terapiaa heidän kertomustensa jälkeen. Terapiakokeilun jälkeen he eivät hae apua enää muualta, koska eivät yksinkertaisesti jaksaa kertoa tarinaansa enää uudelleen kenellekään, eivätkä kestä enää yhtäkään huonoa kohtaamista ammattilaisten kanssa.

Myöhemmin omaisia suututtaa, kun he huomaavat erään lehden haastatelleen vankilassa istuvaa tekijää. Tekijä on selitellyt tekoaan ja edelleen yrittänyt syyllistää uhria. Omaisista tuntuu inhottavalta uhrin kunnian loukkaaminen yhä uudelleen, ensin oikeudenkäynnissä ja myöhemmin julkaisemalla haastattelu, johon ei uhrin näkökulmaa saada.

Seuraava koettelemus omaisille on tekijän vapautuminen vankilasta ja sitä ennen hänen vapautuminen lomille. Omaisia mietityttää, arvioidaanko tekijän vaarallisuutta mitenkään ennen vapautumista tai lomille pääsyä. Järkytyksekseen omaiset törmäävät kaupungilla tekijään, vaikka heille ei ollut ilmoitettu hänen vapautumisestaan.

Omaiset kokevat huonot kohtaamiset ammattilaisten kanssa lähes yhtä raskaana kuin läheisensä kuoleman. He eivät voi käsittää, miten he täysin syyttöminä ovat joutuneet koko loppuelämän mittaiseen painajaiseen, joka ei tunnu loppuvan koskaan.

4.3.2 Esimerkki ammattilaisten hyvästä kohtaamisesta

Tässä kuvitteellisessa esimerkissä tuntematon henkilö surmaa satunnaisen henkilön. Tekijällä ei ole aiempaa rikostaustaa ja hän ilmoittautuu itse poliisille heti tekonsa jälkeen. Poliisipartio lähtee kahden kriisityöntekijän kanssa viemään suruviestiä omaisille. Poliisit kertovat uutisen omaisille osaaottavasti ja kunnioittavasti sekä kertovat kaiken tiedon, mikä heillä asiasta on siihen mennessä. Poliisi antaa yhteystietonsa omaisille ja ilmoittaa, että omaiset voivat olla heihin yhteydessä niin usein kuin haluavat. He myös kertovat pitävänsä omaiset ajan tasalla tutkinnan etenemisestä ja olevansa heihin yhteydessä pian. Lisäksi he antavat omaisille henkirikosten uhrien läheisten käsikirjan, johon he voivat syventyä myöhemmin, kun shokissa kerrotut asiat ovat unohtuneet. Käsikirjassa on tietoa muun muassa henkirikoksesta selviytymisestä, käytännön asioiden hoitamisesta sekä auttavien tahojen yhteystietoja.

Poliisit varmistavat, että omaisilla ei ole enää lisäkysymyksiä, jonka jälkeen he poistuvat ja kriisityöntekijät jäävät omaisten tueksi. Kriisityöntekijät keskustelevat, kuuntelevat ja tukevat omaisia niin kauan, kunnes alkushokki on hieman laantunut. Kriisityöntekijät kertovat omaisille kaikkien heidän kokemiensa tunteiden olevan normaaleja ja kuuluvan shokkitilaan, mikä saa omaisten olotilan hieman tyyntymään. He myös varmistavat, että omaiset syövät, juovat ja pystyvät nukkumaan. Lisäksi he omaisten

kanssa yhdessä selvittävät, kuka läheinen pääsisi paikalle heidän tuekseen, jotta eivät jäisi yksin kriisityöntekijöiden lähdettyä. Ennen lähtöään kriisityöntekijät sopivat omaisten kanssa jatkosta. He lupaavat soittaa omaisille heti seuraavana päivänä kuulostellakseen heidän vointiaan ja lisäksi sopivat tapaamisen kriisipäivystykseen muutaman päivän päähän. Omaiset jäävät kotiinsa surullisina ja järkyttyneinä, mutta kiittolisina siitä, että ystävä on siellä heidän tukenaan ja siitä, että viranomaiset ovat huolehtineet heistä.

Seuraavana päivänä kriisityöntekijä soittaa omaisille tarkistellakseen heidän vointiaan ja varmistaa samalla, että he muistavat tulla tapaamiseen sovittuna päivänä. Myös poliisi soittaa heille ja kutsuu heidät kuultavaksi rikostutkintaa varten. Omaisista tuntuu helpotavalta, kun he pääsevät poliisille kertomaan uhrin elämästä ja toivovat siitä olevan mahdollisimman paljon apua rikostutkinnassa. Poliisi korostaa omaisten olevan heille ensiarvoisen tärkeitä tietolähteitä tutkinnassa. Poliisi antaa samalla lisätietoa tutkinnan edistymisestä ja selittää heille, että osa tiedoista voidaan antaa vasta tutkinnan loppuvaiheessa, jotta tutkinta ei vaarannu. Omaiset pitävät tärkeänä sitä, että poliisi selittää heille, miksi kaikkea tietoa ei voida heille vielä tässä vaiheessa kertoa ja luottavat poliisin antavan heille lisätietoa tutkinnan yhä edetessä. Poliisi kertoo omaisille Rikosuhripäivystyksestä, josta he voisivat saada tukea ja apua muun muassa rikosprosessiin ja oikeudenkäyntiin. He sopivat, että poliisi antaa heidän yhteystietonsa Rikosuhripäivystykseen, josta ollaan yhteydessä omaisiin.

Omaiset käyvät kriisipäivystyksen tapaamisissa muutaman kerran purkamassa tapahtunutta kriisityöntekijöiden kanssa, jonka jälkeen he hankkivat yhdessä kriisityöntekijöiden kanssa pidempiaikaisempaa psyykkistä ammattiapua. Lisäksi he saavat osaavalta ja ymmärtäväiseltä lääkäriltä pitkän sairasloman, jotta saavat rauhassa toipua ja järjestellä asioita.

Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö on mukana auttamassa käytännön asioiden hoitamisessa ja muistuttelemassa hoidettavista asioista. Tukihenkilö auttaa heitä jopa hankkimaan kotiapua, koska voimat eivät alkuvaiheessa riitä kodista huolehtimiseen. Hautaus-toimistosta omaiset saavat asiallista ja empaattista palvelua sekä paljon vinkkejä asioiden hoitamiseen. He järjestävät kauniit hautajaiset, jossa pääsevät hyvästelemään läheisensä. Se tuo heille lohtua.

Lähestyvä oikeudenkäynti jännittää ja huolestuttaa omaisia. Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö kuitenkin auttaa heitä hankkimaan avustajan oikeudenkäyntiin ja kertoo omaisten helpotukseksi, että avustajan kulut voidaan kattaa joko omasta oikeusturvavakuutuksesta tai valtion varoista, jolloin suuria kuluja ei tarvitse pelätä. Tukihenkilö kertoo lisäksi tarkkaan oikeudenkäynnin kulun ja muita käytännön asioita, jotta omaisten ei tarvitse ainakaan niitä jännittää. Tukihenkilön ja avustajan avustuksella omaiset saavat myös hankittua etukäteen sermin oikeudenkäyntiä varten ja sopivat kulkemisesta niin, ettei heidän tarvitse kohdata tekijää oikeustalolla. Omaisilla olisi mahdollisuus myös olla itse osallistumatta oikeudenkäyntiin, mutta he haluavat mennä paikan päälle.

Oikeudenkäynti sujuu hyvin avustajan hoitaessa oikeudenkäynnin ja tukihenkilön tukiessa omaisia. Kokenut tuomari pitää tarpeeksi taukoja ja antaa omaisille myös luvan poistua salista, kun kuvatodisteita käydään läpi. Omaisista tuntuu turvalliselta tekijää saattavien poliisien tarkkaavainen ja jyrkää olemus oikeussalissa. Tekijä saa pitkän tuomion taposta, mikä tuntuu omaisista oikeudenmukaiselta. Kumpikaan osapuoli ei valita tuomiosta, jolloin se saa lainvoiman, eikä uusia oikeudenkäyntejä tule.

Omaisista on huojentavaa, että henkisesti raskas oikeusprosessi on ohi yllättävän nopeasti ja he ovat selviytyneet siitä pätevien ammattilaisten ja tukijoiden avulla. Myöhemmin omaiset lukevat heille annetusta käsikirjasta henkirikosten uhrien läheisten vertaistukiryhmistä ja hakeutuvat mukaan ryhmään. He kokevat ryhmän tuen voimaannuttavaksi ja saavat ryhmästä elinikäisiä ystäviä.

Kun henkirikoksesta on kulunut jo useampi vuosi, ottaa Kriminaalihuollon tukisäätiö omaisiin yhteyttä yllättävällä asialla. Heille ilmoitetaan, että henkirikoksen tekijä haluaisi päästä keskustelemaan heidän kanssaan. Heille kerrotaan kyseessä olevan vakavien rikosten jälkikäsitely, jossa tekijä saa mahdollisuuden kohdata omaiset ja pyytää tekoaan anteeksi sekä omaiset saavat vastauksia avoimiksi jääneisiin kysymyksiin ja pääsevät kertomaan tekijälle, mitä henkirikos on heille aiheuttanut. Omaiset saavat yhteydenoton jälkeen sekä kaksin että yhdessä jälkikäsitelyn järjestävien ammattilaisten kanssa pohtia, olisivatko he valmiita kohtaamaan rikoksentekijän. Myös tekijää valmistellaan mahdolliseen tapaamiseen jälkikäsitelyn järjestävien ammattilaisten avulla.

Omaiset päättävät lopulta tavata läheisensä surmanneen henkilön. Tapaaminen järjestetään vankilassa tukihenkilöiden ja Kriminaalihuollon tukisäätiön ammattilaisten valvonnassa ja läsnä ollessa. Tapaaminen menee hyvin ja omaiset kokevat pientä helpotusta tapaamisen jälkeen. He ovat saaneet tekijältä vilpittömän anteeksipyynnön tekonsa johdosta sekä vastaukset avoimiksi jääneisiin kysymyksiin. Tapaamisen seurauksena omaisten pelon ja surun tunteet vähenevät ja he pääsevät elämässään hieman enemmän eteenpäin, koska eivät enää niin paljon mieti tekijää ja henkirikoksen syitä. Enää heitä ei myöskään pelota tekijän vapautuminen vankilasta aikanaan.

Omaiset ovat kiitollisia viranomaisille, ammattilaisille ja tukihenkilöille, jotka ovat autaneet heitä matkan varrella. Heitä on autettu monissa hoidettavissa käytännön asioissa sekä tuettu henkisesti. Omaisia on helpottanut se, ettei heitä ole jätetty missään kohtaa yksin selviytymään kaikesta, vaan heidät on aina ohjattu seuraavaan paikkaan saamaan apua. Surevat ja järkyttyneet omaiset vaistoavat herkästi ystävälliset eleet, joilla on heille myönteinen kantava voima. Vaikka läheisen joutuminen henkirikoksen uhriksi on sanoin kuvaamattoman järkyttävää, eikä omaisten tuskaa voi mikään viedä pois, on selviytymistä ja pakollisten asioiden hoitamista kuitenkin suunnattomasti helpottanut heidän saamansa ammattiapu ja ammattilaisten kunnioittava ja arvostava kohtelu.

5 HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISTEN ASEMAN PARANTAMINEN

Henkirikosten uhrien läheisten asema Suomessa on lainsäädäntö- ja muiden muutosten sekä tietoisuuden lisääntymisen myötä parantunut viimeisten vuosien aikana, mutta edelleen on paljon parantamisen varaa. Tässä luvussa esitetään tutkimustuloksiin, asiantuntijoiden lausuntoihin ja haastatteluihin perustuvia toimenpidesuosituksia sekä muita keinoja läheisten aseman parantamiseksi sekä kerrotaan jo tehdyistä toimista läheisten aseman parantamiseksi.

5.1 Toimenpidesuosituksia henkirikosten uhrien läheisten aseman parantamiseksi

Soili Poijulan tutkimuksen johtopäätöksenä oli, että henkirikosten uhrien perheenjäsenet ovat riskiryhmä, jonka psyykkisten ja sosiaalisten häiriöiden ja ongelmien ehkäisemiseksi ja hoitamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaan kuuluvaa käytännöllistä ja taloudellista tukea ja apua tulee tehostaa sekä mielenterveyspalveluita kehittää. Poijulan mukaan selviytymisen tukemisessa keskeistä on poliisin, oikeuslaitoksen ja Valtiokonttorin toiminnassa arvioida ja kehittää omaisten asemaa ja palveluita rikosuhreina sekä henkirikosuhrien omaisen asemaa koskevan lainsäädännön arvioiminen ja kehittäminen tutkimustietoon perustuen. Myös viranomaisten ja järjestöjen, kuten Henkirikoksen uhrien läheiset ry:n, Rikosuhripäivystyksen ja Suomen Mielenterveysseura ry:n, yhteistyö on Poijulan mukaan tärkeää palveluiden saavutettavuuden parantamisessa. (Poijula 2010, 9, 60–65.)

Pojulan mukaan tutkimusta, koulutusta ja osaamista yleisesti tarvitaan enemmän henkirikosten uhrien läheisiin liittyen. Lisäksi tarvitaan sujuvien käytäntöjen juurruttamista kentälle ja konkreettisen auttamistyön tekemistä yhtä laadukkaasti paikkakunnasta ja ajasta riippumatta, koska traumatisoivia, järkyttäviä asioita tapahtuu vääjäämättä, eivätkä traumoja aiheuttavat tapahtumat noudata virka-aikaa. Päinvastoin, yleensä väkivalta- ja henkirikokset tehdäänkin ilta- ja yöaikaan sekä viikonloppuisin. (Välimäki 2017, 244–245.)

Välimäen mukaan henkirikosten uhrien läheiset ovat toivoneet muutosta ja parannusta muun muassa lainsäädäntöön, viranomaisten toimintatapoihin sekä oikeusistuntojen käytännön järjestelyihin. Kunhan epäkohdat ensin tunnistetaan ja tunnustetaan, voidaan käytäntöjä muuttaa tai kehittää paremmiksi. (Välimäki 2017, 12–13.)

5.1.1 Suruviestin toimittaminen

Pojjula kaipaa kuolinviestin toimittamiseen inhimillisyyttä ja turvallisuuden tunteen taakamista. Poliisin ja esimerkiksi sosiaali- ja kriisipäivystyksen työntekijöiden tulisi varmistaa, etteivät henkirikosten uhrien läheiset jää yksin missään tilanteessa. Läheisten erilaiset tilanteet ja perhesuhteet tulisi myös huomioida. Läheiset saattavat olla esimerkiksi yksin vieraalla paikkakunnalla ja ilman omaa tukiverkostoa. Kuolinviestin viemisen osalta Poijula suosittelee poliisin ja seurakunnan työntekijöiden tai viranomaiskriisityöntekijöiden valmiuksien parantamista. Lisäksi ruumiin tunnistamisessa tulisi huomioida omaisen kokemus. Vainajan katsomisessa omaisilla pitäisi olla mahdollisuus kriisipäivystyksikön, seurakunnan työntekijöiden tai sairaalan kriisityöntekijöiden tukeen. (Välimäki 2017, 42–43, 247.)⁵

Surviestin saaneiden henkilöiden mukaan puhuttu informaatio ei alun shokkitilanteessa mene perille. Tämän vuoksi olisi tärkeää antaa tieto, esimerkiksi auttavista tahoista, kirjallisena. (Välimäki 2017, 276.) Käsikirja henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen (liite 3) toimisi tässä tilanteessa hyvänä tietopakettina läheisille.

5.1.2 Rikostutkinta

Viranomaisten, avustajien ja tukihenkilöiden tulisi panostaa eri termien ja oikeuskäytäntöjen selittämiseen asianomistajille. Henkirikosten uhrien läheisiä on auttanut asian käsittämisessä, jos tutkinnanjohtaja on kansantajuisesti ja esimerkkien avulla kertonut esimerkiksi tapon ja murhan eroista. Juha Rautaheimon mukaan, mitä paremmin teon tunnusmerkistö huomioidaan jo esitutkinnassa, sitä yhteneväisempi se on myös syyttäjä- ja tuomioistuinlaitoksessa. Tämä myös lisää oikeusvarmuutta. (Välimäki 2017, 195, 206.)

⁵ Alkuperäinen lähde: Poijula, S. (toim.) 2004. Myyrmannin räjähdys: uhrien ja omaisten psyykinen selviytyminen ja hoidon merkitys. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:13. Helsinki.

Rautaheimon mukaan henkirikostutkinnan edetessä voi tulla tilanteita, jolloin poliisi katsoo tarpeelliseksi antaa julkisuuteen tiedotteen tai lausuu medialle jotakin henkirikoksesta. Silloin tutkinnanjohtajan olisi aina hyvä olla etukäteen yhteydessä uhrin läheisiin ja tiedottaa, mitä tietoa medialle aiotaan antaa. (Välimäki 2017, 197.)

5.1.3 Oikeudenkäynti

Helinä Häkkänen-Nyholmin mukaan oikeus- ja terveysturvaviranomaisten tulisi osoittaa kiinnostusta oikeusjärjestelmässä osallisina olevien henkilöiden hyvinvointiin ja terveyteen. Oikeuslaitoksella voidaan katsoa olevan myös eettinen velvollisuus huolehtia siitä, ettei oikeusprosessi traumatisoi lisää siinä osallisina olevia henkilöitä ja että prosessin toimivuus riippuu osittain siinä osallisina olevien ihmisten hyvinvoinnista. Oikeusprosessissa osallisena olevien ihmisten hyvinvoinnin parantaminen ja tukeminen edistävät oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja oikeusturvan toteutumista. (Häkkänen-Nyholm 2017, 2351, 2355.)

Asiallisesti ja rauhallisesti sujuva oikeudenkäynti on kaikkien osallisten etu. Monet henkirikosten uhrien läheiset arvostavat oikeudenkäyntiä, koska se koetaan viimeisenä julkisena kunnianosoituksena uhrille. Tämän vuoksi istunnolta odotetaan arvokkuutta. Läheisten haastatteluiden ja kertomusten perusteella heidät tulisi kuitenkin huomioida oikeudenkäynnin yhteydessä paremmin. Ensinnäkin oikeuskäsittelyn ajankohdasta tulisi ilmoittaa asianosaisille riittävän ajoissa, jotta omaisilla olisi aikaa ja mahdollisuus valmistautua tulevaan oikeudenkäyntiin. Kutsun mukana olisi hyvä lähettää asianomistajalle selkeät ja helposti ymmärrettävät ohjeet, joissa kerrottaisiin muun muassa hänen oikeuksistaan ja neuvottaisiin, mistä ja millaista apua voi saada oikeusprosessiin. Ohjeissa olisi hyvä olla maininta esimerkiksi erillisistä käytettävissä olevista odotustiloista sekä mahdollisuudesta näköesteeseen istuntosalissa, jotta asianomistaja voisi välttyä syytetyn kohtaamiselta. Ohjeiden mukana voisi olla kartta oikeustalosta, jotta asianomistaja voisi mielikuvissaan jo valmistautua oikeustalolle saapumiseen, oikean salin löytämiseen ja liikkumiseen taukojen aikana. Nämä toimet voisivat lievittää asianomistajan jännitystä päivän kulun suhteen. (Välimäki 2017, 207–208, 213.)

Henkirikosten uhrien läheisten yleisen kokemuksen mukaan oikeudenkäyntiin ei olisi pystynyt menemään ilman tukihenkilöä (Välimäki 2017, 210). Olisikin tärkeää muistuttaa

asianomistajaa hänen oikeudestaan tukihenkilöön ja oikeudelliseen avustajaan sekä ohjata heidät Rikosuhripäivystykseen.

Läheiset pitävät tärkeänä sitä, että oikeudenjäsened käyttäytyvät oikeudenkäynnissä asiallisesti, ammattitaitoisesti ja asianomistajaa arvostavasti. Olisikin tärkeää, että oikeudenkäynnin puheenjohtaja huomioisi asianomistajat esimerkiksi mahdollistamalla tauot käsittelyn aikana sekä antaisi tilaisuuden salista poistumiseen muun muassa todisteiden käsittelyn ajaksi. Lisäksi selkeästi ja ymmärrettävästi kirjatut tuomioiden perustelut auttavat asianomistajia käsittämään oikeuden tulkintoja teonpiirteistä ja näytön täyttymisestä. (Välimäki 2017, 206, 208.)

Välimäen mukaan voisi olettaa, että henkirikoksesta syytettyä vahdittaisiin kunnolla oikeustalolla, katsoopa asiaa sitten omaisen tai tavallisen kansalaisen näkökulmasta. Poliisien läsnäolo oikeudessa on merkityksellistä paitsi syytetyn pakenemisvaaran, myös yleisen turvallisuuden vuoksi. Oikeustaloilla on usein paikalla monia asianosaisia, todistajia sekä yleisöä. Mikäli odotustilat ovat yhteiset, tulisi syytettyä saattavan poliisipartion toimia tilannetajuisesti ja huolehtia kaikkien osallisten turvallisuudesta tauoille lähdeettäessä, niiden aikana ja niiltä palattaessa. (Välimäki 2017, 212–213.) Myös Virran mukaan poliisin ja oikeuslaitoksen toiminnan tulisi olla sellaista, että läheiset voisivat mahdollisimman hyvin välttää tekijän kohtaamisen, jonka on todettu ahdistavan ja pelottavan läheisiä. Tämän vuoksi olisi erityisen tärkeää kiinnittää huomiota kiinniotettuun epäiltyyn liittyviin menettelytapoihin. (Virta 2017, 80.)

5.1.4 Henkirikoksen taloudelliset vaikutukset ja korvausten saaminen

Pojulan tutkimuksen mukaan omaiset ovat toivoneet lakiuudistusta, jossa uhrien omaisten asema muutettaisiin oikeudenmukaiseksi suhteessa rikoksen tekijän asemaan ja oikeuksiin. Tähän liittyen olisikin tarpeellista kehittää rahallisia korvauskäytäntöjä. Lisäksi Valtiokonttorin korvauskäytäntöjä, etenkin henkirikosten uhrien omaisten osalta, olisi hyvä auditoida sekä arvioida toteutuuko lainsäädäntö korvauskäytäntöjen toimeenpanovaiheessa. Läheiskorvausten maksamisessa ilmenneiden ongelmien korjaaminen olisi ehdottoman tärkeää. (Pojula 2010, 61.)

Oikeusministeriön vuonna 2009 tekemän selvityksen⁶ mukaan, rikosvahinkolain uudistuksen jälkeen henkirikosten uhrien omaisten oikeudet korvauksiin eivät ole täysin toteutuneet. Ministeriö ehdottikin selvityksessään, että rikosvahinkolakia koskevaa tiedotusta ja koulutusta parannettaisiin. Lisäksi ministeriö ehdotti, että sairaanhoitokuluina korvattavista terapiakuluista annettaisiin etukäteen Valtiokonttorin maksusitoumus, mikä edistäisi nopeaa terapiaan hakeutumista. Lisäksi lakiin lisätty perusvähennys ehdotettiin kohdennettavaksi pelkästään aineettomista vahingoista, kuten kivusta ja särystä sekä kärsimyksestä suoritettavaan korvaukseen, jolloin se ei vähentäisi henkirikosten uhrien omaisille maksettavia kulukorvauksia. (Oikeusministeriö 17.6.2009.)

5.1.5 Avun ja tuen saaminen

Psykologi Soili Poijula: Henkirikosuhrien omaisten menetys on niin kohtuuttoman järkyttävä, ja toipuminen raskasta, että yhteiskunnan pitäisi katsoa näiden ihmisten auttamisen olevan tarpeellista. Olisi tärkeää huolehtia siitä, että täällä autetaan niitä, jotka apua ja tukea tarvitsevat, eikä vain niitä, jotka voimakkaimmin osaavat etuja vaatia ja ottaa. (Välimäki 2017, 246.)

Soili Poijulan mukaan surevien kuolleisuus on korkeampi muuhun väestöön verrattuna. Olisikin perusteltua varmistaa henkirikosten uhrien läheisille asianmukaista ja oikea-aikaista apua ja hoitoa, koska vaarana voi olla työ- ja toimintakyvyn menettämisen lisäksi jopa kuolema. Yhteiskunnan olisi tärkeää osoittaa välittämistä avun tarvisijoita kohtaan. (Välimäki 2017, 246–247.) Vakavien seurausten vuoksi henkirikosten uhrien läheiset tulisi huomioida henkirikoksen sekundaarisina uhreina (Virta 2017, 77).

Pojulan mielestä surevien tulisi halutessaan saada oikeanlaista tukea ja hoitoa, oli surumillaista tahansa. Hänen mukaansa asiantuntijapiireissä vallitsee yksimielisyys siitä, että apua pitää tarjota ja sitä tulee olla tarjolla eri vaiheissa, niin kriisivaiheessa kuin myöhemminkin (Välimäki 2017, 243, 247). Myös Virran mukaan läheisten avun tarve tulisi huomioida entistä paremmin jo varhaisessa vaiheessa, koska esimerkiksi masennusoireet voivat estää läheisiä hakeutumasta ammattiavun piiriin. Terapiaan hakeutumisen kynnystä voitaisiin madaltaa mielenterveyspalveluiden laatua ja saatavuutta parantamalla. Matalan kynnyksen palvelut voitaisiin toteuttaa esimerkiksi kotikäynnein tai sähköisesti.

⁶ Alkuperäinen lähde: Ahlas, P. & Antila, T. (toim.) 2009. Surmansa saaneen läheisten korvaussuoja - Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009:14. Helsinki.

(Virta 2017, 5–6, 77–79.) Poijulan mukaan tavoitteeseen päästään ehkä tulevaisuudessa, mikäli yhteiskunnan resurssit antavat myöden (Välimäki 2017, 243).

Virran tutkimuksen perusteella läheiset tarvitsevat surun käsittelemiseen ja arjessa pärjäämiseen kohdennettua tukea. Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että henkirikosten uhrien läheiset hyötyvät nopeasti saadusta ja pitkäkestoisesta tuesta. Tukea tulisi olla nopeasti ja helposti saatavilla, sillä henkirikoskuoleman jälkeen surmatun läheiset ovat henkisesti erittäin kuormittuneita. Lisäksi tutkimuksesta kävi ilmi, että yhden perheenjäsenen suru on koko perheen suru, minkä vuoksi läheisille tarjotun tuen tulee olla sekä yksilöllistä että koko perheelle suunnattua. (Virta 2017, 81–82.)

Virran tutkimuksesta ilmeni, että henkirikosten uhrien läheisten selviytymistä edisti muun muassa oikeanlaisen tuen saaminen, johon luettiin mukaan lähipiirin tuki, ammattihenkilöiden tuki ja yhteisön tuki. Ammattihenkilöiden tukeen luettiin mukaan ensi-, psykiatrisen- ja terapeuttisen tuen saaminen kriisi- tai mielenterveyspalveluista. Läheiset pitivät erityisen tärkeinä keskusteluita ja mahdollisuutta avautua asioista hyvälle ja tutulle ammattilaiselle sekä jatkohoidon saamista psykiatrisen poliklinikalta. Läheisten todettiin hyötyvän muun muassa kriisi- ja psykiatrisesta tuesta. Läheiset kertoivat käyvänsä terapiassa viikoittain, jopa useiden vuosien päästä kuolemasta. Työpaikalla läheiset saivat tukea työkavereilta, työterveydestä ja työnohjauskeskusteluista. (Virta 2017, 36, 73.)

Vertaisilta saadun tuen on tutkittu olevan tärkeä selviytymistä edistävä tekijä. Virran tutkimuksessa läheiset mielsivät vertaistukeen osallistumisen positiivisena asiana ja mainitsivat siitä useita hyviä puolia. Läheisille oli erityisen tärkeää, että vertaistuki tuli nimenomaan toisilta henkirikoksen kautta menehtyneiden henkilöiden läheisiltä, koska he kokivat puhuvansa ”samaa kieltä” heidän kanssaan. (Virta 2017, 73–74.) Sanna Kalajanniskan mukaan henkirikokset mielletään helposti vain alempaa sosiaaliluokkaa koskeviksi tragedioiksi. Vertaistukiryhmien avulla henkirikosten uhrien läheiset voivat tehdä huojentavan havainnon siitä, että muutkin läheiset ovat aivan tavallisia ihmisiä, eivätkä koe enää itse olevansa ”kummajaisia”. (Välimäki 2017, 280.) Virran tutkimuksen mukaan vertaistuen kautta läheiset kokivat saavansa ymmärrystä omaan tilanteeseensa ja kannustusta surussa selviytymiseen. Henkirikosten uhrien läheisillä tulisikin olla paikkakunnasta riippumatta mahdollisuus osallistua heille kohdennettuun ryhmä- tai yksilövertaistukeen. (Virta 2017, 73–74.)

5.1.6 Henkirikosten uhrien läheisten kohtaaminen ja siihen liittyvä koulutus

Henkirikosten uhrien läheisiä kunnioittava kohtaaminen ammattilaisten kanssa ja oikeanlaisen avun saaminen ei pitäisi olla tuurista kiinni, vaan ammattilaisten pitäisi aina kunnioittaa autettaviaan ja osata ohjata seuraavan avun piiriin (Pentti 2017, 48). Henkirikosten uhrien läheisiä arvostava kohtaaminen ja kuuleminen ovat ensiarvoisen tärkeitä asioita, jotta he tietävät olevansa kaiken avun ja tuen arvoisia (Välimäki 2017, 286). Sairaalapappi Marjatta Oravan mukaan oikeanlainen ammattiapu oikeassa paikassa auttaa haa-voittuneen omille jaloilleen. Empaattisen ja ammattitaitoisen avun vaikutukset ovat pitkäkestoisia. Onnistunut auttaminen saattaa olla hyvinkin pienestä kiinni, esimerkiksi yksi rohkaiseva lause ennen oikeudenkäyntiä tai taito olla läsnä vainajaa hyvästeltäessä. (Välimäki 2017, 299–300.)

Myös Virran tutkimuksesta selvisi, että eri alojen ammattilaiset ovat merkittävässä roolissa läheisten auttamistyössä heti surun alkuvaiheessa sekä vuosienkin päästä henkirikoskuolemasta. Ammattilaisten ja läheisten kohtaaminen ei kuitenkaan aina tapahtunut selviytymistä edistävällä tavalla, vaan saattoi sisältää ammattilaisten huonoa kohtaamista ja läheisten leimatuksi tulemistä. Erityistä huomiota tulisikin kiinnittää ammattilaisten asenteisiin ja ennakkoluuloihin, jotka tulisi tiedostaa ja työstää niin, että terapia koetaan selviytymistä edistävänä asiana. Ammattilaisten tulisi pyrkiä aitoon läsnäoloon sekä välttää tunkeilevaa tai tuomitsevaa lähestymistapaa. (Virta 2017, 78–79, 82.)

Virran tutkimustulosten perusteella suositellaankin tiedon jakamista ja koulutuksen tarjoamista kaikille ammattilaisille, jotka työssään kohtaavat henkirikosten uhrien läheisiä. Koulutuksen tarvetta tulisi kartoittaa ja tarjota muun muassa henkirikoskuolemista aiheutuvaan suruun liittyvää koulutusta. Koulutuksen ja tiedon jakamisen tulisi ulottua myös poliiseihin, sillä tutkimuksessa läheiset kuvasivat etenkin poliisien toiminnan vääränlaisena, tahdittomana ja epäammattimaisena. Läheiset kokivat tulevansa sivuutetuksi ja leimatuksi myös terveydenhuollossa, joten lisäkoulutusta tulisi tarjota myös terveydenhuollon työntekijöille. (Virta 2017, 78, 82.)

5.1.7 Median toiminta

Henkirikosten uhrien läheisten haastatteleminen vaatii toimittajalta hyvää perehtymistä aiheeseen ja tapauksen faktoihin. Faktat tulee tarkistaa erityisen hyvin. Lähtökohtaisesti tulisi myös pohtia, onko uhrin omaisten tai hänen muun lähipiirinsä haastatteleminen ylipäätään tarpeellista. Jos mediassa päädytään pyytämään uhrin läheisiltä haastattelua, tulee ehdottomasti ensin selvittää, että viranomaiset ovat ehtineet toimittaa omaisille suruviestin. Läheisille pitää myös tarjota mahdollisuus jutun tarkistamiseen ennen sen julkaisua ja pitäytyä haastateltavien kanssa sovituissa asioissa. Median tulisi myös pohtia, pitääkö tietoja tapahtumapaikoista ja oletuksia asianosaisista levittää jo heti tuoreeltaan tai onko tarpeellista kertoa tapahtuman yksityiskohdista silläkin uhalla, että ilman viranomaisten vahvistusta julkisuuteen saattaa päästä väärää tietoa. (Välimäki 2017, 228–229, 230.)

Oikeudenkäynneistä uutisoitaessa olisi ensiarvoista, jos voitaisiin varmistaa tuomion päätyminen läheisten tietoon ennen mediaa. Lisäksi uutisessa olisi hyvä huomioida niin syyttäjän kuin puolustuksenkin esittämät seikat. Tällöin mediaa seuraavien olisi helpompi yrittää ymmärtää rikoslain tulkintaa ja tuomioiden perusteluita. (Välimäki 2017, 215, 226.)

Median edustajien olisi hyvä jollakin tasolla tuntea traumatisoituminen prosessina, trauman vaikutukset ja trauma-auttamisen periaatteet. On toivottavaa, että toimituksissa varattaisiin aikaa rikosjournalismiin liittyville eettisille ja moraalisisille pohdinnoille. Rikoksia ja niiden seurauksia asiantuntevasti käsittelevistä lehti- ja televisiojutuista voi olla hyötyä, jos niissä kerrotaan rikosten syistä ja vaikutuksista eri osapuoliin. Tämänkaltaisen uutisointi voi taustoittaa ja ohjata kriminaali- ja sosiaalipoliittista keskustelua. Faktoihin perustuva ja asiallinen rikos- ja oikeusuutisointi voi nostaa esiin oikeuskäytännön ongelmia tai lainsäädännön ja tukipalveluiden puutteita, jolloin epäkohtien korjaamiseen saatetaan kiinnittää enemmän huomiota. Rikosjuttujen yhteydessä olisi hyödyllistä jakaa informaatiota esimerkiksi uhrin läheisten oikeuksista, auttavista palveluista sekä tukihenkilö- ja vertaistukitoiminnasta, jotta tieto saavuttaisi suuremmalla todennäköisyydellä oikean kohderyhmän. (Välimäki 2017, 229, 232.)

5.1.8 Lainsäädäntö

Pojjulan tutkimuksen tulosten pohjalta esitettiin toimenpidesuosituksia lainsäädännön suhteen. Lainsäädäntöä tulisi kehittää rikoksen uhrien ja omaisten asemaa parantavaksi. Lisäksi rikosvahinkolakia ja vahingonkorvauslakia toivottiin kehitettävän niin, että uhrien ja omaisten oikea ja kohtuullinen kohtelu olisi mahdollista. (Välimäki 2017, 43.)⁷

5.2 Viime vuosien konkreettisia parannuksia henkirikosten uhrien läheisten asemaan

Vaikka henkirikosten uhrien läheisten, ja ylipäätään rikosten uhrien, asemaa on tutkittu ja selvitetty jo useita vuosia sitten sekä todettu aseman olevan heikko, ei parannustoimenpiteisiin ole kuitenkaan ryhdytty kuin vasta parin viimeisen vuoden aikana. Isot muutokset vievät kuitenkin aikaa ja tapahtuvat pienin askelin. Tärkeintä on, että uhrien asema on kuitenkin nyt huomioitu useiden eri tahojen toimesta ja on seurannan, selvityksen ja muutoksen kohteena.

5.2.1 Uhridirektiivi

Suurimman parannuksen uhrien asemaan yleisesti on tuonut Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2012/29/EU) rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäättöksen (2001/220/YOS) korvaamisesta, eli niin kutsuttu uhridirektiivi. Kujalan ym. mukaan uhridirektiivin tarkoituksena oli varmistaa, että rikoksen uhrit saavat asianmukaista tietoa, tukea ja suojelua. Jäsenvaltioiden tuli, direktiivin mukaan, huolehtia myös siitä, että rikosten uhrit tunnustetaan uhreiksi ja heitä kohdellaan kunnioittavasti, hienotunteisesti, yksilöllisesti, ammattitaitoisesti ja syrjimättömästi. (Kujala, Ruuskanen & Sarimo 2015, 22.) Seuraavat kappaleet koskevat uhridirektiivin kohtia, jotka koskettavat henkirikosten uhrien läheisiä.

⁷ Alkuperäinen lähde: Poijula, S. (toim.) 2004. Myyrmannin räjähdys: uhrien ja omaisten psyykinen selviytyminen ja hoidon merkitys. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen monistetta 2004:13. Helsinki.

Uhridirektiivin johdanto-osan kohdassa 19 mainitaan, että myös uhrien, etenkin rikoksen seurauksena kuolleen henkilön, perheenjäsenetkin voivat kärsiä rikoksesta vahinkoa. Direktiivin mukaan myös perheenjäsenten, jotka ovat rikoksen välillisiä uhreja, olisi sen vuoksi saatava direktiivin mukaista suojelua. (Direktiivi 2012/29/EU.)

Uhridirektiivin johdanto-osan 9 kohdan mukaan rikos on yhteiskuntaan kohdistuva vääräryys, millä myös rikotaan uhrin yksilökohtaisia oikeuksia. Rikosten uhrin olisikin tunnistettava uhreiksi ja heitä olisi kohdeltava kunnioittavasti, hienotunteisesti ja ammattitaitoisesti ilman minkäänlaista syrjintää. Direktiivin mukaan kaikessa rikosprosessiin liittyvässä yhteydenpidossa ja kaikissa palveluissa, joissa ollaan tekemisissä uhrien kanssa, olisi otettava huomioon rikosten uhrien henkilökohtainen tilanne ja välittömät tarpeet, kuten ikä, sukupuoli, mahdollinen vammaisuus ja kypsyystaso. Lisäksi tulisi kunnioittaa uhrien ruumiillista, henkistä ja moraalista koskemattomuutta. Rikosten uhreja olisi direktiivin mukaan myös suojeltava toissijaiselta ja toistuvalla uhriksi joutumiselta, pelottelulta ja kostotoimilta ja heidän olisi saatava toipumistaan varten tarvittava tuki sekä riittävät oikeussuojakeinot. (Direktiivi 2012/29/EU.)

Uhridirektiivin johdanto-osan kohdan 21 mukaan toimivaltaisten viranomaisten, uhrien tukipalvelujen ja korjaavan oikeuden palvelujen antama tiedotus sekä neuvonta olisi toteutettava mahdollisuuksien mukaan eri välineiden avulla ja tavalla, jonka uhri ymmärtää. Tiedotusta ja neuvontaa olisi tarjottava selkeällä ja helposti ymmärrettävällä kielellä. (Direktiivi 2012/29/EU.)

Direktiivin johdanto-osan kohdan 61 perusteella kaikkien rikosoikeudellisiin menettelyihin osallistuvien virkamiesten, jotka kohtaavat uhreja, olisi voitava saada asianmukaista perus- ja jatkokoulutusta sellaisella tasolla, että he kykenevät tunnistamaan uhrin ja heidän tarpeensa sekä käsittelemään heitä kunnioittavasti, hienotunteisesti, ammattitaitoisesti ja syrjimättömästi. Jäsenvaltioiden tulisi huolehtia koulutuksesta poliisiviranomaisten ja tuomioistuinten henkilöstön osalta. Myös lakimiesten, syyttäjien ja tuomareiden sekä sellaisten oikeusalan toimivien, jotka tarjoavat uhrien tukipalveluja tai korjaavan oikeuden palveluja, koulutusta olisi edistettävä. Koulutukseen tulisi sisältyä myös tukipalveluja koskevaa koulutusta tai erityiskoulutusta, mikäli työ keskittyy erityistarpeita omaaviin uhriin, sekä tarvittaessa psykologista koulutusta. (Direktiivi 2012/29/EU.)

Uhridirektiivin johdanto-osassa kohdassa 62 suositellaan jäsenvaltioiden ja kansalaisjärjestöjen yhteistyöhön muun muassa toimintapoliittisten aloitteiden, tiedotus- ja valistuskampanjoiden, tutkimus- ja koulutusohjelmien, koulutuksen sekä rikosten uhrien tuki- ja suojelutoimenpiteiden vaikutusten seurannan ja arvioinnin toteuttamisessa. Direktiivin mukaan asianmukaisen avun, tuen ja suojelun antaminen rikoksen uhreille edellyttää julkisten palvelujen yhteen sovitettua toimintaa ja osallistumista hallinnon kaikilla tasoilla: unionin tasolla sekä kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Uhreja olisi direktiivin mukaan autettava löytämään toimivaltaiset viranomaiset ja kääntymään niiden puoleen, jotta vältettäisiin toistuva tukipalveluihin ohjaaminen. Direktiivi kehottaa jäsenvaltioita harkitsemaan yhden yhteyspisteen suunnittelemista rikosprosessissa mukana olevien uhrien tarpeiden, kuten tiedon, avun, tuen, suojelun ja korvausten saamisen, käsitteilyä varten. (Direktiivi 2012/29/EU.)

Direktiivin johdanto-osan 11 kohdassa mainitaan, että direktiivissä säädetään vain vähimmäissäännöistä. Direktiivin mukaan jäsenvaltiot voivatkin laajentaa direktiivissä vahvistettuja oikeuksia korkeamman suojelutason tarjoamiseksi. (Direktiivi 2012/29/EU.)

Uhridirektiivin täytäntöönpanoa koskevia ehdotuksia valmisteli lainsäädäntömuutoksiin keskittynyt työryhmä sekä kolmen ministeriön (OM, STM, SM) yhteisesti asettama laajapohjainen uhripoliittinen toimikunta, joka valmisteli uhridirektiivin täytäntöönpanoa niiden toimenpiteiden osalta, joihin ei liittynyt lainsäädäntöä. Muutoksia tehtiin yhteensä kymmeneen eri lakiin koskien uhrin oikeuksia tietoihin, asiakirjojen käännöksiin ja suojeluun. Lait tulivat voimaan 1.3.2016. (Kujala ym. 2015, 22; Rikosuhripäivystys n.d. c.)

Uhripoliittisen toimikunnan loppuraportissa todettiin, että henkirikosten uhrien omaisia on määrällisesti vähän ja he asuvat eri puolilla Suomea, mistä seuraa, että palveluiden kehittämisessä tarvitaan koko palvelujärjestelmään kohdistuvia valtakunnallisia kehittämistoimia sekä kohdennettuihin palveluihin resursointia. Palveluihin ohjaaminen onkin palveluiden tavoitettavuuden ja saatavuuden kannalta olennainen kysymys. Toimikunnan mukaan iso osa uhreista jää palveluiden ulkopuolelle poliisin ohjeistuksesta huolimatta. Toimikunta pitääkin tärkeänä, että poliisien ja muiden rikoksen uhreja kohtaavien viranomaisten vastuuta ohjata uhrin tukipalveluihin vahvistettaisiin tarkennettujen ohjeiden ja koulutuksen avulla. (Kujala ym. 2015, 55, 75–76.)

Ongelmallisinta uhripoliittisen toimikunnan mukaan on, että uhreja kohtaavat ja tukevat tahot eivät tunne riittävän hyvin toistensa palveluita. Esimerkiksi juuri henkirikosten uhrien omaisia ei automaattisesti ohjata uhripalveluihin, kuten Rikosuhripäivystykseen, jolla olisi valmiudet auttaa ja tukea omaisia laajemminkin. Tietoisuus palveluista ja osaaaminen uhrien ohjaamiseksi tulisi laajentaa viranomais- ja järjestökentän lisäksi myös yksityiselle sektorille. Laaja viestintä on tärkeää, jotta kansalaisilla olisi perustietoa siitä, mitä tarkoittaa rikoksen uhriksi joutuminen, mitä oikeuksia uhrilla on ja mitä apua hän voi saada. Lisäksi toimikunnan mukaan Rikosuhripäivystyksen toimintaa on kehitettävä niin, että etenkin henkirikosten uhrien omaisten tukemiseen kiinnitettäisiin nykyistä enemmän huomiota. (Kujala ym. 2015, 30, 76).

Uhripoliittinen toimikunta ehdotti loppuraportissaan kolmea konkreettista toimenpidettä rikoksen uhrin aseman parantamiseksi:

1. Ministeriöiden työnjakoa uhriasioissa tulisi täsmentää ja tukipalveluiden koordinaointia kehittää.
2. Tukipalveluiden tarjonta tulisi saattaa uhrien tarpeita nykyistä paremmin vastaavaksi vahvistamalla valtionrahoitusta rikosuhrimaksulla ja muilla mahdollisilla lisäyksillä sekä palveluita sisällöllisesti kehittämällä.
3. Uhridirektiivin tavoitteiden mukaisten uhrin oikeuksien turvaamiseksi tulisi kehittää hyviä käytäntöjä ja menettelytapoja, joissa kiinnitettäisiin erityisesti huomiota uhrien erityistarpeisiin. Olennaista olisi uhrille kohdennettava ja viranomaisten välinen viestintä, uhrien ohjaaminen tarpeenmukaisesti tukipalveluihin, sensitiivinen kohtelu sekä uhrin suojeleminen. Osaaminen varmistettaisiin koulutuksella, ohjeilla ja moniammatillisella yhteistyöllä.

(Kujala ym. 2015, 6-7.)

5.2.2 Oikeusministeriön hyvien käytäntöjen työryhmä

Uhridirektiivin täytäntöönpanon jälkeen seuraava askel käytännön kehittämistyössä uhrin aseman parantamiseksi oli niin kutsuttu hyvien käytäntöjen työryhmä, joka asetettiin 15.3.2017. Sen tavoitteena oli edistää rikoksen uhrin tarpeet huomioon ottavia hyviä käytäntöjä rikosprosessissa. Työryhmän tehtävänä oli arvioida rikosprosessia uhrin näkökulmasta, kartoittaa kotimaisia hyviä käytäntöjä ja koulutusta uhrin tarpeiden huomioon ot-

tamisesta rikosoikeudellisissa menettelyissä, valmistella ehdotukset hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi rikosprosessissa ja valmistella ehdotukset viranomaisten tietoisuuden ja osaamisen lisäämisestä sekä hyvien toimintatapojen soveltamisesta. (Ruuskanen & Sarimo 2018, 9–10.)

Työryhmä kokosi ehdotukset hyväiksi menettelytavoiksi uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi rikosprosessissa, viranomaisten tietoisuuden ja osaamisen lisäämiseksi uhrin tarpeista sekä siitä, miten hyvät toimintatavat sovitetaan viranomaiskäytäntöihin. Ehdotukset koskivat etenkin seuraavia viranomaisia ja toimijoita: Poliisihallitus ja poliisilaitokset, oikeusministeriö, Valtakunnansyyttäjänvirasto ja syyttäjät, tuomioistuimet, sovittelutoimistot, Suomen Asianajajaliitto sekä uhrien tukipalveluja tuottavat järjestöt. Työryhmä toivoi, että kyseiset viranomaiset ja toimijat ottaisivat työryhmän esittämät hyvät käytännöt ja toimintatavat osaksi omaa toimintaansa. Työryhmä katsoikin, että toimenpiteiden toteutumista olisi hyvä seurata osana uhridirektiivin täytäntöönpanon seurantaa. (Ruuskanen ym. 2018, 96.) Seuraavaksi tarkastellaan työryhmän ehdotuksia lähinnä henkirikosten uhrien läheisten paremman huomioimisen näkökulmasta.

Työryhmän ensimmäisenä ehdotuksena oli uhrin tarpeiden parempi huomioiminen poliisilaitosten ja tuomioistuinten tiloissa. Konkreettisenä parannuksena henkirikosten uhrien läheisille oli ehdotus mahdollisuudesta erillisiin kulkureitteihin ja odotustiloihin tuomioistuimissa, jotta läheiset voivat välttyä tekijän kohtaamiselta tai näkemiseltä. Toisena työryhmän ehdotuksena oli uhrille annettavan tiedon kehittäminen, joka koski lähinnä eri tapoja hyödyntää ja jakaa olemassa olevaa ”Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista” -esitettä. Muun muassa poliisin roolia esitteen antamisessa korostettiin. Kolmantena ehdotuksena oli tehostaa uhrin kielellisistä oikeuksista huolehtimista, joka tarkoitti käytännössä tulkauksen varmistamista asianomistajille. (Ruuskanen ym. 2018, 97–98.)

Neljäs työryhmän ehdotus koski oikeudellisen avustajan tarpeen ja hankkimisen huomioimista, mikä on erityisen tärkeää henkirikosten uhrien läheisille. Työryhmän mukaan pitäisi huolehtia siitä, että etenkin vakavien rikosten uhreilla olisi oikeudellinen avustaja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa rikosprosessia. Työryhmä esitti useita konkreettisia toimia avustajan hankkimisen varmistamiseksi. Ehdotuksena oli, että esitutkintaviranomaisessa kiinnitettäisiin nykyistä enemmän huomiota avustajan hankkimiseen, koska moni asianomistaja ei osaa hankkia avustajaa, vaikka avustajalle olisi selkeä tarve. Työ-

ryhmän mukaan esityksen avustajan määräämisestä asianomistajalle, voi tutkinnanjohtajan lisäksi tehdä myös syyttäjä. Avustajan hankkimista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa rikosprosessia, voidaan edistää tehostamalla asianomistajalle tiedottamista. Asianomistajalle tulisi hyvissä ajoin, esimerkiksi rikosilmoituksen tekovaiheessa tai kuulustelukutsussa, kertoa oikeudesta käyttää avustajaa. Mikäli asianomistajalla ei ole avustajaa esitutkinnassa, syyttäjä voi tarvittaessa esittää haastehakemuksen yhteydessä olevalla infolehdellä tuomioistuimelle avustajan määräämistä oikeudenkäyntiä varten. Myös syyttäjä voi olla yhteydessä asianomistajaan ja kehottaa tätä hankkimaan avustajan. Tarvittaessa avustajan hankkiminen varmistetaan viimeistään tuomioistuinvaiheessa, esimerkiksi siten, että kärjäsihteeri soittaa asianomistajalle ja kehottaa tätä hankkimaan avustajan. (Ruuskanen ym. 2018, 98.)

Työryhmän viides ehdotus oli uhrin tuen saamisen ja tukipalveluihin ohjaamisen vahvistaminen, mikä on myös tärkeä kohta henkirikosten uhrien läheisille. Työryhmän mukaan pitäisi pyrkiä edistämään tukihenkilöiden käyttöä rikosprosessissa, tehostamalla tukipalveluihin ohjaamista ja lisäämällä viranomaisten tietoisuutta uhrin oikeudesta käyttää tukihenkilöä. Työryhmä ehdotti uhrien tukipalveluihin ohjaamisen tehostamista vakiintuneeksi osaksi esitutkintaa kaikilla poliisilaitoksilla. Lisäksi tukipalveluiden tunnettuutta paikallisesti tulisi lisätä vahvistamalla sidosryhmäyhteistyötä, esimerkiksi tukipalveluja tarjoavien tahojen aktiivisuudella ja toiminnan esittelyllä poliisilaitoksille. Yhtenä ehdotuksena oli myös lisätä asianomistajan kuulustelupöytäkirjaan kohta sen merkitsemiseksi, onko asianomistajalta tiedusteltu, suostuuko hän yhteystietojensa välittämiseen tukipalvelujen tarjoajalle esitutkintalain (805/2011) mukaisesti. (Ruuskanen ym. 2018, 99.)

Kuudentena ehdotuksena oli uhrin suojelutarpeen arvioinnin vakiinnuttaminen osaksi esitutkintaa. Seitsemäntenä työryhmä ehdotti yhtenäisempää ohjeistusta uhrin kuultavaksi kutsumiseen. Ehdotuksena oli, että asianomistajalle lähetettävään kärjäoikeuden kutsuun tulisi liittää työryhmän tekemät ohjeet. Ohjeet koskivat muun muassa asianomistajan oikeutta käyttää oikeudenkäyntiavustajaa ja tukihenkilöä, oikeusapua, läsnäolovelvollisuutta ja oikeudenkäynnin järjestelyjä. Kutsun mukaan tulisi liittää myös käytännön ohjeet oikeustalosta ja esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen esite. Työryhmän kahdeksas ehdotus koski uhrin tarpeiden huomioimista oikeudenkäynneissä, mikä on myös erityisen tärkeää henkirikosten uhrien läheisille. Työryhmä ehdotti, että oikeudenkäynneissä tulisi käyttää sermejä tarvittaessa ja tulisi huolehtia siitä, että sermejä on riittävästi oikeustaloilla. Lisäksi oikeuden istunnot tulisi aikatauluttaa siten, että vältetään pitkiltä ja uhrien

kannalta ikäviltä odotusajoilta. Mahdollisuuksien mukaan istunto olisi hyvä aloittaa jo aamulla sen välttämiseksi, että asiaa ei jouduttaisi liian tiukan aikataulutuksen vuoksi jatkamaan toisena päivänä. Myös taukoihin istuntojen aikana kannustettiin. Lisäksi kehoitettiin syyttäjää esittelemään itsensä asianomistajalle ennen istunnon alkua sekä oikeudenkäynnin puheenjohtajaa kertomaan käsittelyn alussa lyhyesti, mitä oikeudenkäynnissä tapahtuu ja keitä salissa on läsnä. Yhdeksäntenä ehdotuksena oli lapsiuhrien aseman parantaminen monilla eri tavoilla. (Ruuskanen ym. 2018, 99–100.)

Lisäksi työryhmä ehdotti esimerkiksi vakavien rikosten, kuten henkirikosten, kohdalla niin poliisien, syyttäjien kuin tuomareidenkin osaamisen keskittämistä ja erikoistumista. Ehdotuksena oli myös kaikkien rikoksen uhreja työssään kohtaavien sekä alaa opiskelevien tietoisuuden ja osaamisen parantaminen koulutusten avulla. Koulutusta tulisi tarjota esimerkiksi uhrin kohtaamisesta, kohtelusta, oikeuksista, suojelutoimista sekä trauman vaikutuksista. Työryhmä ehdotti myös esitutkintayhteistyön tiivistämistä poliisiin ja syyttäjän välillä. Työryhmän mukaan tiiviillä esitutkintayhteistyöllä ja säännöllisillä palaverilla poliisiin ja syyttäjän välillä, voidaan parantaa esitutkinnan laatua, jolloin myös uhrin asema paranee. Myös työnohjauksen järjestämistä vakavien rikosten parissa työskenteleville ehdotettiin. Työryhmä toteaa vielä, että esimerkiksi erilaiset käsikirjat ovat yksi tapa pyrkiä kehittämään toimintaa ja viemään hyviä käytäntöjä osaksi viranomaisten päivittäistä työtä. (Ruuskanen ym. 2018, 101–102.)

5.2.3 Lainsäädännölliset toimet

Uhridirektiivin myötä tulleet merkittävimmät lakimuutokset koskevat esitutkintalakia. Tärkeimpiä muutoksia ovat velvollisuus ilmoittaa uhrin oikeuksista, uhrin henkilökohtaisen suojelutarpeen arviointi sekä ohjaaminen tukipalveluihin. (Rikosuhripäivystys n.d. c.)

Esitutkintalain 4 luvun uuden 18 §:n mukaan esitutkintaviranomaisen tulee ilmoittaa asianomistajalle hänen oikeuksistaan liittyen tukipalveluihin, neuvontaan, tulkkaukseen ja käännöksiin, korvauksiin, suojeluun, kulukorvauksiin sekä tietoihin asian käsittelystä rikosoikeudellisessa menettelyssä. Lain mukaan esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava asianomistajalle hänen oikeuksistaan ilman aiheetonta viivytystä siinä laajuudessa kuin asianomistajan henkilöön liittyvät seikat ja rikoksen laatu huomioon ottaen on tarpeen. (Rikosuhripäivystys n.d. c.)

Esitutkintalain 11 luvun uudessa 9 a §:ssä veloitetaan esitutkintaviranomaista tekemään asianomistajasta henkilökohtainen arviointi sen selvittämiseksi, onko hän erityisen suojelun tarpeessa ja tarvitseeko hän erityisiä suojelutoimenpiteitä esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana. Arviointi tulee tehdä yhteistyössä asianomistajan kanssa ja siinä otetaan huomioon asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet, olosuhteet ja rikoksen laatu. Esitutkinnassa erityiset suojelutoimenpiteet koskevat kuulustelutiloja ja kuulustelijaa, esimerkiksi hänen sukupuoltaan. Oikeudenkäynnissä suojelutoimenpiteet tarkoittavat muun muassa asianomistajan kuulemista näkösuojan takaa, videoyhteyden avulla tai ilman syytetyn tai yleisön läsnäoloa. Lisäksi joissakin tapauksissa asianomistajan kuustelu voidaan tallentaa videolle ja tallennetta käyttää todisteena oikeudenkäynnissä. (Rikosuhripäivystys n.d. c.)

Esitutkintalain 4 luvun 10 §:ään lisättiin asianomistajan erityisen suojelun tarve sekä hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa uusina perusteina, joiden nojalla esitutkintaviranomaisen on tarjottava asianomistajalle hänen yhteystietojensa välittämistä tukipalveluiden tarjoajalle. Näin ollen vahvistui myös poliisin velvollisuus ohjata rikoksen uhreja tukipalveluihin. (Rikosuhripäivystys n.d. c.)

Lisäksi lainsäädäntöä muutettiin siten, että viranomaisten tulee ilmoittaa asianomistajalle, jos hän on sitä itse pyytänyt, vangin tai tutkintavangin vapauttamisesta tai poistumisesta, kun on kyse henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvista rikoksista, kuten henkirikoksesta. (Rikosuhripäivystys n.d. c.)

Oikeusministeri Antti Häkkänen on toimikaudellaan esittänyt kuuden kohdan kiristyspakettia rikosten rangaistuksiin. Tiukennusten on tarkoitus tulla voimaan vuosien 2019–2021 aikana. Häkkäsen esittämistä toimenpiteistä seuraavat kohdat liittyvät henkirikosten rangaistuksiin: ehdollisen vankeuden lisäksi aikuinen voidaan määrätä valvontaan, henki-, väkivalta- ja seksuaalirikoksiin syyllistyneet vangit riskiarvioidaan ennen vapautumista, valvontaa ehdonalaisen vapauden aikana lisätään sekä rikoksenuusijoiden ehdonalaiseen vapauteen pääsyä tiukennetaan. Rikoksenuusijat voivat vapautua ehdonalaiseen vapauteen rangaistuksen puolessa välissä, jos he eivät ole saaneet uusia tuomioita viiden vuoden aikana. Tällä hetkellä raja on vain kolme vuotta. (Härkönen 2018.)

Häkkäsen mukaan lakeihin jää edelleen paljon korjattavaa jatkossakin. Häkkäsen mielestä seuraavan hallituskauden suurin kysymys onkin, miten Suomessa ryhdytään määrätietoisesti vähentämään väkivaltaa, eli henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia. Hänen mukaansa töitä pitäisi tehdä ennen kaikkea henkirikosten, pahoinpitelyjen, lapsiin kohdistuvan väkivallan, seksuaalisen väkivallan sekä koulukiusaamisen torjumiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi. Pitäisi myös miettiä, ovatko väkivaltarikosten rangaistukset kohdallaan. (Härkönen 2018.)

Häkkäsen mielestä Suomen rangaistusjärjestelmä on kansainvälisesti vertailtuna hyvin kevyt. Kriminaalipolitiikkaa on liian pitkään tehty rikosentekijän näkökulmasta uhrin ja yhteiskunnan kustannuksella. Häkkänen haluaakin nyt kääntää näkökulman uhriin. Rangaistuksen on oltava riittävän kova, jotta uhri kokee sen oikeudenmukaisena sovituksena. (Härkönen 2018.)

5.2.4 Muut toimet

Soili Poijula on mukana asiantuntijayhteistyössä tekemässä ensimmäisiä suomalaisia tutkittuun tietoon perustuvia suosituksia äkillisten kuolemantapausten jälkeiseen läheisten auttamiseen ja hoitoon. Poijula toivoo, että valmistuessaan suositukset voisivat palvella auttajia laajasti. Lisäksi HUS:n ja mielenterveystalon sivuilla on julkaistu Poijulan kirjoittamat traumakeskeisen kognitiivisen psykoterapian manuaalit ammattilaisten käyttöön. Tämän pitäisi auttaa traumakeskeisen kognitiivisen terapian saamista laajemmin ympäri Suomea. (Välimäki 2017, 243–244.)

6 POHDINTA

Vaikka henkirikosten määrä on laskenut viimeisen kymmenen vuoden aikana, tapahtuu joka vuosi edelleen noin 100 turhaa kuolemaa. Henkirikosten uhrien läheisten kannalta tärkeintä olisikin saada henkirikosten määrä ylipäättään laskuun. Tutkimusten mukaan henkirikoksiin syyllystyvillä on usein taustallaan aiempia tuomioita ja väkivaltarikollisuutta. Jotkut henkirikokset olisi voitu jopa estää, mikäli rikollisten ja väkivaltaiseksi tiedettyjen henkilöiden valvonta olisi ollut tehokkaampaa. Mielestäni tärkeimpinä toimina väkivalta- ja henkirikollisuuden torjunnassa olisikin lainsäädännön ja muiden toimien avulla parantaa valvontaa ja riskien arviointia väkivaltarikollisille sekä muille vaarallisiksi todetuille henkilöille.

Henkirikosten uhrien läheisten asema on etenkin viime aikoina puhututtanut ja ihmetyttänyt ihmisiä eri tahoilla. Viimeisten vuosien aikana henkirikosten uhrien läheiset ovat avanneet kohtaloitaan ja kokemuksiaan medialle sekä erilaisia tutkimuksia varten. Henkirikosten uhrien läheisten kokemuksissa onkin noussut esille useita epäkohtia, jotka tulisi ottaa huomioon ja pyrkiä korjaamaan, esimerkiksi käytäntöjä kehittämällä ja lainsäädäntöä muuttamalla.

Yksi kriittisimmistä hetkistä on suruviestin toimittaminen henkirikosten uhrien läheisille. Olisikin erityisen tärkeää muodostaa suruviestin toimittamiseen selkeä toimintatapa, jota noudatettaisiin kaikissa tilanteissa. Suruviesti tulisi toimittaa välittömästi henkirikoksen tapahtuttua, jotta läheiset eivät saa tietoa ensimmäisenä uutisista. Poliisipartion mukana tulisi olla kriisityöntekijä, joka varmistaa läheisten jatkoavun saamisen sekä huolehtii, että läheiset eivät jää yksin heidän lähdettyä. Poliisin ja kriisityöntekijöiden tulisi aina jättää yhteystietonsa läheisille. Toimittamaani käsikirjaa (liite 3) voisi hyödyntää suruviestin viemisessä. Shokissa suullisesti kerrotut asiat helposti unohtuvat, joten kirjallisesta oppaasta olisi selkeä hyöty. Käsikirjasta läheiset saisivat paljon tietoa jatkosta ja hoidettavista asioista sekä eri tilanteissa auttavien tahojen yhteystietoja.

Tutkimuksissakin todetut läheisten kokemat vaikeat fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset haittavaikutukset tulisi ottaa vakavasti, jotta he pääsisivät auttamisjärjestelmän kärkeen ja saisivat kiireellisesti oikeanlaista apua. Etenkin kriisiavun saaminen mahdollisimman pian tapahtuman jälkeen olisi erityisen tärkeää. Avun tulisi olla ammattimaista, katkeamatonta ja pitkäaikaista. Ammattilaisten tulisi kohdata läheiset empaattisesti ja sensitiivisesti sekä saattaen ohjata seuraavaan paikkaan apua saamaan. Lisäksi esimerkiksi terveydenhoidossa tulisi huomioida läheisten terapian tarve, eikä hoitaa traumaattista surua vain masennuslääkkeillä.

Olisi tärkeää, että läheiset saisivat apua ja tukea koko prosessiin, myös käytännön asioiden hoitamiseen. Monesti läheiset eivät tiedä, mitä kaikkea heidän pitää hoitaa, eivätkä tiedä oikeuksistaan. Siksi läheiset tulisivat ohjata esimerkiksi Rikosuhripäivystykseen, josta he saisivat itselleen tukihenkilön, joka olisi apuna monenlaisten asioiden hoidossa ja tietäisi myös rikosprosessista. Tukihenkilö myös varmistaisi, että läheiset hankkivat itselleen, muun muassa oikeudenkäyntejä ja korvausvaatimuksia varten, rikosasioihin erikoistuneen oikeudellisen avustajan. Lisäksi tukihenkilö pitäisi ylipäättään kokonaisuuden kasassa ja muistuttelisi läheisiä hoidettavista asioista. Näillä toimilla myös taattaisiin se, että läheiset tulisivat tietoisiksi oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan, mikä sujuvoittaisi ja tehostaisi koko oikeusprosessia.

Oikeudenkäynnin käytäntöjä tulisi kehittää uhrisensitiivisemmäksi, jotta istunto ei muodostuisi asianomistajille niin traumaattiseksi kokemukseksi kuin se tutkimusten mukaan on usein ollut. Ensinnäkin käytännön järjestelyjä tulisi kehittää niin, että läheiset eivät halutessaan joudu tekemisiin tai edes näköyhteyteen tekijän kanssa. Lisäksi oikeuden puheenjohtajan tulisi huomioida asianomistajat paremmin pitämällä riittävästi taukoja ja sallimalla heidän poistumisensa salista, esimerkiksi todisteiden läpikäymisen ajaksi. Tulisi myös miettiä, olisiko lainsäädäntöä tarpeen muuttaa sen osalta, että myös syytetyllä olisi totuudessa pysymisvelvollisuus oikeusprosessissa. Tutkimusten mukaan läheiset kokivat muun muassa tämän epäkohdan eriarvoistavana ja vaikeana ymmärtää.

Myös oikeusprosessia kokonaisuudessaan tulisi kehittää, esimerkiksi resursseja lisäämällä sekä eri vaiheita tehostamalla ja järjeistämällä, jotta asioiden käsittelyaikoja saataisiin lyhennettyä. Tutkimuksissa on todettu oikeusprosessin pitkän keston hidastavan ja hankaloittavan selviytymistä, joten käsittelyaikojen lyhentäminen olisi tärkeää, etenkin vakavien henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten osalta. Myös henkirikosten tuomioita ja rangaistusasteikkoa tulisi arvioida uudelleen. Monesti tuomio koetaan riittämättömäksi ja koko oikeusjärjestelmä syytettyä suosivaksi, minkä on osaltaan todettu vaikeuttavan läheisten selviytymistä.

Myös korvauskäytäntöjä ja ulosottoon liittyviä asioita olisi tarpeen kehittää uhriystävällisemmäksi ja selkeämmäksi. Oikeusministeriön vuonna 2009 tekemän selvityksen⁸ mukaan, rikosvahinkolain uudistuksen jälkeen, henkirikosten uhrien omaisten oikeudet korvauk-

⁸ Alkuperäinen lähde: Ahlas, P. & Antila, T. (toim.) 2009. Surmansa saaneen läheisten korvaussuoja - Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009:14. Helsinki.

siin eivät ole täysin toteutuneet. Ministeriö teki tutkimuksen perusteella toimenpide-ehdotuksia korvausten saamisen helpottamiseksi, mutta tietävästi toimenpiteitä ei ole toteutettu. Viimeisimpien tutkimusten ja henkirikosten uhrien läheisten haastatteluiden perusteella korvausten saaminen ja hakeminen koetaan edelleen vaikeaksi. Ongelmia on koettu esimerkiksi Valtiokonttorin toiminnassa, muun muassa sen suhteen, kuka on katsottu tarpeeksi läheiseksi omaiseksi korvausten saamiseksi sekä avustajien taitamattomuudessa esittää korvausperusteet ja -hakemukset oikein, jotta Valtiokonttori voisi korvaukset myöntää. Olisikin tärkeää muuttaa lainsäädäntöä ja käytäntöjä niin, ettei syyttöminä ja ulkopuolisina oikeusprosessiin joutuneiden läheisten taloudellinen tilanne ainaakaan heikkenisi henkirikoksen johdosta. Myös ulosottoa tulisi kehittää omaisten kannalta helpommaksi, jotta omaisten ei tarvitsisi säännöllisin väliajoin katkaista velan vanhentumisaikaa todisteellisesti muistuttamalla ja etteivät he joutuisi ulosoton kautta ”sidotuksi” henkirikoksen tekijään.

Yksi huomioon otettava asia on myös median negatiivinen vaikutus henkirikosten uhrien läheisiin. Monet henkirikosten uhrien läheiset kokivat median toiminnan jopa törkeäksi ja epäkunnioittavaksi. Henkirikoksen esilläolo mediassa oli myös yksi läheisten selviytymistä estävä tekijä. Median edustajien tulisikin kunnioittaa henkirikosten asianosaisten yksityisyyttä ja miettiä, onko henkirikoksista tarpeen uutisoida niin sensaationhakuisesti.

Tärkeimpinä keinoina saavuttaa tässä opinnäytetyössä mainitut kehittämistoimet, olisi yhteistyön, koulutuksen ja lainsäädännön kehittäminen. Yhteistyötä kaikkien henkirikosten uhrien läheisiä kohtaavien tahojen kanssa olisi lisättävä, jotta läheisille voitaisiin taata ympäri Suomea kestävä ja ammattitaitoinen palveluketju heidän auttamisekseen. Lisäksi kaikille tahoille tulisi tarjota kattavasti ja monipuolisesti koulutusta. Myös lainsäädäntöä tulisi tarkistaa ja kehittää niin, että uhrien ja läheisten oikeudet tulisi paremmin huomioiduksi.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli laatia kattava käsikirja, jossa olisi koottuna asioita, joihin moni henkirikoksen uhrin läheinen törmää sekä heitä auttavat tahot. Käsikirjan kohderyhmäksi oli suunniteltu ammattilaiset, jotka työtehtävissään kohtaavat henkirikosten uhrien läheisiä sekä henkirikosten uhrien läheiset itse. Käsikirjan tavoitteena oli antaa kattavasti tietoa useista henkirikokseen liittyvistä asioista sekä ennen kaikkea palveluista henkirikosten uhrien läheisille. Tavoitteena oli myös, että käsikirja toimisi työkaluna verkoston rakentamisessa, jotta jokaisessa kunnassa voitaisiin taata kestävä ammattitaitoinen palveluketju henkirikosten uhrien läheisten auttamiseksi.

Mielestäni opinnäytetyön toiminnallisen osuuden tavoitteet ja tarkoitus täyttyivät hyvin. Käsikirjasta (liite 3) saa kattavasti tietoa henkirikoksen vaikutuksista läheisiin, hoidettavista asioista sekä auttavista tahoista. Käsikirja toimii laajana infopakettina sekä läheisille että ammattilaisille. Käsikirjaa on painettu suuri painos ja sitä on jaettu useille eri tahoille. Sitä on hyödynnetty jo käytännössä, koska Rikosuhripäivystys on käsikirjan avulla koonnut verkoston kaikista toimijoista, joita henkirikoksen uhrin läheinen kohtaa prosessin aikana. Jokaisessa Rikosuhripäivystyksen 31:ssä palvelupisteessä on vuoden 2018 loppuun mennessä järjestetty verkoston kokous ja käsikirja on jaettu kaikille verkoston jäsenille työkaluksi. Verkostotapaamisten on tarkoitus jäädä säännölliseksi ja pysyväksi toiminnaksi, joita järjestetään jatkossa 1–2 kertaa vuodessa. Käsikirjaa aiotaan hyödyntää myös opetusmateriaalina oikeusministeriössä ja sitä on käytetty lähteenä esimerkiksi oikeusministeriön hyvien käytäntöjen työryhmän loppuraportissa. Käsikirja onkin ollut osaltaan parantamassa henkirikosten uhrien läheisten asemaa.

Opinnäytetyöraportin tavoitteena oli tuoda ilmi henkirikosten uhrien läheisten asema Suomessa sekä esittää toimenpidesuosituksia aseman parantamiseksi. Mielestäni myös raportointiosuuden tavoitteet täyttyivät hyvin. Opinnäytetyön aihe on erittäin ajankohtainen ja tärkeä. Siksi koenkin tämän opinnäytetyön olevan myös yhteiskunnallisesti hyödyllinen. Rikosten uhrien sekä henkirikosten uhrien läheisten asema on koko ajan parantamassa ja siihen on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota. Vielä on kuitenkin paljon kehitettävää ja toivoisinkin, että päättäjät, lainsäätäjät sekä henkirikosten uhrien läheisiä kohtaavat ammattilaiset saisivat yhdessä konkreettisia muutoksia aikaan. Opinnäytetyön jatkotutkimusaiheiksi ehdottaisinkin henkirikosten uhrien läheisten aseman ja mahdollisten lainsäädäntö- ja käytäntöjen muutosten uudelleentarkastelua esimerkiksi viiden vuoden päästä. Lisäksi jatkotutkimusaiheena voisi olla sen selvittäminen, miten käsikirjaa on hyödynnetty ammattilaisten käytössä ja ovatko henkirikosten uhrien läheiset kokeneet sen hyödylliseksi.

LÄHTEET

- Ahlas, P. & Antila, T. (toim.) 2009. Surmansa saaneen läheisten korvaussuoja - Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n ja rikosvahinkolain 8 §:n 3 momentin arviointia. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009:14. Helsinki.
- Armour, M. 2003. Meaning making in the aftermath of homicide. *Death studies* 27:6, 519-540.
- Direktiivi 2012/29/EU. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista. Euroopan unionin virallinen lehti 14.11.2012. Luettu 1.9.2017. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>
- Esitutkintalaki 22.7.2011/805.
- Häkkänen-Nyholm, H. 2017. Katsaus: Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt. *Duodecim* 133/2017, 2351-2356.
- Härkönen, R. 2018. Oikeusministeri Häkkänen haluaa tiukentaa rikosten rangaistuksia entisestään – "Pahoinpitelykulttuuri elää meillä sitkeässä". *Kaleva.fi*. Luettu 25.10.2018. <https://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/oikeusministeri-hakkanen-haluaa-tiukentaa-rikosten-rangaistuksia-entisestaan-pahoinpitelykulttuuri-elaa-meilla-sitkeassa/808269/>
- Jokelan koulusurmat 7.11.2007. 2009. Tutkintalautakunnan raportti. Oikeusministeriön julkaisu 2009:2. Helsinki: oikeusministeriö.
- Kujala, A., Ruuskanen, E. & Sarimo, M. (toim.) 2015. Lainsäädännöstä hyviin käytäntöihin – esitys rikoksen uhrin aseman kehittämiseksi. Uripoliittisen toimikunnan loppuraportti. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 13/2015. Helsinki.
- Lappi-Seppälä, T. 2008. Rikosoikeus. Henkirikosten tekijä. Helsinki.
- Lehti, M. 2017. Henkirikoskatsaus 2017. Helsingin yliopisto. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 19/2017. Helsingin yliopisto.
- Oikeusministeriö. 17.6.2009. Henkirikoksen uhrien läheisten oikeudet korvauksiin eivät täysin toteudu. Luettu 6.11.2018. https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/henkirikoksen-uhrien-laheisten-oikeudet-korvauksiin-eivat-taysin-toteudu
- Pentti, A. (toim.) 2017. Kun henkirikos koskettaa. Käsikirja henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen. Rikosuhripäivystyksen oppaita 2017:4. <https://www.riku.fi/binary/file/-/id/117/fid/1916>
- Pojjula, S. (toim.) 2010. Henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytyminen, mielenterveys ja kokemukset tuesta ja palveluista. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:21. Helsinki.
- Rikoslaki 19.12.1889/39.

Rikosuhripäivystys. N.d. a. Rikosuhripäivystys. Luettu 1.9.2017.

<https://www.riku.fi/fi/rikosuhripaivystys/>

Rikosuhripäivystys. N.d. b. Kenelle palvelut on tarkoitettu? Luettu 1.9.2017.

<https://www.riku.fi/fi/palvelut/kenelle+palvelut+on+tarkoitettu/>

Rikosuhripäivystys. N.d. c. Mikä on rikosuhridirektiivi? Luettu 1.9.2017.

<https://www.riku.fi/fi/ohjaa+asiakkaasi+rikun+palveluun/mika+on+rikosuhridirektiivi/>

Rikosvahinkolaki 29.12.2005/1204.

Ruuska, K. 2012. Pidä projekti hallinnassa. Suunnittelu, menetelmät, vuorovaikutus.

Vantaa: Talentum Media Oy.

Ruuskanen, E. & Sarimo, M. (toim.) 2018. Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 44/2018. Helsinki.

Terkamo-Moisio, A. 27.2.2018. Henkirikoksen uhrin läheisten kohtaamisesta. Luettu

1.4.2018. <https://terkamo.com/2018/02/27/henkirikoksen-uhrin-laheisten-kohtaamisesta/>

Välimäki, E. 2017. Ei unohdu koskaan. Henkirikoksen jäljet. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Virta, T. 2017. Henkirikosuhrien läheisten suru ja selviytymistä edistävät ja estävät tekijät. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, hoitotiede. Pro gradu -tutkielma.

Åberg, L-K. 2016. Pääkirjoitus: parempi palveluketju henkirikoksen uhrin läheisen tukemiseen. RIKU-lehti 2/2016, 3.

LIITTEET

Liite 1. Käsikirjaa varten haastatellut ammattilaiset

- Fredman Markku, asianajaja, VT, OTL, Asianajotoimisto Fredman & Månsson Oy, tapaaminen 27.5.2016
- Heikkilä Marianne, pääsihteeri, Marttaliitto, e-mail-haastattelu 1.11.2016
- Kalajanniska Sanna, toiminnanjohtaja, Henkirikoksen uhrien läheiset ry, Skype-haastattelu 17.6.2016
- Koivukangas Jaana, kehitysjohtaja, Rikosuhripäivystys, tapaaminen 28.6.2016
- Konttila Arja, projektipäällikkö, psykologian tohtori & Helimo Anna, projektisuunnittelija, sosionomi (YAMK) & Lindvall Airi, sovittelija (YTM), Kriminaalihuollon tukisäätiö Sauma-hanke, tapaaminen 22.8.2016
- Liimatainen Pirjo-Riitta, kriisityön päällikkö, Suomen Mielenterveysseura SOS-kriisikeskus, tapaaminen 13.6.2016
- Manninen Annika, kriisityöntekijä, Helsingin kriisipäivystys, tapaaminen 9.6.2016
- Moilasheimo Tapio, suunnittelija, Suomen Mielenterveysseura, tapaaminen 25.5.2016
- Ollila Anja, diakonissa, psykiatrinen sairaanhoitaja, Helsingin seurakuntayhtymä, e-mail-haastattelu 24.5.2016
- Pentti Satu, johtava sosiaalityöntekijä, PSHP, tapaaminen 29.5.2016
- Peuramäki Terhi, psykologi, PSHP, e-mail-haastattelu 2.11.2016
- Pohjolan-Pirhonen Carita, poliisipastori, rovasti, Helsingin poliisilaitos, tapaaminen 26.5.2016
- Salminen Marjo, lakimies, Valtiokonttori/Lakiasiainpalvelut, e-mail-haastattelu 12.10.2016
- Thil Sirpa, yrittäjä, Helsingin hautaushuolto, tapaaminen 25.5.2016
- Turunen Jonna, rikosylikomisario, toiminnanjohtaja, vakavat henkilöön kohdistuvat rikokset, Helsingin poliisilaitos/Vakavan rikollisuuden tutkintayksikkö, tapaaminen 20.6.2016

Liite 2. Esimerkki haastattelukysymyksistä

- Mitä teet työkseksi? Taustatiedot?
- Millaista apua tarjoatte henkirikosten uhrien omaisille?
- Mitä kaikkea apua henkirikosten uhrien omaisille on saatavilla ylipäätään?
- Millaista kriisiapua henkirikosten uhrien omaiset etenkin kaipaavat?
- Miten/mitä kautta omaiset osaavat ottaa teihin yhteyttä/ovat ohjautuneet teille?
- Mille viranomaisille/palveluntarjoajille ohjaatte asiakkaan eteenpäin?
- Millaisia tunteita henkirikosten uhrien läheiset käyvät läpi?
- Mikä tuntuu heille vaikeimmalta?
- Millaisia vaikutuksia tapahtumalla on heidän elämäänsä (fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset)?
- Millaisista asioista asiakkaan kanssa keskustellaan, esim. tapahtumasta/tunteista/asioiden hoitamisesta?
- Kaipaavatko omaiset usein apua kuolemaan ja/tai rikosprosessiin liittyvissä käytännön asioissa? Ovatko saaneet apua? Mistä?
- Mikä on tuntunut auttavan henkirikosten uhrien omaisia parhaiten?
- Mitä kautta mielestäsi saataisiin parhaiten ohjattua hoitoon ne, jotka jäävät avun ulkopuolelle?
- Mikä on ammattilaiselle vaikeinta heidän auttamisessaan?
- Millaista ohjausta/koulutusta mielestäsi ammattilaiset kaipaavat henkirikosten uhrien läheisten auttamiseen?
- Kauanko asiakkuus/toipumisprosessi yleensä kestää?
- Muuta huomioitavaa/ideoita/vinkkejä aihepiiriin ja käsikirjaan liittyen?

Liite 3. Kun henkirikos koskettaa – käsikirja henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen, 52 sivua

KUN HENKIRIKOS KOSKETTAA

Käsikirja henkirikosten uhrien
läheisten kohtaamiseen

RIKOSUHRIPÄIVYSTYS
BROTTSOFFERJOUREN

KUN HENKIRIKOS KOSKETAA

Käsikirja henkirikosten uhrien läheisten kohtaamiseen

Oppaan on toimittanut Anni Pentti.

Rikosuhripäivystys 2017

Toimintaa tukee:

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

SISÄLTÖ

LUKIJALLE	5
Mistä apua?	7
HENKIRIKOKSEN VAIKUTUKSIA	8
Tavallisia tunteita ja reaktioita henkirikoksen uhrin läheisillä	10
Taloudellisia seurauksia	12
Oireiden tunnistaminen	12
Vaikutukset läheisten sosiaaliseen ympäristöön	13
Median vaikutus läheisiin	14
Toipuminen	14
KUOLEMAAN LIITTYVÄT KÄYTÄNNÖN ASIAT	17
Hautajaisten järjestäminen	17
Muut hoidettavat käytännön asiat	19
RIKOSPROSESSIIN LIITTYVÄT ASIAT	21
Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen	21
Poliisin esitutkinta	22
Avustajan hankkiminen oikeudenkäyntiin	23
Oikeudenkäynti	24
Asiat, joihin on hyvä varautua oikeudenkäynnissä	27
Korvaukset henkirikosasiassa	28
Rikosvahinkojärjestelmä	30
KESTÄVÄ PALVELUKETJU HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISILLE	33
Kriisipalvelut	35
Auttavat puhelin- ja verkkopalvelut (maksuttomat)	36
Akuutin kriisitilanteen jälkeiset palvelut	37

Vertaistuelliset palvelut	40
Yksityiset lääkäripalvelut ja psykoterapia (maksullinen)	42
Kelan korvaama kuntoutuspsykoterapia	42
Henkirikoksen uhrin omaisen ja rikoksen tekijän kohtaaminen vakavissa rikoksissa, valtakunnallinen (maksuton)	43
Lasten ja nuorten toipuminen ja palvelut	45
Kotipalvelut arjen tueksi	46

AMMATTILAINEN HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISTEN TUKENA

47

Tähän voi täyttää oman asuinalueen palveluita

49

LÄHTEET

50

LUKIJALLE

Henkirikos tarkoittaa väkivallalla aiheutettua toisen ihmisen kuolemaa. Suomessa kuolee henkirikoksen uhrina vuosittain noin 100 ihmistä, joita suremaan jää keskimäärin noin 4–6 perheenjäsentä sekä joukko muita läheisiä, eli arviolta jopa 600 ihmistä vuosittain. Henkirikosten uhrien läheiset ovat rikoksen epäsuoria uhreja.

Tässä oppaassa käytetään yleisesti käsitettä henkirikosten uhrien läheiset, joilla tarkoitetaan kaikkia uhrin perheeseen tai lähipiiriin kuuluvia tai uhrin läheiseksi itsensä kokeneita henkilöitä. Kuitenkin osiossa ”kuolemaan liittyvät käytännön asiat” läheisillä tarkoitetaan enimmäkseen uhrin lähiomaisia, jotka hoitavat kuolemaan liittyviä asioita. ”Rikosprosessiin liittyvät asiat” -osiossa käytetään tarkoituksella käsitettä omaiset, koska useimmat siinä käsiteltävät asiat koskevat pelkästään uhrin lähiomaisia.

Läheisen kuolema on useimmiten aina kriisi, mutta henkirikos aiheuttaa läheisille massiivisen henkisen trauman. Henkirikos muuttaa uhrin lähipiirin koko loppuelämän. Läheiset joutuvat käymään läpi laajan skaalan vaikeita tunteita ja muita fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia sekä taloudellisia vaikutuksia, jotka henkirikos tuo heidän elämäänsä. Muiden vaikutusten lisäksi he joutuvat suuren henkisen kuormituksen keskellä suoriutumaan lukuisista kuolemaan liittyvistä käytännön järjestelyistä sekä vaikeaselkoisesta rikosprosessista.

Harvoilla ammattilaisilla on kokemusta henkirikosten uhrien läheisten auttamisesta.

Henkirikosten uhrien läheiset tulisi asettaa auttamisjärjestelmässä kärkeen, jotta he saisivat mahdollisimman helposti ammattitaitoista apua ja tukea selviytymiseen. Yksi ongelma henkirikosten uhrien läheisten auttamisessa on se, että vain harvoilla on kokemusta näistä tilanteista. Useimmille ammattilaisille tapaus osuu kohdalle enintään kerran työuran aikana. Silloin on vaikea auttaa traumatisoituneita läheisiä parhaalla mahdollisella tavalla tai osata ohjata eteenpäin oikeisiin palveluihin.

Tämä opas toimii myös työkaluna verkoston ja työryhmän rakentamisessa.

Tämä opas on tarkoitettu kaikille, jotka työtehtävissään kohtaavat henkirikosten uhrien läheisiä, esimerkiksi poliisille, pelastuslaitokselle, sairaala-henkilökunnalle, kriisityön ammattilaisille, järjestöjen ja seurakuntien työntekijöille, hautausalan työntekijöille, oikeudenkäyntiavustajille ja tuomioistuinlaitoksen virkamiehille sekä henkirikosten uhrien läheisille. Oppaan tarkoituksena on antaa kattavasti tietoa kaikista henkirikokseen liittyvistä asioista sekä ennen kaikkea palveluista henkirikosten uhrien läheisille. Opas toimii myös työkaluna verkoston ja työryhmän rakentamisessa, jotta jokaisessa kunnassa voitaisiin taata kestävä ammattitaitoinen palveluketju henkirikosten uhrien läheisten auttamiseksi.

Mistä apua?

Henkirikos tapahtuu

- poliisi
- sosiaali-/kriisipäivystys
- auttavat puhelin- ja nettipalvelut

Hautajaisten järjestely, perunkirjoitukset ja muut kuolemaan liittyvät asiat

- hautaustoimistot
- oikeusapu-toimistot ja yksityiset lakitoimistot
- pankit

Rikosprosessi, oikeudenkäynnit ja vahingonkorvaukset

- poliisi
- RIKU
- oikeudenkäyntiavustaja

Henkistä tukea jaksamiseen

- kriisikeskukset
- seurakunta
- RIKU
- kunnallinen terveydenhuolto
- psykiatrian poliklinikat
- yksityiset lääkäri- ja psykoterapiapalvelut

Vertaistukea

- Huoma ry
- Suomen Mielenterveysseuran intensiivikurssit

Lapset ja nuoret omaisina

- sosiaali-/kriisipäivystys
- kasvatus- ja perheneuvolat
- lastensuojelun sosiaalityö

Kotipalvelut arjen tueksi

- kuntien kotipalvelu
- yksityinen kotipalvelu
- Martat
- seurakunta
- SPR

HENKIRIKOKSEN VAIKUTUKSIA

Henkirikostapauksissa läheiset joutuvat kohtaamaan sekä trauman että surun. Niin sanottu traumatyö ja surutyö sekoittuvat ihmisen mielessä ja mielialat vaihtelevat. Jotta läheisen kuolemasta johtuva normaali surutyö voi alkaa, pitää pystyä käsittelemään myös rikoksen aiheuttamaa traumaa. Toiset toipuvat paremmin ja toiset eivät välttämättä kunnolla koskaan. Traumaattisessa kriisissä on erilaisia vaiheita, kuten sokkivaihe, reaktiovaihe, käsittelyvaihe ja uudelleen suuntautumisen vaihe.

Sokkivaihe alkaa yleensä heti tapahtuman jälkeen. Sokkivaiheen aikana tapahtumaa ei kykene vielä käsittämään ja osa saattaa jopa kieltää sen. Osa lamaantuu täydellisesti, osa taas käyttäytyy mekaanisesti sulkien tunteet täysin pois. Toiset saattavat reagoida voimakkaalla kiihtymystilalla, esimerkiksi huutavat suoraa huutoa tai itkevät raivokkaasti. Tunteet yleensä myös vaihtelevat. Sokissa läheiset saattavat tarttua voimakkaastikin käytännön asioiden hoitamiseen, esimerkiksi miettien huomista töihin menoa tai auton katsastusaikaa. Ihmiset yrittävät tavallaan viimeiseen asti pitää kiinni siitä, että elämä jatkuu normaalina ja arkiaskareet on hoidettava. Sokki suojelee ihmisen mieltä sellaiselta, mitä se ei pysty vielä käsittelemään.

Sokkivaihetta seuraa usein **reaktiövaihe**, jonka myötä ihminen alkaa vähän kerrallaan kohdata järkyttävän tapahtuman ja yrittää muodostaa käsitystä tapahtuneesta, sen merkityksestä ja kuoleman lopullisuudesta. Reaktiovaiheessa tapahtuman käsittely on alkamassa ja ihminen tasapainoilee sietämättömältä kokemukselta suojautumisen ja sen käsittelyn aloittamisen välillä. Tällöin tulevat myös äärimmäisen ahdistuksen, surun ja masentuneisuuden tunteet. Käyttäytyminen saattaa olla omituista, jopa itsetuhoista. Tunteet vaihtelevat voimakkaasti.

Reaktiovaiheen jälkeen alkaa useimmiten **kriisin käsittelyvaihe**, jolloin tapahtuma aletaan ymmärtää. Tapahtunutta ei enää kielletä, vaan sen käsitetään olevan muutoksineen ja menetyksineen totta. Ihminen alkaa olla valmis kohtaamaan tapahtuman kaikki ulottuvuudet ja oman muuttuneen tilanteensa. Ajatukset alkavat jo liikkua muissakin asioissa, mutta omaa tulevaisuutta ei vielä välttämättä jakseta pohtia.

Lopuksi kriisin **uudelleen suuntautumisen vaiheessa** tapahtuma alkaa hiljalleen muuttua osaksi elämää. Ihminen mukautuu siihen, että elämä on joiltain osin muuttunut lopullisesti, mutta tapahtuneen kanssa pystyy jo elämään. Se ei ole mielessä jatkuvasti ja ihminen voi tuntea jo iloakin. Ihminen kykenee suuntautumaan tulevaisuuteen ja luottamus elämään voi vähitellen palautua. Tapahtumasta tulee merkittävä osa omaa elämäntarinaa, mutta se ei koko ajan hallitse tunne- ja ajatusmaailmaa.

Kriisin vaiheiden kokeminen ja niiden järjestys on yksilöllistä.

Kriisien vaiheet eivät kuitenkaan ole suoraviivaisia, esimerkiksi uudet oikeudenkäynnit korkeammissa asteissa, tapahtumasta muistuttavat asiat, kuolemantapaukset tuttavapiirissä tai mediassa käsitellyt muut henkirikokset saattavat tuottaa ahdistusta ja muita oireita. Kriisin vaiheet voivat viedä useita vuosia, eikä vaiheiden läpikäyminen tapahdu kuvatussa järjestyksessä. Tilanteet vaihtelevat yksilöllisesti.

Tavallisia tunteita ja reaktioita henkirikoksen uhrin läheisillä

Henkirikos aiheuttaa massiivisen henkisen trauman. Koetut tunteet voivat olla myös todella ristiriitaisia. Jokainen reagoi omalla tavallaan – riippumatta siitä, millainen suhde uhuriin tai mahdollisesti rikoksen tekijään on ollut.

Tyypillisiä tunteita voivat olla

- **Vihan tunne** voi kohdistua useampaan. Se voi suuntautua viranomaisiin, koska he eivät voineet pelastaa uhria tai selvittää rikosta, tai oikeusjärjestelmään esimerkiksi rikoksen tekijän riittämättömän tuomion vuoksi. Myös muiden ihmisten normaali helpolta tuntuva elämä saattaa tuottaa vihan tunteita. Vihan tunteita voi olla uhriakin kohtaan, esimerkiksi siitä, miksi uhri joutui väärään seuraan tai ei pysynyt poissa vaikeuksista.
- **Katkeruus** siitä, miksi tämä tapahtui juuri minulle. Miksi kukaan ei auttanut? Miksi oikeusjärjestelmä ei suhtaudu tarpeeksi vakavasti? Miksi rikoksen tekijä pääsi niin helpolla? ”Tekijä sai kymmenen vuotta vankeutta, mutta minä sain elinkautisen”, ”tekijä pääsi eteenpäin elämässä, mutta minä en.”
- **Masennus, ahdistus ja epätoivo.**
- **Äärimmäinen suru.** Suru on syvää ja voi kestää pitkään. Siihen liittyy myös monia asioita, esimerkiksi epäoikeudenmukainen kuolema, hankalaksi koettu rikosprosessi ja vahingonkorvausten hakeminen, joita muunlaisiin kuolemiin ei liity. Suru pitkittyy ja reaktiot voivat olla voimakkaita ja jatkuvia. Kuoleman hyväksyminen on vaikeaa, jos edes mahdollista.
- **Tuska**, joka voi ilmentyä lamaannuksena, toimintakyvyttömyytenä tai jopa raivokkuutena.
- **Kauhu ja pelko** siitä, että itsellekin tapahtuu jotain tai rikoksen tekijän kosto. Traumaattinen kokemus voi saada ihmisen uskomaan, että kaikki ihmiset ovat vaarallisia tai säpsähtelemään ja pelkäämään pimeää tai asioita, jotka eivät edes liity rikokseen.
- **Häpeä.** Läheiset voivat ajatella, että muut pitävät heitä jotenkin huonoina ihmisinä tai huonossa seurassa liikkuvina. Ajatellaan, että henkirikoksia tapahtuu vain ”tietyissä piireissä”.

- **Yksinäisyys ja kaipaus** menehtynyttä läheistä tai aiempaa elämää kohtaan.
- **Syällisyyden tunne** ja itsesyytökset siitä, olisiko pitänyt tehdä jotain. Olisiko pitänyt puuttua enemmän toisen elämänvalintoihin? Olisiko voinut estää henkirikoksen? Miksi minä en kuollut hänen sijastaan?
- **Kostonajatukset.** "Kun oikeuslaitos ei tee mitään, lähdän tekemään itse." "Pelkkä vankilatuomio ei riitä".
- **Erilaisuuden kokemus ja ulkopuolisuuden tunne** siitä, että muut ihmiset vain jatkavat elämäänsä, eikä kenellekään muulle ole sattunut mitään yhtä kamalaa. Muut ihmiset tai heidän juttunsa eivät kiinnosta, he ovat pinnallisia ja murehtivat turhia asioita.
- **Järkytys, turtuneisuus tai jopa tunteettomuus.** Mieli jäätyy – mikään ei tunnu miltään.
- Rakkaan ihmisen **kuoleman jatkuva ajatteleminen.**
- **Huoli murhan raakuudesta tai uhrin kärsimyksestä** sekä halu tietää kuoleman yksityiskohdat. Mihin aikaan henkirikos tapahtui? Miten uhri kuoli? Kärsikö uhri? Mitä tekijä ajatteli? Samalla läheiset saattavat miettiä, missä itse olivat tapahtuma-aikaan ja mitä tekemässä. Millaiset välit läheisellä oli juuri sillä hetkellä menehtyneeseen? Mielikuvat tapahtumasta ovat hyvin tuskallisia.

Myös fyysiset oireet ovat tavallisia, kuten tärinä, hikoilu, säryt, kivut, hengenhädistys, sydänoireet ja verenpaineen nousu. Ennestään olleet vaivat saattavat aktivoitua ja pahentua, koska ihmisen kivunsietokyky heikkenee traumaattisen stressin seurauksena. Lisäksi läheiset voivat kokea unettomuutta, painajaisunia, ruokahaluttomuutta, janon ja kylmyyden tunnetta. Muita vaikutuksia voivat olla ylivireys, jähmeys, kaiken ulkopuolelle sulkeminen, keskittymisvaikeudet, muistivaikeudet, itsetunnon ja luottamuksen menetyks, eristäytyminen sekä päihteiden liikkakäyttö. Erilaisten masennus- ja ahdistusoireiden vuoksi läheiset usein jäävät sairauslomalle sekä saattavat lääkittää itseään masennus-, psykke- ja nukahtamislääkkeillä, etenkin tapahtuman jälkeisten ensimmäisten kuukausien aikana.

Yllä luetellut oireet liittyvät monesti myös kroonisen traumaperäisen stressihäiriön kehittymiseen, joka tarkoittaa toipumisen estymistä. Ihminen jää ikään kuin kiinni kriisivaiheiden tuntemuksiin. Trauma estää luonnollista suruprosessia käynnistymästä ja etenemästä. Kriisiavun tarkoituksena on ennaltaehkäistä trauman jälkeisen stressihäiriön kehittymistä. Hoitamaton trauma on riski sekä psyykkiselle että fyysiselle terveydelle.

Taloudellisia seurauksia

Henkirikos voi aiheuttaa läheisille myös taloudellisia vaikeuksia, esimerkiksi jos uhri on ollut perheen pääasiallinen elättäjä tai pitkä sairausloma tai pysyvä työkyvyttömyys heikentää taloutta. Lisäksi hautajaiskustannukset, terapiakulut ja muut henkirikoksesta aiheutuneet kulut aiheuttavat lisämenoja.

Osan kuluista ja taloudellisista vahingoista voi saada takaisin Valtiokonttorista pitkäähkön käsittelyajan jälkeen. Joissain harvoissa tapauksissa jotain voi saada perittyä myös rikoksen tekijältä vuosien kuluessa. Lisäksi läheisillä voi olla edessään asunnon vaihto, jos asumiskustannukset koituvat liian suureksi tai henkirikos on tapahtunut omassa kodissa. Joskus myös uuden elämän aloittaminen toisella paikkakunnalla voi tuntua paremmalta.

Ongelmia voi tulla myös normaaleissa arkiaskareissa, etenkin jos menehtynyt perheenjäsen on se, joka on aina hoitanut tietyt arjen askareet, kuten ruuanlaiton, siivoamisen tai renkaiden vaihdon. Jos läheisten tukiverkostot ovat kaukana tai niitä ei ole, voi olla vaikeaa selviytyä normaaleista arkiaskareista yksin.

Oireiden tunnistaminen

Henkirikosten uhrien läheiset voivat reagoida hyvin monella eri tavalla ja toisinaan myös ammattilaisten voi olla vaikea tunnistaa traumatisoitumista. Läheiset voivat vaikuttaa tyyniltä ja rauhallisilta. Kyseessä voi olla vain yksi tyyppillisistä reagoimistavoista, eikä se tarkoita, etteivätkö he olisi avun tarpeessa. Monet läheisistä voivat reagoida traumaan fyysisesti, jolloin olisi hyvä ottaa huomioon, että päänsärkyt, vatsakivut tai niskakivut voivat olla merkki traumatisoitumisesta.

Vaikutukset läheisten sosiaaliseen ympäristöön

Läheisten paha olo saattaa heijastua heidän koko lähipiiriinsä ja ihmissuhteisiin-
sa työpaikalla sekä ystäväpiirissä. Syrjäytyminen sukulaisista ja ystävistä tai
ihmissuhteiden katkeaminen on mahdollista. Läheiset saattavat kokea jääneen-
sä yksin, koska kukaan ei osannut lohduttaa tai auttaa. Myös läheisten oma
elämänasenne voi muuttua niin, etteivät he jaksa kuunnella ihmisten valitusta
turhasta. Ärsyyntymiskynnys muita kohtaan madaltuu. Ystävät ja sukulaiset
voivat väsyä kuuntelemaan ja käsittelemään toisen surua yhä uudelleen. Toiset
voivat kokea henkirikoksen pelottavana asiana, jolloin uhrin läheiset saattavat
joutua itse lohduttajan rooliin. Ylipäättään

**Ihmisten voi olla vaikea
kohdata surevia, koska
eivät tiedä, miten pitäisi
toimia tai mitä sanoa.**

ihmisten voi olla vaikea kohdata surevia, koska
eivät tiedä, miten pitäisi toimia tai mitä sanoa.
Asenteet henkirikosten tapahtumiseen "tietyis-
sä piireissä" saattaa myös vaikuttaa siihen, että
uhrin läheisiä ei haluta kohdata.

Toisaalta läheiset saattavat vetäytyä ja eristäytyä ihmissuhteista ja sosiaalisista
tilanteista, joissa joku saattaisi kysyä tapahtumasta tai heidän voinnistaan. He
saattavat pelätä romahtavansa ihmisten udellessa tai pelkäävät muiden reaktioi-
ta. Läheiset voivat myös hävetä sitä, että heidän läheisensä on joutunut henkiri-
koksen kohteeksi. Asiaa voi pahentaa, jos lehdissä on kirjoitettu ikävään sävyyn
uhrista tai läheisistä. Voi olla myös niin, että läheistä on itseään saatettu epäillä
rikoksesta, joko poliisin tai lähiympäristön toimesta.

Liiallinen kauhistelu, empatia, voivottelu ja ymmärtäminen saattaa uhriuttaa
uudelleen. Etenkin alussa voi olla vaikea kestää sitä, että ihmiset tulevat
lohduttamaan ja kertomaan vastaavia tarinoita tuttavistaan. Alkuvaiheessa
läheiset ajattelevat vahvasti, että heidän surunsa ja kokemuksensa on pahin,
mitä kenellekään voi tapahtua, eivätkä siksi halua kuulla muiden vaikeista
kokemuksista. Vertaistuen tarve tulee läheisille myöhemmin, kun tapahtumaa on
saanut jo käsiteltyä ja pahimman yli on päästy.

Median vaikutus läheisiin

Rikostutkinnan ja muun oikeusprosessin aikana vainaja, traumaattinen kuolema yksityiskohtineen sekä vainajan elämä ja läheiset joutuvat helposti julkisuuteen ja lehtien palstoille. Median tulkinta rikoksesta saattaa muuttaa ja vähätellä tragedian merkitystä perheelle tai tosiasioita saatetaan jopa vääristellä. Läheisten rauhaa ei välttämättä kunnioiteta, vaan heiltä saatetaan pyytää haastatteluja ja rikoksista kirjoitellaan verkon keskustelupalstoilla. Median toiminta voi syventää läheisten traumaa.

Myöhemmin muiden henkirikostapausten uutisointi nostaa esille omat kokemukset ja trauman. Lisäksi etenkin pienillä paikkakunnilla, joissa ihmiset tuntevat toisensa ja jutut liikkuvat, läheiset saattavat lehtikirjoittelujen myötä kokea leimautuneensa ja tuntevat häpeää. Haastattelupyyntöihin on hyvä suhtautua kriittisesti ainakin alun kriisivaiheessa. Esitutkinnan aikana poliisi saattaa jopa joutua antamaan omaisille ilmaisukiellon tietyistä asioista, jotka julkisuuteen levitessä saattaisivat vaarantaa tutkinnan.

Toipuminen

Henkirikoksen jälkeen joidenkin voi olla hyvä jäädä hetkeksi pois töistä, jotta pääsee akuuteimmasta vaiheesta yli, saa rauhassa käsitellä asiaa ja hoitaa käytännön asioita. Kun toipuminen on lähtenyt liikkeelle, on hyvä miettiä töihin paluuta, koska rutiinit usein edesauttavat toipumista. Toiset palaavat töihin nopeasti, mutta toisilla saattaa kulua vuosikin. Osa ei pysty palaamaan töihin lainkaan.

Kriiseissä puhutaan yleensä elämästä ennen kriisiä ja elämästä kriisin jälkeen. Kriisin jälkeen alkaa uuden elämän rakentaminen. Aiempi elämä ei koskaan palaa ennalleen, mutta siihen tulee uusia asioita. Traumaattinen menetys on tavalla tai toisella läsnä koko loppuelämän ajan. Tapahtuman kanssa on opittava elämään ja hyväksyttävä se osaksi omaa elämänhistoriaa ilman, että se hallitsee koko elämää. Muistot ja ajatukset palaavat mieleen läpi elämän, mutta eivät niin voimakkaasti kuin alkuvaiheessa. Henkirikoksesta toipumista on jo se, että 10 vuoden päästä asiasta puhuessaan ei ala itkettää.

Monet kertovat ensimmäisen vuoden olevan pahin. Ensimmäisenä vuotena pitää selviytyä myös raskaaksi koetuista hautajaisista, oikeudenkäynneistä ja muista hoidettavista asioista. Myös uhrin syntymäpäivä ja ensimmäinen kuolinpäivä koettelevat. Joillekin seuraavat vuodet ovat vaikeampia. Ensimmäinen vuosi voi mennä sumussa, eikä siitä välttämättä muista paljonkaan. Toisena vuotena asia alkaa muuttua todeksi ja tulee ymmärrys siitä, ettei koskaan enää näe läheistään.

Toipuminen on yksilöllistä. Toiset pystyvät käsittelemään asioita nopeammin, kun toiset kykenevät käsittelemään asiaa vasta pidemmän ajan kuluttua. Joku saattaa hukuttaa tuskansa työntekoon, juhlimiseen tai harrastuksiin, jotta eivät joutuisi kohtaamaan todellisuutta. Toinen saattaa rakentaa elämästään kokonaan uudenlaisen ja uudessa ympäristössä. Joskus selviytymiskeinot saattavat huolestuttaa ympärillä olevia ihmisiä.

Toipumisen merkkejä voivat olla töihin paluu ja elämän eteenpäin suunnittelu. Tapahtuma ei ole mielessä jatkuvasti ja ihminen jaksaa huolehtia itsestään. Toipumisprosessia saattaa hidastaa uusi elämänkriisi tai jokin tilanne aktivoi ahdistavat tunteet uudelleen. Oikeudenkäynnit, töihin paluu, median uutisointi muista henkirikostapauksista, kuolemantapaukset tuttavapiirissä sekä muut oman elämän kriisit, kuten avioero tai rikoksentehtäjän vankilasta vapautuminen, voivat aiheuttaa uusia kriisejä tai hidastuttaa toipumisprosessia.

Moni voi kokea ahdistavana, jos ympäristö asettaa paineita, missä ajassa tulisi toipua.

Jos läheisten oma psyyke ja elämä ovat muuten kunnossa, heillä on hyviä ihmissuhteita ja tukiverkostot, toipuminen saattaa olla nopeampaa. Jos elämänhallinnan kanssa on ollut ongelmia jo ennestään, toipuminen voi pitkittyä. Vihaan ja katkeruuteen kiinni jääminen voi

hidastaa tai estää toipumisprosessia merkittävästi. Moni voi kokea ahdistavana, jos ympäristö asettaa paineita, missä ajassa tulisi toipua. Toipumiseen ei ole määräaikaa, eikä kukaan ulkopuolinen voi siihen vaikuttaa. Toipumisessa oleellisinta ei ole aika, vaan se mitä ajan sisällä on tapahtunut. Pääsääntöisesti ihmiset pystyvät toipumaan hyvinkin traumaattisista asioista, jos saavat oikeanlaista tukea.

Seuraavista asioista voi olla apua henkirikosten uhrien läheisille:

- **Ammattiapu**, kuten akuutti kriisiapu, henkilökohtainen psykoterapia, Rikosuhripäivystyksen palvelut ja ammatillisesti ohjatut vertaistukiryhmät
- Loputon **keskustelumahdollisuus** niille, joilla tarve sellaiseen on
- **Vertaisten tapaaminen**
- **Omien läheisten tuki**
- **Se, että joku kulkee rinnalla**, pitää lankoja käsissään ja huolehtii, että kaikki asiat tulevat hoidetuksi
- Läheisten **omien voimavarojen mieleen muistuttaminen**, esimerkiksi uskonto, luonto, musiikki, lemmikit, liikunta, uneen rauhoittumistapa tai mikä vaan, mikä on aikaisemminkin tehnyt heidät iloiseksi.

KUOLEMAAN LIITTYVÄT KÄYTÄNNÖN ASIAT

Kun ihminen kuolee, jää läheisten vastuulle paljon huolehdittavaa ja järjestettävää. On muistettava hoitaa vainajan elämään liittyneitä käytännön asioita sekä järjestää hautajaiset.

Hautajaisten järjestäminen

Kaiken järkytyksen, sokin sekä surun keskellä hautajaisten järjestäminen voi tuntua ylitsepääsemättömän raskaalta taakalta. Siihen on kuitenkin saatavilla apua. Hautaustoimistot ovat usein melko täyden palvelun toimijoita, mistä saa avun lähes kaikkiin kuolemaan liittyvien asioiden hoitamiseen. Hautaustoimistojen henkilökunta on tottunut kohtaamaan surevia ihmisiä. Asiointi sujuu yleensä helposti ja hienovaraisesti.

Hautajaisten järjestely kannattaa aloittaa ottamalla yhteyttä vainajan kotiseurakuntaan tai paikalliseen hautaustoimistoon. Verkossa toimivista hautaustoimistoista voi saada hankittua esimerkiksi arkun tai uurnan ja muita tuotepuoleen liittyviä hankintoja, mutta läheskään kaikkia asioita ei saa hoidettua sitä kautta, eivätkä ne tarjoa henkilökohtaista palvelua.

Vainajan hautaamiseen tarvitaan aina lääkärin kirjoittama hautauslupa. Henkrikostapauksissa vainajalle tehdään aina oikeuslääketieteellinen ruumiinavaus kuolemansyyin selvittämiseksi. Paikkakunnasta riippuen, tämä voi viedä muutamia viikkoja. Ruumiinavauksen suorittanut lääkäri antaa kuolintodistuksen ja luvan hautaamiseen. Hautaustoimistoon toimitettavassa hautausluvassa ei ole mainittu kuolinsyytä. Hautaustoimistoon voi ottaa yhteyttä hautajaisjärjestelyjen suunnittelua varten jo ennen hautausluvan saamista, mutta hautausta ei saa toimittaa ilman hautauslupaa.

On hyvä selvittää, onko vainaja eläessään jättänyt joko kirjallisia tai suullisia toiveita hautajaistensa järjestämisestä. Mahdollisten muiden läheisten kanssa voi pohtia, missä määrin niitä halutaan tai voidaan hautaus toimilain puitteissa toteuttaa. Hautaus toimistoon tullessa olisi hyvä, jos muiden läheisten kanssa olisi etukäteen keskusteltu muun muassa seuraavista vaihtoehtoista:

- Milloin ja missä siunaus tai saattotilaisuus järjestetään?
- Onko vainaja toivonut tuhkausta vai arkkuhautautusta?
- Hautapaikkatiedot mahdollisesta vanhasta sukuhaudasta tai vainajan toiveiden mukaisesta paikasta.
- Jos on tuttu perhepappi, kannattaa tarkistaa hänen aikataulunsa jo valmiiksi.

Kaikki hautajaisjärjestelyt ja tietojen keruu voidaan hoitaa myös yhdessä hautaus toimistovirkailijan kanssa. Hänen kanssaan käydään läpi kaikki asiat hautajaisiin liittyen, kuten arkku/uurna, kuljetukset, siunauspaikka, hautakivi, kukkalaitteet, muistotilaisuus, tarjoilu, valokuvaukset, mahdolliset esiintyjät, kuolinilmoitus. Hautaus toimistot hoitavat papereiden lähettämisen oikeisiin paikkoihin sekä varaukset, jos vainajan läheiset niin haluavat.

Suru ja sokki vievät usein keskittymiskyvyn ja voi olla vaikeaa muistaa kaikkia asioita. Hautaus toimistot yleensä antavat läheisille sopimuskopion kaikista sovitusta hautajaisiin liittyvistä järjestelyistä. Paperista on kätevä tarkistaa myöhemminkin, että kaikki on hoidossa. Jotkut hautaus toimistot tarjoavat myös kotikäyntejä.

Hautajaisten järjestäminen voi olla yllättävän kallista. Aina vainajan omat varat eivät riitä hautajaisten järjestämiseen. Hautausavustusta voidaan maksaa työeläkelaitoksesta, jos vainajan työnantajalla on lisäeläkevakuutus. Hautausavustuksesta voi kysyä myös vainajan työnantajalta tai työeläkelaitoksesta. Osa ammattiliitoista myöntää hautausavustusta. Toimeentulotukiehtojen täyttyessä voi hautausavustusta saada myös kaupungin sosiaalitoimesta. Lisäksi oman seurakunnan diakoniatyön kautta voi hakea tukea. Valtiokonttorista voi rikosvahinkojärjestelmän kautta hakea korvauksia hautauskuluista sekä hautaamiseen liittyvistä kustannuksista.

Esimerkki hautajaiskustannuksista (vuosi 2016)

- Minimissään (vain pakolliset kulut) n. 650–700 € + seurakunnan kulut 0–1700 €
- Normaalisti kulut n. 2500–3500 € + seurakunnan kulut 0–1700 €
- Kuolinilmoitus saattaa maksaa jopa 1000 € (lehdestä riippuen)

Muut hoidettavat käytännön asiat

- postin kääntäminen
- lehtitilaukset, sopimukset ja jäsenyydet
- verkkopalvelut
- pankki
- vakuutusyhtiö
- perunkirjoitus
- verottaja

Jos läheiset eivät ole asuneet vainajan kanssa samassa osoitteessa, eikä heillä ole selvyyttä vainajan jäsenyyksistä, lehtitilauksista, puhelinliittymistä, kannattaa silloin kääntää vainajan posti tulemaan omaan osoitteeseensa. Postia voi seurata muutaman kuukauden ajan ja lopettaa kaikki lehtitilaukset, sopimukset ja jäsenyydet.

Vainajalla on saattanut olla tilejä useissa verkkopalveluissa, kuten Facebook, Twitter, Netflix, ja osalla niistä voi olla myös rahallista arvoa. Lähes kaikissa

palveluissa on eri käytännöt siitä, miten tilit lopetetaan ja tiedot saa poistettua. Useimpien palveluntarjoajien verkkosivuilta löytyy ohjeet tai lomake tilin poistamiseksi.

Läheisten on tärkeää olla yhteydessä vainajan pankkiin, koska kaikki vainajan asiat muuttuvat kuolinpesän asioiksi. Pankin kautta keskeytetään suoraveloitukset, etenkin jos varoja ei ole kovinkaan paljon, jotta pakolliset laskut ja velat saadaan maksettua. Pankkiasioiden hoitamiseen sekä perunkirjan liitteeksi tarvitaan yleensä vainajan sukuselvitys eli virkatodistus. Se tulee tilata jokaisen paikkakunnan seurakunnasta tai maistraatista, jossa vainaja on ollut kirjoilla 15 vuotta täytettyään. Kuolemasta on hyvä ilmoittaa myös vainajan omaan vakuutusyhtiöön sekä vainajan työnantajan vakuutusyhtiöön, joista voi myöhemmin hakea mahdollista henkivakuutuskorvausta.

Perunkirjoitus on suoritettava kolmen kuukauden sisällä kuolinpäivästä. Perunkirjoituksessa laaditaan luettelo vainajan varoista ja veloista sekä perillisistä. Perunkirja pitää toimittaa kuukauden kuluttua perunkirjoituksen toimittamisesta vainajan asuinpaikan verotoimistoon. Perunkirjan voi tehdä itekin, mutta helpompi on teettää se ulkopuolisella ammattilaisella. Perunkirjoituspalvelua tarjoavat muun muassa oikeusaputoimistot, yksityiset lakitoimistot, pankit ja osa hautaustoimistoista. Perintönä tai testamentilla saadusta omaisuudesta on maksettava perintöveroa. Verottajalta kannattaa pyytää tarkistus verotustilanteissa, joissa perinnönjättäjä tai perinnön- tai testamentinsaaja asui kuolinhetkellä muualla kuin Suomessa. Lisää tietoa hautajaisiin, kuolemaan ja siihen liittyviin järjestelyihin sekä perintöveroon liittyen löytyy:

→ nuoretlesket.fi/surusta-ja-leskeydesta/leskiopas-2/

→ hautaushuolto.com/omaisille

→ hautaustoimistojenliitto.fi/hautaustoimistojen-palvelut/ensiohje-vainajan-omaisille

→ vero.fi/fi-FI/Henkiloasiakkaat/Perinto

RIKOSPROSESSIIN LIITTYVÄT ASIAT

Henkirikostapauksissa poliisi kirjaa, asiasta tiedon saatuaan, rikosilmoituksen sekä käynnistää esitutinnan. Henkirikoksen selvittely alkaa poliisin esitutinnalla sekä kuolemansyyn selvittämisellä.

Oikeuslääketieteellinen kuolemansyyn selvittäminen

Poliisin on suoritettava tutkimus kuolemansyyn selvittämiseksi silloin, kun kuoleman on syytä epäillä aiheutuneen rikoksesta. Vainaja siirretetään oikeuslääketieteelliseen kuolemansyyn selvittämiseen. Poliisi kirjoittaa tarvittaessa ruumiinavausmääräyksen oikeuslääkärille, joka suorittaa ruumiinavauksen. Ruumiinavaukseen ei tarvita omaisten suostumusta. Henkirikosepäilyissä ruumiinavaus suoritetaan kiireellisenä. Oikeuslääketieteellisiä ruumiinavauksia tehdään Helsingissä, Turussa, Tampereella, Oulussa ja Kuopiossa. Henkirikosepäilyissä poliisi saattaa olla paikalla seuraamassa ruumiinavausta. Poliisi voi rikostutkintaa varten takavarikoida vainajan yllä olevia vaatteita tai esineitä.

Hautausjärjestelyt voidaan aloittaa, vaikka kuolemansyyn selvittäminen on kesken, mutta hautaustoimistolle tulee ilmoittaa, että vainaja on oikeuslääkintäyksikössä. Hautaustoimistoilla on yleensä hyvä tietämys menettelytavoista ja tarvittavista asiakirjoista. Vainajan luovutuspäivä pitää varmistaa patologian laboratorion obduktiokansliasta ennen kuin hautauspäivä päätetään. Oikeuslääkäri välittää tiedon henkilön kuolemasta vainajan kotikunnan maistraattiin, jossa tieto tallennetaan väestötietojärjestelmään. Sen jälkeen kuolintiedolla varustetun virkatodistuksen saa maistraatista tai siitä seurakunnasta, johon vainaja on kuulunut. Oikeuslääkärin antaman hautausluvan on tarkoitus kulkea vainajan mukana sen hautausmaan omistajalle, jonka hautausmaahan vainaja haudataan.

Kun kaikki kuolemansyyn selvittämiseen liittyvät tutkimukset on suoritettu, oikeuslääkäri laatii kuolintodistuksen ja lausunnon vainajan kuolemansyystä. Asiakirjat toimitetaan tapausta tutkivalle poliisille, joka lähettää ne ilman eri

tilausta sille omaiselle tai muulle läheiselle, joka hoitaa kuolinpesän asioita tai jolle ne on sovittu toimitettavaksi. Asiakirjojen valmistuminen kestää yleensä useita kuukausia, riippuen tarvittavien tutkimusten laajuudesta. Kuolemansyyntä selvittämistä koskevat asiakirjat ovat salassa pidettäviä. Tietoja saa kuitenkin antaa vainajan lähiomaiselle tai muulle läheiselle sekä vakuutus- tai eläkelaitokselle, jos siihen on perusteltu tarve muun muassa etuuden saamista koskevan hakemuksen käsittelemiseksi.

Poliisin esitutkinta

Henkirikostapahtuman jälkeen poliisi aloittaa esitutinnan, jossa selvitetään, onko tapahtunut rikos, rikoksen teko-olosuhteet ja keitä asia koskee. Lisäksi esitutkinnassa selvitetään muun muassa rikoksella aiheutettu vahinko ja mitä vaatimuksia (esimerkiksi vahingonkorvausvaatimus ja rangaistusvaatimus) asianomistajilla eli henkirikoksen uhrin omaisilla on.

Tutinnanjohtaja päättää esitutinnan aloittamisesta, tutinnan laajuudesta sekä tutinnan lopettamisesta. Lisäksi mukana on päätutkija, joka vastaa muun muassa esitutkintapöytäkirjan laatimisesta. Henkirikostapauksiin kootaan yleensä iso tutkijaryhmä. Pääsääntöisesti yksi poliisi toimii omaisten yhdyshenkilönä ja pitää heidät ajan tasalla. Omaisiet voivat itsekin ottaa häneen yhteyttä ja kysyä tutinnan etenemisestä, vaikka poliisi kuitenkin yleensä ilmoittaa heti, kun on tietoa, joka voidaan tutkintaa vaarantamatta kertoa.

Omaisista voi tuntua vaikealta, jos tiedon saamiseen menee aikaa. Lähtökohtaisesti poliisi ei tiedota lehdistölle ennen kuin tiedot on ensin kerrottu lähiomaisille. Poliisin tiedottaminen perustuu tutkinnalliseen tarpeeseen. Toimittajat kuitenkin hankkivat tietoja monista eri lähteistä, jolloin toimittajien selvittämät tiedot saattavat olla lehdissä ennen kuin poliisi on ehtinyt ilmoittaa omaisille.

Esitutkintaan kuuluu myös rikoksesta epäillyn, uhrin omaisten sekä mahdollisten todistajien kuuleminen. Henkirikoksen uhrin omaisia kuullaan asiassa vainajan oikeudenomistajina heidän vahingonkorvaus- ja rangaistusvaatimuksensa takia, mutta jos heillä on uhrista ja/tai tapahtuneesta jotain oleellista tietoa, heitä kuullaan myös näistä tiedoista ja havainnoista.

Kuulustelut kirjataan kuulustelupöytäkirjaan, jonka kuulusteltava allekirjoittaa kuulustelun päätteeksi. Pöytäkirja on syytä lukea tarkasti ennen allekirjoittamista, jotta asiat tulevat oikein kirjatuksi, koska pöytäkirjalla voi olla myöhemmin

oikeudenkäynnissä merkittävä arvo. Tärkeät asiat, jotka on mahdollisesti jätetty kirjaamatta, voi pyytää myöhemmin lisättäväksi. Uhrin omaisten yhteystietoja ei tulisi kirjata esitutkintapöytäkirjaan, jotta ne eivät päädy rikoksesta epäillyn näkyville. Kuulustelupöytäkirjoista, kirjallisista todisteista, muista havainnoista ja selostuksista kootaan esitutkintapöytäkirja.

Joissakin tapauksissa asiassa pyydetään vielä loppulausunnot, ennen esitutkinnan päättämistä ja siirtämistä syyttäjälle syyteharkintaan. Koska uhrin omaiset ovat henkirikostapauksissa oikeudenomistajia, saavat he oman kopionsa esitutkintapöytäkirjasta. On hyvä huomioida, että esitutkintapöytäkirja saattaa sisältää mieltä järkyttäviä kertomuksia ja valokuvia vainajasta sekä hänen vammoistaan. Kannattaa keskustella poliisin kanssa esitutkintapöytäkirjan sisällöstä ennen siihen tutustumista. Omaisten tutustumisella esitutkintapöytäkirjaan ei ole rikosprosessin kannalta merkitystä. Riittää kun omaisten oikeusavustaja tutustuu aineistoon.

Avustajan hankkiminen oikeudenkäyntiin

Etenkin henkirikostapauksissa oikeudenkäyntiin on aina, mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, syytä hankkia lainopillinen avustaja, joko julkinen oikeusavustaja, yksityinen asianajaja tai luvan saanut lakimies. Henkirikosasiassa asianomistaja, eli uhrin omainen, on pääsääntöisesti oikeutettu saamaan avustajan valtion varoista, tuloistaan riippumatta. Henkirikokset ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia, jolloin syyttäjä ajaa rikosasiaa. Tällöin oikeudenkäyntikulut eivät käytännössä voi tulla asianomistajan maksettavaksi.

Avustajat antavat lähtökohtaisesti vain oikeudellista apua. Henkiseksi tueksi oikeudenkäyntiin kannattaa hankkia maksuton Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö tai pyytää joku itselle läheinen henkilö mukaan.

Henkirikosasioissa kannattaa kääntyä paikallisen rikosasianajajan puoleen. Suomessa ei tapahdu niin paljon henkirikoksia, että kukaan lainopillinen avustaja olisi erikoistunut pelkästään henkirikosasioihin. Lähtökohtaisesti kaikki rikosasioita hoitavat avustajat pystyvät niitä hoitamaan. Rikosuhripäivystys voi auttaa löytämään tehtävään sopivia oikeusavustajia. Asianajajaliiton verkkosivuilla on myös hakupalvelu, jonka kautta löytyvät asianajajat, jotka ilmoittavat hoitavansa rikosasioita:

→ [asianajajaliitto.fi/etsi asianajaja](https://asianajajaliitto.fi/etsi-asianajaja)

Ensimmäiseen tapaamiseen lainopillisen avustajan kanssa kannattaa valmistautua ja varautua kertomaan kattavasti rikokseen ja uhrin sekä omaan elämäntilanteeseen liittyvät asiat. Avustajan kanssa käydään läpi rikosoikeudelliset asiat, eli rikokseen liittyvät tapahtumat ja mistä tekijälle vaaditaan rangaistusta sekä vahingonkorvausasiat. Tapaamisessa keskustellaan muun muassa vahingonkorvausten määrästä, tositteiden hankkimisesta, mahdollisten todistajien kutsumisesta ja muista käytännön asioista oikeudenkäynnin kannalta. Avustajan tapaamiseen kannattaa ottaa mahdollisimman paljon kirjallista aineistoa mukaan. Olisi hyvä, että mukana olisi ainakin kaikki kuitit ja tositteet kustannuksista. Asian hoitamisen kannalta yllättävätkin asiat voivat joskus olla tärkeitä ja siksi ensimmäisessä tapaamisessa aineistoa kannattaa olla mukana mahdollisimman kattavasti.

Yksi lainopillisen avustajan tehtävistä on varmistaa, että asianomistaja saa korvauksen, johon hän on oikeutettu. Korvausasioissa avustajat yleensä käyttävät henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia, koska sen mukaan korvaukset pääsääntöisesti tuomitaan.

Oikeudenkäynti

Syyteharkinnan jälkeen oikeudenkäyntiin käräjäoikeuteen kutsutaan asianosaiset: syytetty, asianomistaja, eli uhrin omainen sekä mahdolliset todistajat. Lisäksi istunnossa on aina paikalla syyttäjä, tuomari, kärjäsihteeri ja kaksi lautamiestä sekä syytetyn ja asianomistajan avustajat ja mahdolliset asianomistajan tukihenkilöt. Lisäksi paikalla voi olla tilanteesta riippuen esimerkiksi tulkki tai sosiaalilautakunnan edustaja. Useimmat oikeudenkäynnit ovat julkisia, jolloin kuka tahansa voi tulla niitä seuraamaan. Käräjäoikeudelta voi pyytää oikeudenkäyntiä suljetuin ovin ja oikeus ratkaisee asian viimeistään oikeudenkäynnin alussa. Pääsääntöisesti oikeudenkäynnit ovat kuitenkin julkisia. Oikeudenkäynti pidetään rikoksen tapahtumapaikkakuntaa lähinnä olevassa käräjäoikeudessa.

Oikeudenkäynnin alussa syyttäjä esittää vaatimuksensa syytettyä kohtaan perusteluineen. Seuraavaksi asianomistaja, eli uhrin omainen tai hänen avustajansa esittää korvausvaatimuksensa. Sen jälkeen syytetty tai hänen avustajansa saa puheenvuoron, jolloin syytetty itse tai avustajansa välityksellä joko myöntää tai kiistää tehneensä rikoksen sekä ilmoittaa suostuuko hän asianomistajan korvausvaatimukseen. Tämän jälkeen asianosaiset voivat vielä perustella kantansa tarkemmin.

Vaatimusten esittämisen ja asiaesittelyn jälkeen seuraa todisteluosio, jolloin mahdollisten kirjallisten todisteiden esittämisen jälkeen kuullaan asianomistajaa, syytettyä sekä mahdollisia todistajia. Kertomukset tallennetaan. Yleensä asianomistaja saa aloittaa ja kertoa vapaasti tapahtumien kulusta ja rikoksesta aiheutuneista seurauksista. On hyvä ottaa huomioon, että asian ratkaisuun vaikuttavat vain ne seikat, jotka mainitaan oikeudenkäynnissä. Asianomistajan ja todistajien pitää puhua totta, eikä kertomusta saa lukea suoraan paperista. Muistin tueksi voi kuitenkin tehdä lyhyitä muistiinpanoja paperille. Kertomuksen jälkeen syyttäjä, tuomari ja molempien osapuolten avustajat voivat esittää tarkentavia kysymyksiä. Ulkopuoliset todistajat kutsutaan istuntosaliin vain oman todistuksensa ajaksi.

Lopuksi syyttäjä sekä asianomistajan ja syytetyn avustajat esittävät loppulauseutonsa ja kertovat miten heidän mielestään asia tulisi ratkaista. Tämän jälkeen oikeussali tyhjenetään muista ja vain tuomari sekä mahdolliset lautamiehet jäävät miettimään syytetyn syyllisyyttä ja seuraamuksia oikeudenkäynnissä esitettyjen todisteiden perusteella. On tavallista, että ratkaisua ei anneta samana päivänä, vaan kirjallisena kansliatuomiona yleensä muutaman viikon päästä istunnosta. Tällöin lainopillinen avustaja ilmoittaa tuomiosta omaisille tai sitä voi tiedustella itse käräjäoikeuden kansliasta.

Tuomioistuimen ratkaisut ja siellä esiintyvät asiakirjat, kuten esitutkintapöytäkirja liitteineen, ovat lain mukaan lähtökohtaisesti julkisia, ellei tuomioistuin määrää niitä salassa pidettäväksi. Henkirikostapauksissa media on usein hyvin kiinnostunut tapahtumien kulusta sekä tuomiosta ja saa luettavakseen julkiset asiakirjat.

Rikostapauksissa asiat pyritään käsittelemään yhdellä istuntokerralla, mutta joissain tapauksissa oikeudenkäynti voi venyä useammalle päivälle. Tuomioistuimen päätöksellä syytetyille voidaan tehdä mielentilatutkimus, jonka ajaksi oikeudenkäynti keskeytetään. Tutkimus tehdään psykiatrisessa sairaalassa. Tutkimus viivästyttää oikeudenkäynnin jatkumista kuukausilla. Mielentilatutkimuksen perusteella harkitaan, onko syytetty ymmärtänyt tekonsa seuraukset, eli onko hän syntyakeinen. Jos syytetyn katsotaan olleen syntyakeeton, ei häntä voida tuomita rikoksesta, mutta hänet voidaan esimerkiksi toimittaa psykiatriseen sairaalaan.

Mikäli henkirikoksesta tuomittu, asianomistaja tai syyttäjä ovat tyytymättömiä käräjäoikeuden tuomioon, voidaan siitä valittaa hovioikeuteen. Tyytymättömyyttä on ilmoitettava käräjäoikeudelle viimeistään seitsemäntenä päivänä siitä päivästä, kun käräjäoikeuden ratkaisu on julistettu tai annettu. Tyytymättömyyden ilmoitus voidaan tehdä joko suullisesti tai kirjallisesti asian ratkaisseelle tuomioistuimelle tai sen kansliaan. Itse valitus hovioikeuteen on tehtävä 30 päivän kuluessa käräjäoikeuden tuomion antamisesta.

On tavallista, että hovioikeuden käsittely järjestetään vasta jopa vuoden kuluttua käräjäoikeuden käsittelystä. Hovioikeuden tuomioon voidaan hakea muutosta korkeimmasta oikeudesta, jos korkein oikeus antaa valitusluvan. Jos tuomiosta ei valiteta, siitä tulee lainvoimainen, eli tuomio on lopullinen siten, ettei siitä saa enää valittaa muutoksenhakukeinoilla.

Yleensä henkirikoksesta epäilty on esitutkinnan ja oikeudenkäynnin ajan tutkintavankeudessa ja tuomion saamisen jälkeen hän ryhtyy suorittamaan tuomittua vankeusrangaistusta. Rikosseuraamuslaitos päättää mihin vankilaan tekijä sijoitetaan. Henkirikoksen uhrin omaisilla on oikeus saada tieto vangin vapautumisesta, karkaamisesta ja muusta vankilasta poistumisesta, mikäli omaiset ovat pyytäneet ilmoitusta poliisilta tai syyttäjältä ja ilmoituksesta ei aiheudu vaaraa vangille. Omaisten tekemä ilmoitus saada tieto on salainen, eikä vanki saa tietoa edes pyynnöstä.

Käytännön neuvoja oikeudenkäyntiin

- Jos omaista kuullaan oikeudessa henkilökohtaisesti todistelutarkoituksessa, on hyvä viimeistään edellisenä päivänä ennen oikeudenkäyntiä hieman valmistautua ja käydä läpi esitutkintapöytäkirja muistin virkistämiseksi.
- Oikeudenkäyntiin on hyvä ottaa mukaan varmuuden vuoksi nenäliinoja, vesipullo, kurkkupastilleja, jotain pientä syötävää taukojen ajaksi sekä kynä ja paperia, jos vaikkapa mieleen muistuu oikeudenkäynnin aikana jotain, jonka haluaisi vielä mainita.
- Oikeudenkäyntiin voi ottaa mukaan tueksi läheisen henkilön tai Rikosuhripäivystyksen tehtävään koulutetun vapaaehtoisen tukihenkilön, joka osaa auttaa käytännön asioissa ja toimii tukena tarvittaessa koko rikosprosessin ajan. Palvelu on maksutonta.

- Turvallisuussyistä useimmissa käräjäoikeuksissa on metallinpaljastimet, joiden läpi kuljetaan sisälle.
- Aulassa olevassa asialistassa tai taulussa lukee yleensä syytetyn nimen mukaan, missä salissa istunto järjestetään.
- Jos haluaa välttää syytetyn tai hänen läheistensä kohtaamista, käräjäoikeuden kansliasta voi tiedustella jo etukäteen erillistä odotustilaa. Yleensä syytetty on vangittuna, jolloin hän ei odota yleisessä odotusaulassa, vaan tuodaan saliin toista kautta.
- Oikeudenkäynnistä on mahdollista saada valtion varoista korvauksena matkakulut, päivärahan ja korvausta ansionmenetyksestä istuntopäivältä, mikäli syyttäjä on nimennyt omaisen todistelutarkoituksessa kuultavaksi. Palkkiolomake, jonka saa käräjäoikeudesta, on hyvä täyttää ennen istuntoa. Siihen tarvitaan myös tilinumero.
- Jos haluaa välttyä syytetyn näkemiseltä istuntosalissa, on avustajan hyvä pyytää jo etukäteen sermi istuntosaliin näköesteeksi. Joissain saleissa on myös erillinen peili-ikkunalla varustettu tila, jonne on kuulo- mutta ei näköyhteys.
- Kun oikeudenkäynti alkaa, kuulutetaan asianosaiset saliin ja ilmoitetaan salin numero.

Asiat, joihin on hyvä varautua oikeudenkäynnissä

Oikeudenkäynnissä käsitellään vain niitä asioita, joista syyte on nostettu. Vaikka syytetty yrittäisikin vierittää syyn muiden henkilöiden kuten esimerkiksi uhrin läheisten vastuulle, ei rikoksesta voida tuomita kuin sellainen henkilö, jota vastaan syyte on nostettu.

Lain mukaan syytetyn ei tarvitse puhua totta eikä myötävaikuttaa syyllisyytensä selvittämiseen. Tuomari, avustajat ja syyttäjä tietävät, että syytetyn ei tarvitse puhua totta. Tämä on hyvä tiedostaa ja yrittää olla välittämättä syytetyn puheista. Haluttaessa asianomistajan avustaja voi pyytää, että asianomistaja saa luvan poistua salista syytetyn puheenvuoron ajaksi.

Suomen lain mukaan syytetty voidaan tuomita rikoksesta vain, jos hänen syyllisyydestään on riittävästi näyttöä. Asia on selvitettävä perin pohjin. Asianomistajan kertomus on yksi osa näyttöä. Oikeudenkäynnissä esitetyt kysymykset voivat asianomistajasta tuntua joskus hankalilta tai jopa syyllistäviltä. Kyseenalaistavat ja tarkentavat kysymykset voivat tuntua ikäviltä, mutta niiden avulla pyritään osoittamaan tapahtumien todenperäisyys.

Pitkien käsittelyaikojen ja mahdollisen valituskierroksen myötä rikosprosessi voi venyä useiden vuosien pituiseksi. Henkirikostapauksissa ensimmäinen oikeudenkäynti tulee yleensä paljon nopeammin kuin muissa rikoksissa, etenkin jos epäilty on saatu kiinni. Jos tekijää ei löydetä tai saada kiinni, ei oikeudenkäyntiä voida järjestää. Uhrin läheisille on tärkeää, että tekijä löydetään ja tuomitaan, koska tieto siitä, että tekijä on vapaana, lisää läheisten tuskaa ja pelkoa. Tämä voi pidentää suruprosessia.

Korvaukset henkirikosasiassa

Jotta korvauksia voi rikoksen johdosta ylipäättään saada, niitä on vaadittava oikeudenkäynnissä rikoksenteikijältä. Henkirikoksen uhrin omaisten kannattaa tehdä korvausvaatimus lainopillisen avustajansa kanssa, koska avustaja osaa parhaiten arvioida, mitä korvauksia voi vaatia ja millaisia summia. Yleensä avustaja esittää ja perustelee korvausvaatimukset.

Korvausasioissa pitää ottaa huomioon, että on olemassa erikseen vahingonkorvausjärjestelmä ja rikosvahinkojärjestelmä. Vahingonkorvausjärjestelmä tarkoittaa korvauksia, joita voi vaatia rikoksenteikijältä. Rikosvahinkojärjestelmän kautta korvauksia voi hakea Valtiokonttorista. Rikosvahinkojärjestelmästä korvaukset maksetaan asianomistajalle ja Valtiokonttori perii korvaukset rikoksenteikijältä.

Rikokseen tuomittu maksaa harvemmin vapaaehtoisesti tuomittuja korvauksia, eikä hänellä useimmiten ole niiden maksamiseen myöskään varaa. Korvauksia kannattaakin hakea ensin Valtiokonttorilta ja periä ulosoton kautta vain sitä, mitä Valtiokonttori ei ole korvannut. Asianomistaja saa käräjäoikeuden kansliasta ilmaiseksi jäljennöksen tuomioistuimen ratkaisusta, jonka voi toimittaa ulosottohakemuksen kanssa velallisen asuin- tai kotipaikan ulosottovirastolle. Ulosotto-peruste on täytäntöönpanokelpoinen henkirikostapauksissa pääsääntöisesti 20 vuoden ajan. Lisäksi on otettava huomioon ulosoton yleinen vanhentumisaika, joka on 5 vuotta silloin, kun velasta on annettu tuomio. Vahingonkorvausvelka on siis laitettava ulosottoon viimeistään 5 vuoden kuluessa tuomiosta.

Jos ulosotto ei saa perittyä vahingonkorvauksia rikoksenteikijältä, tieto siitä tulee velkojalle. Vahingonkorvausvelkaa voi yrittää periä ulosoton kautta uudelleen, niin kauan kuin ulosottoperuste on voimassa. Ulosottoasiasta pitää kuitenkin todisteellisesti muistuttaa rikoksenteikijää vähintään 5 vuoden välein. Kun asian laittaa ulosottoon, se kirjataan ulosoton tietojärjestelmään, josta lähtee rikoksenteikijälle vireilletuloilmoitus, joka pääsääntöisesti katkaisee velan vanhentumisajan.

On hyvä ottaa huomioon, että Suomessa vahingonkorvaukset, esimerkiksi henkisestä kärsimyksestä, ovat maltillisia myös henkirikostapauksissa. Henkirikosten uhrien omaiset voivat vaatia korvauksia vahingonkorvausjärjestelmän kautta rikoksenteikijältä muun muassa näistä vahingoista:

- Kuoleman aiheuttamasta **kärsimyksestä**, jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta ja korvauksen tuomitseminen harkitaan kohtuulliseksi ottamalla huomioon surmansa saaneen ja korvausta vaativan välisen suhteen läheisyys, teon laatu sekä muut olosuhteet. Korvausoikeus on henkirikoksen uhrin vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä, esimerkiksi samassa taloudessa elänyt avopuoliso tai kasvattilapsi- tai vanhempi.
- Kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvista tarpeellisista **sairaanhoitokustannuksista** ja muista tarpeellisista kuluista sekä ansionmenetyksestä, jos kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta. Sairaanhoitokustannuksiin voidaan katsoa myös henkisen kärsimyksen aiheuttama terapiahoito toteutuneiden hoitokulujen mukaan.
- **Hautaamisesta aiheutuneista kustannuksista**, esimerkiksi arkku, hautapaikka, hautakivi, muistotilaisuus, kuolinilmoitus. Korvausoikeus on sillä, joka on huolehtinut surmansa saaneen hautaamisesta.
- **Hautaamiseen liittyvistä kustannuksista**, kuten matkakulut hautajaisiin, kukkalaitteet ja suruvaatteet. Korvausoikeus on uhrin vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla surmansa saaneelle erityisen läheisellä henkilöllä.

- **Elatuksen menetyksestä** korvausta voivat vaatia elatukseen tai elatusapuun oikeutettu eli lapset, aviopuoliso tai muutoin surmansa saaneen elatuksen varassa ollut henkilö.
- **Ansionmenetyks** esimerkiksi sairausloman ajalta, jos ei ole tältä ajalta saanut täyttä palkkaa.

Rikosvahinkojärjestelmä

Henkirikosten uhrien omaiset voivat, rikoksentehtijään kohdistuvien ulosottotoimien sijasta, hakea korvausta kuolemantapauksen aiheuttamista kuluista Valtiokonttorilta. Rikosvahinkokorvausta voi hakea Valtiokonttorilta myös silloin, jos rikoksentehtijää ei saada selville tai jos rikoksentehtijä on alle 15-vuotias, edellyttäen, että rikoksesta on ilmoitettu poliisille. Valtiokonttorin verkkosivuilla on valmis korvaushakemuslomake.

Rikosvahinkokorvaus on toissijainen muihin korvauksiin nähden, eli sitä voi saada Valtiokonttorilta vain, jos korvausta ei saa muualta, kuten omasta vakuutuksesta esimerkiksi kuolemasta johtuvan sairausloman vuoksi. Rikosvahinkokorvauksesta vähennetään korvaus, jonka hakija on saman vahingon johdosta saanut tai on oikeutettu saamaan muun lain tai vapaaehtoisen vakuutuksen perusteella.

Mikäli henkirikosten uhrien omaiset haluavat saada korvauksia Valtiokonttorilta, on heidän aina vaadittava korvauksia rikoksentehtijältä oikeudessa. Vaatimus on siten esitettävä rikosasian oikeudenkäynnin yhteydessä vahingon aiheuttajaa vastaan. Valtiokonttorille voi laittaa korvaushakemuksen heti, kun korvaukset on oikeudenkäynnissä tuomittu maksettavaksi, eikä niitä tarvitse ensin yrittää periä rikoksentehtijältä.

Korvausta on haettava kirjallisesti Valtiokonttorin rikosvahinkokorvauslomakkeella viimeistään kolmen vuoden kuluessa siitä, kun korvausasiassa on annettu lainvoimaiseksi tullut tuomio. Hakemuksessa tulee olla mukana tarvittavat selvitykset, kuten tuomioistuimen päätös, perukirja, lääkärinlausunnot, selvitys mahdollisesta ansionmenetyksestä sekä kuitit ja selvitykset kuluista. Valtiokonttorin internetsivuilta löytyvät tarkemmat hakuohjeet ja tieto mukaan tarvittavista

liitteistä. Mikäli asiaa ei ole käsitelty tuomioistuimessa, korvauksia voi hakea 10 vuoden kuluessa rikoksesta.

Rikosvahinkokorvaushakemusten käsittely kestää noin 6 kuukautta, mutta voi kestää jopa vuoden. Käsittelyä ei voi kiirehtiä, mutta tietyillä perusteilla on mahdollisuus saada ennakkokorvausta. Ennakkokorvausta voidaan maksaa, mikäli korvauksenhakija sitä vaatii ja on selvää, että hakijalla on oikeus rikosvahinkolain mukaiseen korvaukseen. Edellytyksenä korvauksen saamiselle on, että korvausasian käsittely Valtiokonttorissa viivästyy hakijasta riippumattomista syistä. Yleensä ennakkokorvausta voidaan maksaa, jos tiedetään, että korvaussumma tulee olemaan suuri. Ennakkokorvauspäätöksestä ei voi valittaa.

Tuomioistuimen päätökset eivät sido Valtiokonttoria, eli Valtiokonttori korvaa vain tietyt vahingot. Lisäksi on hyvä huomioida, että henkirikosten uhrien omaisille valtion varoista suoritettavissa korvauksissa on enimmäismäärät. Kaikkia korvauksia ei siis voi saada Valtiokonttorista, mutta niitä voi kuitenkin vaatia rikoksentekijältä niiltä osin, mitä Valtionkonttori ei korvaa. Mikäli korvausta on haettu ja saatu rikoksentekijältä tai vakuutusyhtiöstä, on tästä ilmoitettava Valtiokonttorille, koska Valtiokonttori perii takaisin aiheettomasti maksetut korvaukset.

Henkirikostapauksissa Valtiokonttori voi korvata:

- **Hautauskulut** sekä siihen liittyvät kustannukset kohtuulliseen määrään surmansa saaneen omaisille (muun muassa arkku, hautapaikka, muistotilaisuus, hautajaiskukat sekä kuolinilmoitus yhdessä paikallisessa ja yhdessä valtakunnallisessa lehdessä). Lisäksi surmansa saaneen erityisen läheisille henkilöille (aviopuoliso, lapset) on mahdollista suorittaa korvausta myös matkakuluista hautajaisiin ja osakorvaus hautajaisvaatteista. Ansionmenetyistä hautajaisiin osallistumisesta ei korvata eikä perunkirjoituskuluja tai muita pesänselvityksestä aiheutuneita kustannuksia.
- Elatukseen tai elatusapuun oikeutetun eli lapsen, aviopuolison tai muutoin surmansa saaneen elatuksen varassa olleen henkilön **elatusmenetys**.
- Valtiokonttori ei korvaa omaisten henkistä kärsimystä. Sen sijaan

omaisilla on mahdollisuus saada korvausta kuolemantapauksen seurauksena aiheutuneesta henkilövahingosta johtuvista **sairaanhoito-, terapia- ja lääkekuluista** sekä **ansionmenetyksestä**. Näistä kuluista on mahdollista saada korvausta, jos läheisen kuolema on aiheutettu tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella ja omaiselle on todettu tästä aiheutuneen lääketieteellisesti todettu terveydentilan häiriö, kuten akuutti stressireaktio. Jos omainen hakeutuu terapiaan, hänen on tärkeä säästää kuitit tai laskut kaikista käynneistään. Korvaukseen oikeutettuja ovat surmansa saaneen vanhemmat, lapset, aviopuoliso sekä muu näihin rinnastettava surmansa saaneelle erityisen läheinen henkilö. Valtiokonttori arvioi aina erikseen sen, kuka katsotaan niin läheiseksi omaiseksi, että hänellä on oikeus korvauksiin.

Lisätietoa: valtiokonttori.fi

Yleensä oikeusavustajan palkkio maksetaan rikoksen luonteesta johtuen valtion varoista tuloista riippumatta. Tämä mahdollisuus kannattaa aina selvittää ensin. Mikäli se ei tule kysymykseen, Valtiokonttori voi rikosvahinkolain mukaan suorittaa henkirikosten uhrien omaisille kohtuulliset korvaukset oikeudenkäyntikuluista, mikäli heille myönnetään myös muita rikosvahinkolain mukaisia korvauksia. Pelkästään oikeudenkäyntikuluja ei kuitenkaan korvata Valtiokonttorista.

Myös oikeusturvavakuutuksen tai muun vakuutuksen mahdollisuudet korvata oikeusavustajan kuluja kannattaa kartoittaa. Oikeusturvavakuutus korvaa oikeudenkäynnistä aiheutuvat kustannukset, muun muassa asianajopalkkion. Oikeusturvavakuutus voi sisältyä esimerkiksi omaan kotivakuutukseen, ammattiliittojen vakuutukseen tai maatilavakuutukseen. Oikeudenkäyntikulujen korvaamista oikeusturvavakuutuksen perusteella tulee hakea etukäteen. Hakemuslomakkeita saa omasta vakuutusyhtiöstä. Mikäli omaisella ei ole oikeusturvavakuutusta, hän voi myös selvittää oikeusaputoimistosta yleisen oikeusavun mahdollisuudet.

KESTÄVÄ PALVELUKETJU HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISILLE

Henkirikosten uhrien läheiset ovat oikeutettuja samoihin palveluihin kuin muutkin apua tarvitsevat. Lisäksi on olemassa erityisiä palveluja, jotka sopivat parhaiten juuri heidän tarpeisiinsa. Suurin osa palveluista on maksuttomia. Palveluiden tarjonnassa on kuitenkin suuria eroja. Suurilla paikkakunnilla eri palveluntarjoajia voi olla paljon, mutta pienillä paikkakunnilla ei juuri lainkaan. Ongelma on myös siinä, että moni ammattilainenkin kohtaa vain kerran elämässään henkirikoksen uhrin läheisen.

Sosiaalihuoltolaki edellyttää, että kunnan asukkaiden saatavissa on oltava sosiaalihuollon neuvontaa ja ohjausta ja että sosiaalipalveluja on järjestettävä äkillisiin kriisitilanteisiin. Lisäksi poliisin tulisi tehdä henkirikosten uhrien omaisille erityisen suojelutarpeen arviointi ja ohjata heidät tukipalveluiden piiriin.

Henkirikosten uhrien läheisille on tarjottava apua ja tukea aktiivisesti. Toiset voivat sokkivaiheessa jopa kokea, että eivät tarvitse apua. He eivät tiedä, mitä on edessä, eivätkä välttämättä osaa arvioida omien voimiensa riittävyyttä. Läheisille on hyvä kertoa, että kriisitilanteissa on aina tapana antaa tiedot eteenpäin kriisipalveluihin ja ottaa kaikkien läheisten numerot ylös, jotta kriisityöstä voi joku soittaa ja varmistaa haluavatko he apua. Sokissa ihmiset eivät välttämättä pysty vastaanottamaan kaikkea tarvittavaa tietoa ja asiat unohtuvat helposti. On tärkeää antaa kirjallisenä yhteystietoja ja tahoja, joihin uhrin läheiset voivat halutessaan olla yhteydessä.

Ammattitaitoinen ja katkeamaton palveluketju on ensiarvoisen tärkeää. Jokaisen ammattilaisen tulisi tietää, miten he voivat auttaa läheisiä ja mistä muista paikallisista tai valtakunnallisista palveluista läheiset voivat hyötyä. Jokaisen tahon on tärkeää ohjata asiakas saattaen muihin palveluihin niin, että asiakkaan luvalla ammattilainen ottaa itse yhteyttä seuraavaan tahoon varmistuen, että toisessa päässä joku ottaa asiakkaan vastuulleen ja sopii jo valmiiksi tapaamisajan hänelle. Mahdollisuuksien mukaan on hyvä soittaa asiakkaalle jonkun ajan kuluttua ja varmistaa, että hän on saanut apua. Hyvä apu henkirikosten uhrien läheisille on myös koko prosessin ajan rinnalla kulkeva, tehtävään koulutettu tukihenkilö, joka ohjaa ottamaan yhteyttä oikeisiin tahoihin ja tietää, mitä asioita pitää hoitaa.

Kriisiavun ja myöhemmän vaiheen hoidon välissäkään palveluketju ei saa katketa. Siinä välissä läheisten on hoidettava paljon käytännön asioita, kuten hautajaiset ja oikeudenkäynnit, joihin he tarvitsevat tukea ja tietoa. Auttavia tahoja voivat olla muun muassa Rikosuhripäivystys, hautaustoimistot, lainopillinen avustaja ja kriisikeskukset. Kriisiavun työntekijöiden on hyvä ohjata läheiset Rikosuhripäivystykseen, mistä he saavat käytännön tietoa ja apua rikosprosessiin sekä ohjausta jatkopalveluihin.

Kun käytännön asiat on hoidettu, on niiden läheisten hyvä saada pidempiaikais- ta hoitoa, jotka sitä haluavat. On myös huomioitava, että kaikki eivät välttämättä tunnista avun tarvettaan. Pidempiaikaista hoitoa tai terapiaa on saatavilla sekä julkisella (maksutonta) että yksityisellä puolella (maksullista). Toipuminen on yleensä nopeampaa terapeuttisen hoidon avulla.

Kun henkirikoksesta on kulunut jonkin aikaa, voi läheisille tulla tarve löytää vertaistukea. Silloin heidät voi ohjata Suomen Mielenterveysseuran tai Huoma ry:n järjestämille kursseille tai vertaistukitapaamisiin. Osa läheisistä voi saada apua selviytymiseensä kohtaamalla rikoksentehtäjän ammattilaisen tuella ja hyvin valmisteltuna, kun henkirikoksesta on kulunut riittävästi aikaa. Muutamat sovittelutoimistot selvittävät tällaisten kohtaamisten mahdollisuuksia tarpeen mukaan. Rikosuhripäivystyksellä on ajantasaista tietoa kyseisestä palvelusta.

Palveluihin ohjautuminen ja hakeutuminen ei useinkaan mene näin suoraviivaisesti. Siksi on tärkeää, että kaikilla tahoilla on hyvä tietämys erilaisista auttavista tahoista ja asioista, jotka pitää ottaa huomioon. Henkirikosten uhrien läheisistä pitää huolehtia mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Mainittujen palveluiden

lisäksi läheiset voivat tarvita ohjausta esimerkiksi sosiaalitoimeen, huoltajuus-asioiden, taloudelliseen neuvontaan, asunnon vaihtoon. Tällainen palveluketju vaatii jokaisen tahon kouluttautumista ja oppimista yhteistyössä muiden tahojen kanssa sekä tiedottamista. On suositeltavaa, että jokaisessa kunnassa perustetaan työryhmä toimijoista, jotka kohtaavat henkirikosten uhrien läheisiä. He voivat säännöllisin väliajoin tavata ja miettiä parhaat käytännöt ja koulutukset kestävästi palveluketjun luomiseksi ja ylläpitämiseksi.

Ne läheiset, jotka usein jäävät avun ulkopuolelle, tulee myös huomioida ja ohjata palveluiden pariin. Tällaisia ryhmiä ovat alaikäiset lapset, läheiset jotka eivät kykene ottamaan apua vastaan, päihderiippuvaisen tai kodittoman uhrin läheiset, läheiset joilla ei ole ollut kiinteää suhdetta uhuriin, muut jotka eivät kuulu uhrin lähipiiriin tai perheeseen, uhrin entiset kumppanit ja heidän vanhempansa (etenkin lapsen ollessa henkirikoksen uhrina) sekä iäkkäämmät läheiset.

Kriisipalvelut

Henkirikoksen jälkeinen välitön ja tarvittaessa kotiin vietävä kriisiapu on tärkeää toimintakyvyn ylläpitämiseksi alun sokkitilanteessa. Joskus mielikuvat ovat pahempia kuin mitä todellisuudessa on tapahtunut. Siksi on hyvä käydä läpi tosiseikat mahdollisimman pian. Kaikille tunteille annetaan tilaa ja kerrotaan, että on täysin normaalia reagoida epänormaaliin tilanteeseen ja tapahtumaan. Kriisityön perimmäinen tarkoitus on ennaltaehkäistä jälkitraumaattisen stressihäiriön kehittymistä.

Kunnallinen sosiaali- ja kriisipäivystys (maksuton): Sosiaali- ja kriisipäivystystä tarjotaan lakisääteisesti kunnissa ympäri vuorokauden. Se tarjoaa psykososiaalista tukea ja akuuttia kriisipua. Sosiaalipäivystys toimii virka-aikaan suuremmissa kunnissa yleensä kunnan sosiaalitoimen toimipisteessä. Ilta-, yö- ja viikonloppupäivystys on saatettu järjestää usean kunnan yhteisenä toimintana. Kriisiapu on järjestetty kunnissa eri tavoin ja sitä saattavat tarjota myös kolmannen sektorin toimijat, kuten seurakunnat tai SPR. Yhteyttä voi ottaa kuka tahansa.

Useilla paikkakunnilla on eri toimijoiden järjestämää kriisipua, jota tarjotaan kolmen päivän sisällä kriisitapahtumasta – saatetaan puhua jälkipuinnista. Tapaamisia järjestetään muutamia kertoja, tilanteen mukaan niille osallisille,

jotka haluavat osallistua. Kriisiryhmien vetäjät on yleensä koottu terveydenhuollon ammattihenkilöistä, joten heillä on paljon tietoa muun muassa terveydenhuollon käytännöistä ja he osaavat ohjata asiakasta myös pidempiaikaiseen hoitoon. Lisätietoa näistä ryhmistä saa paikkakunnan terveyskeskuksesta tai kunnallisesta sosiaali- ja kriisipäivystyksestä. Akuutteihin kriisipalveluihin saa yhteyden yleisen hätänumeron kautta 112.

Auttavat puhelin- ja verkkopalvelut (maksuttomat)

Suomen Mielenterveysseuran Valtakunnallinen kriisipuhelin 010 195 202 tarjoaa keskusteluapua kriisissä olevalle. Kriisipuhelimeen voi soittaa nimettömänä. Puhelimeen vastaavat kriisityöntekijät sekä koulutetut vapaaehtoiset ympäri Suomea. Puhelinpäivystäjä auttaa soittajaa pohtimaan keinoja oman tilanteensa helpottamiseksi ja ongelmien ratkaisemiseksi.

Rikosuhripäivystyksen Auttava puhelin 116 006 tarjoaa keskusteluapua, tukea sekä käytännön neuvoja rikokseen liittyvissä asioissa. Puhelimeen voi soittaa myös nimettömänä. Puhelimeen vastaavat koulutetut vapaaehtoiset puhelinpäivystäjät. Päivystäjät kuuntelevat, keskustelevat ja ohjaavat tarvittaessa eteenpäin auttaviin tahoihin. Auttavan puhelimen vastaajaan voi myös jättää omat yhteystiedot, jolloin tiedot välitetään lähimpään Rikosuhripäivystyksen palvelupisteeseen. Työntekijä ottaa soittajaan yhteyttä 5 arkipäivän sisällä.

Rikosuhripäivystyksen Juristin puhelinneuvonnassa 0800 161 177 juristit päivystävät ja auttavat juridisissa kysymyksissä. Puhelinneuvonnassa rikoksen uhri tai läheinen saa mahdollisuuden tarkistaa lainmukaisia oikeuksiaan ja saada näihin asioihin liittyvää ohjausta. Puhelimeen voi soittaa myös nimettömänä. Puhelimeen vastaavat juristit.

Kirkon Palveleva puhelin 010 190 071 tarjoaa soittajalle mahdollisuuden purkaa mieltä painavia asioita nimettömänä. Palvelun päivystäjät ovat tehtävään valittuja koulutettuja vapaaehtoisia ja kirkon työntekijöitä. Päivystäjä tukee soittajaa kuuntelemalla ja pyrkii yhdessä löytämään elämäntilanteeseen parhaiten sopivia ratkaisuja. Soittajan ei tarvitse olla kirkon jäsen saadakseen apua.

Tukinet on netissä toimiva kriisikeskus. Sivuilta saa henkilökohtaista tukea, voi osallistua erilaisiin keskusteluryhmiin tai etsiä tietoa Tukinetin palveluhausta tai aineistokannasta. → tukinet.net

Mielenterveystalo.fi on HUS:n tuottama verkkopalvelu, joka tarjoaa mielen-terveyteen liittyvää tietoa asiakkaille ja terveysalan työntekijöille. Verkkopalvelusta löytyy luotettavaa ja ajan tasalla olevaa tietoa mielen-terveys- ja päihdeongelmista sekä alueellisista ja valtakunnallisista mielen-terveys- ja päihdepalveluista.

Akuutin kriisitilanteen jälkeiset palvelut

Akuutin kriisin jälkeisissä tapaamisissa on tärkeää luoda läheisille uskoa siihen, että elämä jatkuu kaikesta huolimatta. Läheisille tärkeistä asioista puhutaan niin kauan, kuin tarve on, mutta samalla yritetään rauhoittaa ja tasata tunnemyllerystä ja ahdistusta sekä miettiä lähitulevaisuutta.

Rikosuhripäivystys, valtakunnallinen (maksuton): Rikosuhripäivystys eli RIKU tarjoaa käytännön neuvoja ja henkistä tukea rikoksen tai rikosyrityksen kohteeksi joutuneille, heidän läheisilleen ja rikosasiassa todistaville. RIKU auttaa rikoksen uhreja tai läheisiä toimimaan oikeuksiensa mukaisesti ja tukee selviytymistä rikosprosessissa. RIKUn toiminta perustuu ammatillisesti ohjattuun vapaaehtoistyöhön. Palveluja tuotetaan valtakunnallisina puhelin- ja verkkoauttamispalveluina sekä henkilökohtaisina palveluina palvelupisteissä ympäri Suomea.

RIKUn palveluita ovat:

- Tukihenkilö avuksi ja tueksi rikosprosessiin
- Auttava puhelin, josta saa keskusteluapua, tukea sekä käytännön neuvoja rikokseen liittyvissä asioissa
- Juristin puhelinneuvonta, jossa vapaaehtoiset juristit päivystävät ja auttavat juridisissa kysymyksissä
- RIKUchat, josta saa keskusteluapua, tukea sekä käytännön neuvoja rikokseen liittyvissä asioissa chatissa keskustellen
- Visitor-toiminta on päivystystä esimerkiksi tietyillä poliisilaitoksilla ja tuomioistuimissa. RIKUn henkilöstö auttaa ja tukee kohtaamiaan asiakkaita paikan päällä ja ohjaa tarvittaessa muihin palveluihin.

Rikosuhripäivystykseen olisi hyvä ottaa yhteyttä mahdollisimman aikaisin, koska siellä on vahva asiantuntemus rikosasioissa sekä hyvä tietämys paikallisista

palveluista, joihin asiakas voidaan ohjata saamaan lisäapua. RIKUn työntekijät etsivät asiakkaan kanssa yhdessä hänelle sopivan avun ja ottavat sinne yhteyttä. Apu voi, asiakkaan tilanteesta riippuen, olla hyvinkin konkreettista, kuten kriisiapua, perustarpeista (uni, syöminen, liikkuminen) huolehtimista, lääkäriin ohjaamista, hautausjärjestelyjen miettimistä. RIKUssa osataan neuvoa laajasti rikosprosessiin liittyvistä asioista, kuten lainopillisen avustajan hankkimisesta, vahingonkorvauksista ja niiden hakemisesta sekä oikeudenkäynnistä. Rikosuhripäivystyksen tehtävä onkin varmistaa, että asiakkaan oikeusturva toteutuu ja hän saa tukea henkiseen selviytymiseensä.

RIKUsta voi saada henkilökohtaisen tukihenkilön avuksi ja tueksi koko rikosprosessin ajaksi. Tukihenkilöinä toimivat RIKUn ammattilaiset tai ammatillisesti ohjatut ja koulutetut vapaaehtoistyöntekijät. Tukihenkilö kulkee asiakkaan rinnalla rikosprosessissa ja auttaa erilaisten asioiden hoitamisessa, jotta asiakkaan ei tarvitse kantaa kaikesta vastuuta yksin. Tukihenkilö auttaa pitämään lankoja käsissä kaikissa vaiheissa kertoen ajantasaisesti mitä asioita kulloinkin on hoidettava, missä järjestyksessä ja mihin voi missäkin asiassa ottaa yhteyttä. Tukihenkilöllä on paljon tietoa rikosprosessin eri vaiheista, joten hän osaa antaa myös käytännön ohjeita. Tukihenkilö voi tulla mukaan esimerkiksi poliisikuulusteluun ja oikeudenkäyntiin. Häntä voi tavata säännöllisesti ja keskustella luottamuksellisesti rikosasian herättämistä tunteista. Lisäksi tukihenkilö auttaa jatkoavun saamisessa sen jälkeen, kun oikeudenkäynnit ovat takanapäin.

Oikeudenkäyntiavustajat keskittyvät oikeudenkäynnissä omaan rooliinsa eli juridiseen puoleen. Oikeudenkäyntiin olisi hyvä pyytää tueksi koulutettu RIKUn tukihenkilö, joka osaa samalla myös kertoa mm. miten oikeudenkäyntiin tulee valmistautua tai mitä siellä tapahtuu. Toisinaan ulkopuolinen tukihenkilö voi olla parempi vaihtoehto, kuin oma läheinen tukihenkilönä. Läheisellä ei välttämättä ole kaikkea sitä tietoa, jota RIKUn tukihenkilöllä on, tai hän voi olla itsekin niin järkyttynyt, että tuki jää ohueksi. Uhrien läheisten omat läheiset voivat olla oikeudenkäynnissä mukana RIKUn tukihenkilön lisäksi. riku.fi

Suomen Mielenterveysseura, kriisikeskukset (maksuton): Suomen Mielenterveysseuralla on kriisikeskuksia ympäri Suomea, joista voi saada tukea ja apua äkillisiin kriiseihin. Vastaanotolle pääsee ilman lähetettä, varaamalla ajan suoraan kriisikeskuksesta. Tapaamiset ovat luottamuksellisia ja kriisikeskuksissa voi asioida nimettömänä. Vastaanotolla voi asioida yksin, puolison tai perheen kanssa. Kriisikeskuksissa työskentelee kriisityöhön koulutettuja

sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia ja lisäksi vapaaehtoisia tukihenkilöitä. Joissain kriisikeskuksissa on koulutettuja henkirikosten uhrien läheisiin erikoistuneita tukihenkilöitä.

Kriisikeskukset tarjoavat lyhytkestoista keskusteluapua kriisistä selviytymisen tueksi heti alun sokkivaiheen jälkeen. Kuntien sosiaali- ja kriisipäivystys hoitaa alkuvaiheen akuutin kriisin hoidon, jonka jälkeen on mahdollista siirtyä kriisikeskuksen asiakkaaksi. Kriisikeskukset eivät siis tee akuuttia kriisityötä, vaan on siitä seuraava tukimuoto toipumisprosessissa.

→ mielenterveysseura.fi/fi/tukea-ja-apua/kasvokkain/kriisikeskusverkosto

Kunnalliset terveydenhuollon palvelut, työ- ja opiskelijaterveydenhuolto (maksuton): Henkirikosten uhrien läheiset voivat saada apua myös terveydenhuollosta. Siellä arvioidaan myös mahdollisen sairauspoissaolon ja lääkityksen tarve sekä voidaan ohjata jatkohoitoon.

Useimmissa Suomen kunnissa on kunnan ylläpitämiä mielenterveystoimistoja/ psykiatrian poliklinikoita ja useimmille poliklinikoille tarvitaan lääkärin lähete. Isommissa kaupungeissa jonotusaika voi olla pitkä, mutta joillain paikkakunnilla on erikseen järjestetty akuuttihoitoa, johon pääsee nopeasti. Poliklinikoilta voi saada henkisen tuen ja keskusteluavun lisäksi apua esimerkiksi lomakkeiden täyttämässä ja käytännön asioiden hoitamisessa. Hoitosuhteet voivat jatkua jopa useita vuosia, asiakkaan tarpeen mukaan. Poliklinikan lääkäri voi myös määrätä asiakkaalle lääkitystä ja sairauspoissaolon, mikäli kriisi pitkittyy. Lisätietoa oman kunnan verkkosivuilta.

Seurakunnan palvelut, valtakunnallinen (maksuton): Seurakunnat tarjoavat keskusteluapua kriisissä olevalle. Ei tarvitse olla kirkon jäsen saadakseen apua. Asiakas voi ottaa yhteyttä oman alueensa kirkon diakoniatyöntekijään tai pastoriin ja pyytää keskusteluapua. Akuutissa kriisissä olevalle pyritään järjestämään tapaaminen mahdollisimman nopeasti, mieluiten jo samana päivänä. Lisäksi kirkko tarjoaa luottamuksellista keskusteluapua Palvelevan puhelimen, Palvelevan netin ja Palvelevan kirjeen avulla. Kirkolla on myös HEHU, eli valtakunnallinen henkisen huollon valmiusryhmä, joiden tehtävänä on antaa onnettomuuden uhreille ja läheisille henkistä tukea. → evl.fi/apua-ja-tukea

Muiden seurakuntien palvelut voi tarkistaa suoraan kyseisestä seurakunnasta.

Vertaistuelliset palvelut

Kun henkirikoksesta on kulunut riittävästi aikaa, ja kun asiaa pystyy jo jotenkin jäsentämään, mutta suru ja ahdistus ovat silti läsnä, tulee läheisille usein tarve löytää vertaistukea sekä kohdata saman kokemuksen läpikäyneitä. Yleensä suosituksena on, että aikaa on kulunut ainakin vuosi. Vertaistuesssa läheisten on

Läheiset saavat voimaa nähdessään saman menetyksen läpikäyneitä ja siitä eteenpäin selvinneitä ihmisiä.

helppo puhua aroistakin asioista, mutta löytää kuitenkin toivoa ja iloa surun keskellä. Läheiset saavat paljon voimaa siitä, kun näkevät saman menetyksen läpikäyneitä ihmisiä, jotka ovat selvinneet elämässään eteenpäin. He huomavat, että asian kanssa voi oppia elämään, vaikka suru ja menetys eivät koskaan häviäkään.

Intensiivikurssit henkirikosten uhrien omaisille, Suomen Mielen-terveysseura, valtakunnallinen: Suomen Mielen-terveysseura järjestää ammatillisesti ohjattuja vertaistuellisia kursseja henkirikosten uhrien läheisille. Lisäksi joillain paikkakunnilla on tietyin väliajoin kokoontuvia vertaistukiryhmiä henkirikosten uhrien läheisille. Intensiivikurssit on suunnattu uhrin lähipiirille, kuten vanhemmille, sisaruksille, puolisoille tai aikuisille lapsille. Kursseja järjestetään intensiivikursseina ympäri Suomea. Kurssi sisältää kaksi neljän päivän jaksoa vuoden sisällä. Kurssille voi osallistua aikaisintaan, kun henkirikosasia on käsitelty käräjäoikeudessa ja on tullut käräjäoikeuden päätös. Silloin menetystään ja tapahtunutta pystyy käsittelemään paremmin. Kursseilta ohjataan osallistujia tarvittaessa myös jatkohoitoon. Kurssien tavoitteena on tukea toipumista sekä toiminta- ja työkyvyn palautumista traumaattisen menetyksen ja sitä seuranneiden elämänmuutosten jälkeen.

Lisätietoja: mielenterveysseura.fi

Huoma - Henkirikoksen uhrien läheiset ry, valtakunnallinen (maksuton): Huoman päätehtävänä on mahdollistaa vertaistuki henkirikoksessa läheisensä menettäneille. Läheisellä tarkoitetaan uhrin omaisia, perheenjäseniä, sukulaisia, ystäviä ja kaikkia sellaisiksi itseään kokevia henkilöitä.

Huoman tarjoamat tukimuodot ovat:

- Huoman työntekijöiden tarjoama neuvonta, ohjaus ja tuki muun muassa käytännön asioiden hoitamiseen ja muihin palveluihin hakeutumiseen
- Vertaistuki puhelimitse, verkossa Facebookin ”Henkirikoksen uhrien läheiset” -ryhmässä sekä Huoman jäsenten omalla keskustelupalstalla
- Eri paikkakunnilla kerran kuukaudessa kokoontuvat vertaistukiryhmät
- Mahdollisuus henkilökohtaiseen tapaamiseen vertaistukijan kanssa, joskin on sattumanvaraista, löytyykö vertaistukijaa samalta paikkakunnalta, jotta tapaaminen onnistuisi
- Valtakunnalliset internaattiviikonloput henkirikosten uhrien läheisille

Ryhmätoiminta koostuu paikkakunnasta riippuen vertaistuellisesta keskustelusta, vierailukäynneistä, toiminnallisista aktiviteeteista ja muista ryhmän toiveiden ja tarpeiden mukaisista menetelmistä. Ryhmässä keskusteltavat asiat ovat luottamuksellisia ja ryhmään osallistujilla on vaitiolovelvollisuus. Vetäjinä toimivat yleensä kriisi- ja traumaterapeutti sekä henkirikoksessa läheisensä menettänyt vertaistukihenkilö, joka on käynyt Huoman ja surujärjestöjen vertaistukikoulutuksen.

Huoma järjestää keväisin ja syksyisin eri puolilla Suomea valtakunnallisia internaattiviikonloppuja, eli sopeutumisvalmennusviikonloppuja, joissa ryhmänvetäjät ohjaavat vertaistuellista keskustelua. Internaattiviikonloput ovat vertaistukitapaamisia, joilla on terapeuttinen näkökulma. Kurssin vetäjät ovat kriisi- ja traumaterapeutteja.

Vertaistukea kannattaa hakea vasta siinä vaiheessa, kun oikeudenkäynnit ovat ohi ja kun menetyksestä on aikaa vähintään vuosi. Vertaistuen tarkoituksena on saada ihminen jaksamaan huomiseen ja alkaa suunnata katsettaan jo tulevaisuuteen.

→ huoma.fi

Yksityiset lääkäripalvelut ja psykoterapia (maksullinen)

Psykoterapia on kahden tai useamman ihmisen väliseen vuorovaikutukseen perustuva hoitomuoto. Tarkoitus on käsitellä vaikeita kokemuksia ja etsiä ratkaisuja niihin. Psykoterapialla pyritään poistamaan tai lievittämään psyykkisiin häiriöihin liittyvää kärsimystä tai muita elämän ongelmia.

Monilta yksityisiltä lääkäriasemilta voi saada sekä lääkinällistä että henkistä apua kriisissä. Itsenäisesti psykoterapeutin vastaanotolle hakeutuessaan voi ottaa yhteyttä suoraan psykoterapiapalveluja tarjoavaan tahoon ja keskustella hoidon aloittamisesta. Silloin lääkärinlausuntoa ei tarvita. Terapian laadun varmistamiseksi on suositeltavaa valita terapeutti, jolla on oikeus käyttää Valviran myöntämää psykoterapeutin ammattinimikettä. Psykoterapeuttien yhteystietoja voi kysyä oman asuinalueen terveydenhuollosta tai eri psykoterapiayhdistyksistä, kuten Helsingin psykoterapiayhdistyksestä tai Suomen psykologiliitosta.

→ psyli.fi/psykoterapeuttiluettelo

Kelan korvaama kuntoutuspsykoterapia

Kelasta voivat 16–67-vuotiaat hakea korvausta kuntoutuspsykoterapiasta, jonka tarkoituksena on saada henkilö taas työ- tai opiskelukykyiseksi. Psykoterapia voi olla yksilö-, ryhmä-, perhe- tai paripsykoterapiaa tai kuvataideterapiaa. Psykoterapeutti pitää etsiä itse, mutta terapeutin pitää olla sellainen, jonka koulutuksen Valvira (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus ja valvontavirasto) on hyväksynyt ja jolla on oikeus käyttää psykoterapeutin ammattinimikettä. Kela edellyttää, että terapeutilla on koulutus siihen psykoterapiaan, jota hän asiakkaalle antaa. Kela myöntää terapian vuodeksi kerrallaan ja sitä voi saada enintään 3 vuoden ajan.

Kuntoutuspsykoterapiaa voi hakea, kun asiakas on ollut psykiatrisen diagnoosin saamisen jälkeen vähintään 3 kuukautta asianmukaisessa hoidossa, johon on sisältynyt tarpeellinen lääketieteellinen, psykiatrinen ja psykoterapeuttinen tutkimus ja hoito. Hoidon tarkoituksena on myös seurata, pystyykö asiakas sitoutumaan psykoterapiaan ja onko hän valmis siihen, jotta saisi siitä parhaan hyödyn. Kuntoutuspsykoterapia on nimenomaan kuntouttavaa terapiaa, eikä se

ole sopivin terapiamuoto kaikille. Siihen voi hakeutua vasta useamman vuoden jälkeen, kun henkirikoksen tuomasta kriisistä on ensin selvinnyt. Lisätietoa psykoterapiasta ja Kelan korvauksesta:

→ kela.fi/kuntoutuspsykoterapia

→ mielenterveysseura.fi/fi/tukea-ja-apua/apua-mielenterveyden-ongelmiin/mielenterveyspalvelut/psykoterapia

Henkirikoksen uhrin omaisen ja rikoksen tekijän kohtaaminen vakavissa rikoksissa, valtakunnallinen (maksuton)

Suomessa on viime vuosina lähdetty ulkomailta saatujen hyvin kokemusten rohkaisemana kehittämään toimintaa, jossa vakavien rikosten uhreilla tai henkirikosten uhrien läheisillä on mahdollisuus harkita tekijän kohtaamista jossain vaiheessa oikeudenkäynnin ja tuomion jälkeen.

Uhrin tai uhrin omaisen mieltä saattaa vaivata kysymys siitä, mikä oli tapahtuneen rikoksen syy, miksi se tapahtui. Rikoksen tekijän kohtaamisen tavoitteena ei ole asian sopiminen, vaan osallistavan dialogin kautta pyrkiä tukemaan muutosta ja osapuolten voimaantumista, ihmissuhteet ja tunteet huomioiden. Kyseessä on ennen kaikkea asianosaislähtöinen, vapaaehtoinen ja luottamuksellinen prosessi, joka valmistellaan huolellisesti tapaamalla osapuolia ensin erikseen ennen mahdollista kohtaamista. Menettely ei vaikuta rikosentekijän tuomion pituuteen.

Aloitteen voivat tehdä rikosentekijä tai henkirikosten uhrien läheiset ottamalla itse yhteyttä suoraan palvelua järjestävään tahoon tai esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen tai terapeutin avustamana. Kohtaaminen järjestetään yleensä vankilassa tai muussa erikseen sovitussa paikassa.

Jotta menettelyä voidaan edes harkita, on rikoksen tekijän otettava vastuu ja oltava pahoillaan teostaan. Menettelyssä otetaan huomioon ennen kaikkea uhrin läheisten tarpeet ja mennään heidän ehdoillaan, jotta kohtaamisesta ei aiheutuisi lisähaittaa. Menettely ei tähtää läheisten kannalta anteeksiantoon, vaan se voi olla vain mahdollisuus saada avoimiin kysymyksiin vastauksia. Vaikka menettelyssä ei päästäisikään kohtaamiseen saakka, on läheisille usein

tuonut apua ja helpotusta pelkästään fasilitaattorin kanssa keskusteleminen tai se, jos rikoksenteijä on fasilitaattoreiden kautta välittänyt läheisille esimerkiksi anteeksipyyntöä tai viestin, ettei ole syytä pelkoon. Kohtaamiseen voi ottaa mukaan myös oman läheisensä tai esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen maksuttoman tukihenkilön.

Kohtaamisessa läheinen on kokenut tulleensa kuulluksi, itsetuhoisuus on vähentynyt ja kokemus itsemääräämisoikeudesta on palautunut.

Kohtaamisessa läheiset saavat mahdollisuuden keskustella tekijän kanssa tapahtuneesta ja siihen liittyvistä tunteista. He voivat saada vastauksia avoimiksi jääneisiin kysymyksiin ja pääsevät purkamaan ahdistusta, pelkoa ja vihaa. Monet ovat kokeneet olleensa hyvin helpottuneita kohtaamisen jälkeen ja heille on ollut tärkeää, että ovat

saaneet käydä asiaa läpi. Joitakin helpottaa myös se, että rikoksenteijä on saanut kasvot, mikä on voinut auttaa läheisiä pääsemään tapahtumasta ja katkeruudesta irti. Tällöin energiaa on vapautunut esimerkiksi surun käsittelyyn. Uhri tai läheinen on kokenut tulleensa kuulluksi, itsetuhoisuus on vähentynyt ja kokemus itsemääräämisoikeudesta on palautunut. Kokemukset ovat yleensä olleet jopa positiivisempia kuin läheiset ovat odottaneet. Kohtaamisia järjestävät muutamit sovittelutoimistot eri puolilla Suomea. Ajantasaiset järjestävän tahon yhteystiedot saa Rikosuhripäivystyksestä → riku.fi tai Terveysten ja hyvinvoinnin laitokselta → thl.fi.

Lasten ja nuorten toipuminen ja palvelut

Henkirikos koskettaa aina myös lapsia. Myös heille on tärkeää hankkia kriisi-apua, vaikka he olisivatkin niin pieniä, etteivät välttämättä vielä ymmärrä, mitä on tapahtunut. Lapset kuitenkin aistivat perheessä olevan surun ja asioista vaikenemisen. He ovat saattaneet olla jopa paikalla henkirikoksen sattuessa. Jos tapahtuma muodostuu oudoksi salaisuudeksi perheessä, ei lapsi koskaan pääse käsittelemään asiaa ja se voi alkaa pelottaa häntä enemmän. Lapsille pitäisi kertoa heidän ikätasonsa mukaisesti mitä on tapahtunut.

Vaikeneminen tai asioista puhumisen kieltäminen voi traumatisoida lasta enemmän kuin totuuden kertominen. Lapsuudessa koetut käsittelemättömät kriisit voivat vaikuttaa lapsen persoonallisuuden kehitykseen ja luoda kasvupohjan psyykkisille ongelmille. Jos lapsille kerrotaan totuus ja annetaan heille keskustelumahdollisuus ammattilaisen kanssa, on heillä usein paremmat keinot selvittää kriiseistä jopa aikuisia nopeammin.

Lasten tulisi pystyä muodostamaan kuva menettämästään vanhemmastaan, koska se on tärkeä osa lapsen suruprosessia

Jos henkirikoksen uhrilla on ollut lapsia, tulisi lapsille eri ikävaiheissa kertoa asioita menehtyneestä vanhemmastaan, esimerkiksi millainen hän ollut hyvine ja huonoine puolineen tai millaista elämä hänen kanssaan oli. Lasten kannalta on tärkeää, että he pystyvät muodostamaan kuvan

omasta vanhemmastaan, koska se on tärkeä osa lapsen suruprosessia. Läheisensä menettäneille lapsille soveltuu hyvin traumaattiseen suruun ja menetykseen kohdentuva kognitiivinen käyttäytymisterapia.

Palveluiden tarjoamisessa tulee pyrkiä tukemaan koko perhettä ja lapset tulee ottaa huomioon hoidon suunnittelussa. Lisäksi on tärkeää, että lapsen vanhemmat tai elossa oleva vanhempi saa apua, jotta hän kykenee kriisitilanteessa tukemaan myös lastaan. Kaikki aiemmin mainitut palvelut ovat myös lasten ja nuorten käytettävissä ja joissain yllä mainituissa palveluissa on myös lapsiin ja nuoriin erikoistuneita työntekijöitä. Niiden lisäksi on olemassa erityisesti lapsille suunnattuja palveluja sekä joillain paikkakunnilla myös nuorille suunnattuja kriisipalveluja. Nämä palvelut löytyvät parhaiten kunnan verkkosivuilta.

Lapset ja nuoret voivat saada kriisiapua muun muassa **sosiaali- ja kriisi-päivystyksestä**, jonne voi sopia tapaamisen koko perheelle. Tapahtunutta käsitellään yhdessä lasten kanssa mahdollisimman avoimesti ja selkeästi kehitystason mukaisesti. Tapaamisessa on mahdollista toimia myös niin, että lapset keskustelevat, leikkivät tai piirtävät osan tapaamisajasta toisen työntekijän kanssa muualla, jotta aikuiset voivat puhua kriisityöntekijän kanssa myös kaikkein vaikeimmista asioista.

Kunnallisista kasvatus- ja perheneuvoloista lapset ja vanhemmat voivat saada apua monenlaisissa lapseen ja kasvatukseen liittyvissä ongelmissa sekä perhettä kohdanneissa kriiseissä. Lastenpsykiatriselle poliklinikalle voidaan ohjata alle 13-vuotiaat lapset lääkärin lähetteellä ja nuorisopsykiatrian poliklinikalle pääsääntöisesti alle 18-vuotiaat nuoret. Nuoret ja kouluikäiset lapset voivat hakeutua hoitoon myös kouluterveydenhuollon kautta. Lastensuojelun sosiaalityössä arvioidaan hoidon ja tuen tarvetta perheen kriisitilanteessa, jolloin apua voi saada esimerkiksi kotipalvelun tai perhetyön muodossa.

Lisätietoa ja yhteystietoja lasten ja nuorten palveluihin liittyen:

→ mll.fi/vanhempainnetti/kipupisteita/mista_apua/

→ pelastakaalapset.fi/tyomme-kotimaassa/

Kotipalvelut arjen tueksi

Kriisitilanteesta selviytyminen voi viedä läheisten kaikki voimavarat, eikä voimia jää kodista huolehtimiseen ja arkiaskareista selviytymiseen. Aina uhrin läheisillä ei ole sellaisia läheisiä, jotka voisivat auttaa. Apua voi tällöin kysyä oman kunnan viranomaisilta tai järjestöiltä. Sosiaalipalvelusta voi tarkistaa, mistä omalla paikkakunnalla on mahdollista saada kotiapua. **Kuntien kotipalvelua** voi pyytää erityistilanteessa, jolloin kunnan kotihoidosta vastaava henkilö tulee kotiin tekemään tarvekartoituksen kotiavun tarpeesta. **Yksityisiltä kotipalvelua tarjoavilta yrityksiltä** voi ostaa esimerkiksi siivouspalvelua. Myös **Martoilla** on joissain kunnissa tarjolla maksullista kotiapupalvelua, joka on kotitalousvähennyskelpoista. **Seurakunnan tai Punaisen Ristin vapaaehtoisesta lähimmäis- tai ystäväävusta** voi kysyä apua myös kodinhoitoon liittyen.

AMMATTILAINEN HENKIRIKOSTEN UHRIEN LÄHEISTEN TUKENA

Läheisen joutuminen henkirikoksen kohteeksi aiheuttaa niin massiivisen trauman, että jopa ammattiauttajan voi olla vaikea osata auttaa henkirikosten uhrien läheisiä. Kriisin alkuvaiheessa voi olla niin, että läheisille ei tunnu riittävän mikään apu. Toisinaan he saattavat purkaa vihantunnettaan myös auttajaan. Läheisten käsittelemät tunteet vaikuttavat myös ammattilaiseen ja saattavat jäädä vaivaamaan. Asiat, joista läheiset kertovat, saattavat olla niin vaikeita, että ammattilaisenkin on niistä vaikea puhua.

Auttajan on pysyttävä vakaana ja ammattimaisena ja luotava luottamuksellinen suhde asiakkaaseen. Vaikka halu auttaa on suuri, on tärkeää osata sanoa, jos ei koe pystyvänsä auttamaan tai uupuu. Henkirikoksen uhrin läheisen kohdanneen ammattilaisen tulisi saada työnohjausta tai vähintään mahdollisuus purkaa tuntemuksiaan kollegan kanssa.

Kauhistelu ei auta läheisiä toipumaan.

Useimmille ammattilaisille tällainen tapaus osuu kohdalle vain kerran työuran aikana, eikä osamista ja tietoa ehdi kertymään. Voi jopa käydä niin, että ammattilainen järkyttyy ja uhrin läheiset joutuvat lohduttamaan häntä. Ihmiset yleensä muistavat hyvin tarkkaan, mitä kriisitilanteessa on tapahtunut ja miten heitä on kohdeltu, joten tapahtumat saattavat jäädä pitkäksi aikaa heidän mieleensä. On hyvä muistaa, että kauhistelu ei auta läheisiä toipumaan.

Henkirikosten uhrien läheisten auttamisessa on hyvä tuntee ennen kaikkea henkirikostrauman ja surun erityispiirteet. Sureminen voi viivästyä, kun mieli täyttyy kauheasta kuolemasta, pelkotiloista, vihan tunteista, kostonhalusta ja jopa itsemurha-ajatuksista. Läheisille pitää luoda ilmapiiri, jossa he kokevat olevansa turvassa. Heitä on kohdeltava sensitiivisesti, ammattitaitoisesti ja kunnioittavasti. Kohtaaminen ja kuunteleminen rauhassa ilman tulkintoja tai oletuksia on tärkeää.

Paras auttaja ja terapeutti henkirikosten uhrien läheisille on ammattilainen, jolla on paljon elämäkokemusta. Hän on ehkä kohdannut kuolemaa ja ymmärtää mitä se tarkoittaa. Alun kriisitilanteessa riittää usein vain se, että uskaltaa olla läsnä, lähellä ja kuunnella. Hiljaisuuden rikkominen turhalla puheella on tarpeellista. Mitkään sanat eivät pysty poistamaan uhrin läheisten tuskaa ja surua. Loppujen lopuksi auttaminen on vain ihmisen kohtaamista.

Keskeiset asiat henkirikosten uhrien läheisten auttamisessa

- Ohjaa välittömästi kriisipalveluihin. Huolehdi asiakkaan koko lähipiiristä, myös lapsista.
- Rikosprosessiin liittyvissä asioissa ohjaa poliisille ja Rikosuhri-päivystykseen.
- Kuolemaan liittyvissä asioissa ohjaa hautaustoimistoon.
- Varmista, että asiakas hankkii lainopillisen avustajan oikeudenkäyntiin.
- Anna asiakkaalle kirjallisena tieto, mistä apua saa.
- Ota itse yhteys seuraavaan auttavaan tahoon ja varmista, että joku ottaa asiakkaan vastaan.
- Anna asiakkaalle omat yhteystietosi, jotta hän voi tarvittaessa ottaa yhteyttä.
- Jos et tiedä, selvitä asia itse. Älä jätä asiakasta selvittämään asiaa yksin.
- Varmista, että asiakas saa halutessaan apua myös akuutin kriisiavun jälkeen, esimerkiksi kriisikeskuksesta.
- Yritä selvittää, millaista apua tai tukea asiakas eniten kaipaa, vaikka ei osaisi sitä itse kertoa.

Tähän voi täyttää oman asuin- alueen palveluita:

Kriisipalvelut

.....

.....

.....

Akuutin kriisitilanteen jälkeiset palvelut

.....

.....

.....

Vertaistukipalvelut

.....

.....

.....

Yksityiset lääkäripalvelut ja psykoterapia

.....

.....

.....

Lasten/nuorten palvelut

.....

.....

.....

Kotipalvelut arjen tueksi

.....

.....

.....

Rikosuhripäivystys

.....

.....

.....

LÄHTEET

Verkkolähteet

Helsingin hautaushuolto hautaushuolto.com

Henkikirikoksen uhrien läheiset ry huoma.fi

Juristit.com

Kela kela.fi

Kriisikeskus netissä tukinet.net

Lastensuojelu.info

Mielenterveystalo.fi

Poliisi poliisi.fi

Rikosuhripäivystys riku.fi

Suomen asianajajaliitto asianajajaliitto.fi

Suomen evankelisluterilainen kirkko evl.fi

Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry hautaustoimistojenliitto.fi

Suomen journalistiliitto journalistiliitto.fi

Suomen Mielenterveysseura mielenterveysseura.fi

Suomen nuoret lesket ry nuoretlesket.fi

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos thl.fi

Trauma ja dissosiaatio traumajadissosiaatio.fi

Traumaterapiakeskus traumaterapiakeskus.com

Valtiokonttori valtiokonttori.fi

Kirjalliset lähteet

Dyregrov, Atle. Lapsen suru. 1993. Gummerus Kirjapaino Oy.

Forsius, Kyllikki. Tiimalasi-lehti. Erikoisnumero 2012. KS paino.

Fredman, Markku. Rikosasianajajan käsikirja. 2013. Talentum.

Helsingin poliisilaitos, vakavat henkilöön kohdistuvat rikokset/kuolemansyyn tutkinta. Tietoja vainajan omaisille -lehtinen.

Kalajanniska, Sanna. Miten kohtaan henkirikoksessa läheisensä menettäneen? RIKU-lehti 2/2016.

Koivukangas, Jaana. Käytännön oikeusopas väkivaltarikoksen uhrille. 2007. Rikosuhripäivystys/Suomen Mielenterveysseura.

Pojjula, Soili. Henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytyminen, mielenterveys ja kokemukset tuesta ja palveluista. 2010. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Pojjula, Soili. Henkirikoksen aiheuttama trauma. RIKU-lehti 2/2016.

Rikosuhripäivystyksen esitysmateriaalit 2016.

Rusila, Maija. Huoma - Henkirikoksen uhrien läheiset ry. Esitysmateriaalit 16.11.2016.

Rusila, Maija & Kalajanniska, Sanna. Opas henkirikoksen uhrin läheiselle, 1. uudistettu painos. 2016.

Tuula, Linna. Ulosotto-oikeus 1, ulosottomenettely. 2014. Talentum.

Tämä opas on tarkoitettu kaikille, jotka työtehtävissään kohtaavat henkirikosten uhrien läheisiä. Oppaan tarkoituksena on antaa kattavasti tietoa kaikista henkirikokseen liittyvistä asioista sekä ennen kaikkea palveluista henkirikosten uhrien läheisille. Opas toimii myös työkaluna verkoston ja työryhmän rakentamisessa, jotta jokaisessa kunnassa voitaisiin taata kestävä ammattitaitoinen palveluketju henkirikosten uhrien läheisten auttamiseksi.

DÅ BROTT MOT LIV INTRÄFFAR

Handbok för bemötande av närstående
till offer för brott mot liv

RIKOSUHRIPÄIVYSTYS
BROTTSOFFERJOURNEN

DÅ BROTT MOT LIV INTRÄFFAR

Handbok för bemötande av närstående till offer för brott mot liv

Guiden har redigerats av Anni Pentti.

Brottsofferjouren 2017

Verksamheten stöds av:

INNEHÅLL

FÖR LÄSAREN	5
Vem erbjuder hjälp?	7
FÖLJDER AV BROTT MOT LIV	8
Vanliga känslor och reaktioner hos närstående till offer för brott mot liv	10
Ekonomiska följder	12
Att identifiera symtom	12
Effekter på de närståendes sociala miljö	13
Medias påverkan på närstående	14
Återhämtning	14
PRAKTISKA ARRANGEMANG VID DÖDSFALL	17
Att arrangera begravningen	17
Andra praktiska arrangemang	19
OM STRAFFPROCESSEN	21
Utredning av den rättsmedicinska dödsorsaken	21
Polisens förundersökning	22
Att anlita ett biträde för rättegången	23
Rättegången	24
Saker som det är bra att förbereda sig på inför rättegången	27
Ersättningar vid brott mot liv	28
Brottsskadesystemet	30
HÅLLBAR VÅRDKEDJA FÖR NÄRSTÅENDE TILL OFFER FÖR BROTT MOT LIV	33
Kristjänster	35
Hjälpande telefon och webbtjänster (gratis)	36
Tjänster efter en akut krissituation	37

Kamratstödstjänster	40
Privata läkartjänster och psykoterapi (avgiftsbelagd)	42
Rehabiliterande psykoterapi som ersätts av FPA	42
Möte mellan offrets anhöriga och gärningsmannen vid brott mot liv, riksomfattande (gratis)	43
Återhämtning och tjänster för barn och unga	45
Tjänster i hemmet till stöd för vardagen	46

PROFESSIONELLA SOM STÖD FÖR NÄRSTÅENDE TILL OFFER FÖR BROTT MOT LIV 47

Här kan du fylla i uppgifter om tjänster i det egna bostadsområdet 49

KÄLLOR 50

FÖR LÄSAREN

Brott mot liv innebär förorsakande av en annan persons död med våld. I Finland faller ungefär 100 personer varje år offer för brott mot liv. De sörjs av i genomsnitt ungefär fyra till sex familjemedlemmar och flera andra närstående personer, vilket totalt innebär upp till 600 människor varje år. Närstående till offer för brott mot liv är sekundära brottsoffer.

I denna guide används begreppet närstående till offer för brott mot liv om alla medlemmar i offrets familj och offrets närmaste krets och personer som själva upplever sig ha stått offret nära. I avsnittet "Praktiska arrangemang vid dödsfall" avses dock med närstående i första hand offrets närmaste anhöriga, som har hand om arrangemangen i samband med dödsfallet. I avsnittet "Om straffprocessen" används med avsikt begreppet anhöriga, eftersom de saker som tas upp i avsnittet oftast endast berör offrets närmaste anhöriga.

En närstående persons död är nästan alltid en kris, men ett brott mot liv innebär ett massivt psykologiskt trauma för de närstående. Ett brott mot liv förändrar hela resten av livet för offrets närmaste krets. De närstående måste gå igenom svåra känslor och andra fysiska, psykiska, sociala och ekonomiska följder som brott mot liv innebär för det egna livet. Utöver andra svårigheter utsätts de närstående för en stor psykisk belastning samtidigt som de måste klara av ett flertal praktiska arrangemang i samband med dödsfallet samt en svårförståelig straffprocess.

De flesta yrkeshjälpare möter högst ett fall av brott mot liv under hela sin karriär.

Närstående till offer för brott mot liv bör prioriteras i hjälpsystemet, så att de så enkelt som möjligt får tillgång till professionell hjälp och stöd för att klara sig. Ett problem vid hjälp till närstående till offer för brott mot liv är att det finns få personer har tidigare erfarenhet av dessa

situationer. De flesta yrkeshjälpare möter högst ett fall av brott mot liv under hela sin karriär. Då är det svårt att hjälpa traumatiserade närstående på bästa möjliga sätt eller hänvisa dem till rätt tjänster.

Guiden fungerar även som ett redskap för att skapa ett nätverk och en arbetsgrupp.

Denna guide är avsedd för alla som i sitt arbete möter närstående till offer för brott mot liv, exempelvis anställda hos polisen, räddningsverk och sjukhus samt professionella inom krisarbete, anställda inom organisationer och församlingar och begravningsbranschen, rättegångsbiträden

och tjänstemän vid domstolsväsendet samt närstående till offer för brott mot liv. Syftet med denna guide är att erbjuda ett omfattande informationspaket om allt som rör brott mot liv och framför allt om tjänster för närstående till offer för brott mot liv. Guiden fungerar även som ett redskap för att skapa ett nätverk och en arbetsgrupp så att man i varje kommun kan garantera en hållbar professionell vårdkedja till stöd för närstående till offer för brott mot liv.

Vem erbjuder hjälp?

Ett brott mot liv inträffar

- polisen
- social-/krisjour
- hjälpande telefon och webbtjänster

Begravningsarrangemang, bouppteckningar och annat praktiskt vid dödsfall

- begravningsbyråer
- rättshjälpsbyråer och privata advokatbyråer
- banker

Straffprocessen, rättegångar och skadestånd

- polisen
- RIKU
- rättegångsbiträde

Känslomässigt stöd

- kriscenter
- församlingen
- RIKU
- kommunal hälsovård
- psykiatriska polikliniker
- privata läkar- och psykoterapitjänster

Kamratstöd

- Huoma ry
- intensivkurser som erbjuds av Föreningen för Mental Hälsa i Finland

Barn och unga som anhöriga

- social-/krisjour
- rådgivningsbyråer för uppfostrings- och familjefrågor
- barnskyddets socialarbete

Tjänster i hemmet till stöd för vardagen

- kommunernas hemtjänst
- privat hemtjänst
- Marthaförbundet
- församlingen
- FRK

FÖLJDER AV BROTT MOT LIV

Vid brott mot liv tvingas de närstående möta både trauma och sorg. Så kallat traumarbete och sorgearbete krävs och humöret går upp och ned. För att ett normalt sorgearbete vid en närståendes död ska kunna påbörjas måste man kunna bearbeta även det trauma som själva brottet innebär. Vissa återhämtar sig snabbare och andra kanske aldrig återhämtar sig helt. Den kris som uppkommer till följd av en traumatisk händelse utgörs av flera olika faser, såsom chockfasen, reaktionsfasen, bearbetningsfasen och nyorienteringsfasen.

Chockfasen inleds vanligtvis omedelbart efter händelsen. I chockfasen klarar man inte ännu av att bearbeta det som inträffat och vissa kan till och med helt förneka händelsen. Vissa förlamas helt, andra betar sig mekaniskt för att helt stänga ute alla känslor. Vissa kan reagera med att bli väldigt upprörda och aggressiva och exempelvis skrika eller gråta. Känslolivet går också vanligtvis upp och ner. I chockfasen kan närstående bli väldigt fokuserade på praktiska sysslor och till exempel fokusera på att ta sig till jobbet följande dag eller att besikta bilen. Människan försöker på sätt och vis hålla fast vid ett normalt liv på alla sätt och klara av alla vardagsbestyr. Chocken skyddar människans psyke mot sådant som det ännu inte klarar av att hantera.

Chockfasen följs ofta en reaktionsfas, där människan sakta men säkert börja bemöta den uppskakande händelsen och försöker bilda sig en uppfattning om det som inträffat, dess innebörd och det definitiva hos döden. I reaktionsfasen börjar man bearbeta händelsen och människan balanserar mellan att skydda sig mot den outhärdliga upplevelsen och inledande bearbetning av det som inträffat. Då kommer även känslor av extrem ångest, sorg och depression. Beteendet kan vara konstigt, till och med självdestruktivt. Känslorna pendlar kraftigt.

Efter reaktionsfasen kommer oftast krisens bearbetningsfas, då man börjar förstå vad som inträffat. Man förnekar inte längre det som inträffat, utan bearbetar det inträffade som blir verkligt genom att man förstår vilka förändringar och förluster det innebär. Människan börjar vara klar för att bemöta det som inträffat med alla dess dimensioner samt den egna förändrade situationen. Tankarna börjar redan röra sig kring andra saker, men man orkar inte nödvändigtvis ännu fundera över den egna framtiden.

Avslutningsvis i krisens nyorienteringsfas börjar händelsen sakta men säkert bli en del av livet. Människan anpassar sig till att livet till viss del förändrats för alltid men man klarar av att leva med det som inträffat. Man tänker inte ständigt på det som hänt och kan även börja uppleva känslor av glädje. Man kan fokusera på framtiden och börjar sakta men säkert återfå sin tro på livet. Händelsen blir en betydande del av den egna livshistorien, men dominerar inte hela tiden känslolivet eller tankarna.

Man går inte alltid igenom faserna i den ordning som de beskrivs ovan.

Krisens faser är dock inte lineära och exempelvis nya rättegångar i högre instanser, sådant som påminner om händelsen, dödsfall i den närmaste kretsen eller andra brott mot liv som tas upp i media kan ge upphov till ångest och andra symtom. Krisens faser kan ta flera år att ta sig igenom och det är inte alltid som man går igenom faserna i den ordning som beskrivs ovan. Varje människas situation är unik.

Vanliga känslor och reaktioner hos närstående till offer för brott mot liv

Ett brott mot liv kan ge upphov till ett enormt psykologiskt trauma. De känslor som man upplever kan även vara väldigt motstridiga. Alla reagerar på sitt eget sätt – oberoende av vilken slags relation man haft till offret eller eventuellt till gärningsmannen för brottet.

Typiska känslor kan vara

- **En känsla av hat** som riktar sig mot flera olika håll. Den kan riktas mot myndigheterna, eftersom de inte kunde rädda offret eller utreda brottet, eller mot rättssystemet för att man exempelvis anser att gärningsmannen inte fått ett tillräckligt hårt straff. Även andra människors normala, "lätta" liv kan väcka känslor av hat. Känslor av hat kan även riktas mot offret, exempelvis över att offret hamnade i dåligt sällskap eller inte kunde hålla sig borta från svårigheter.
- **Bitterhet** över varför händelsen drabbade just en själv. Varför hjälpte ingen? Varför tar inte rättssystemet händelsen på tillräckligt stort allvar? Varför kom gärningsmannen undan så lätt? "Gärningsmannen fick tio års fängelse, men jag fick livstid", "gärningsmannen kunde gå vidare i livet, men inte jag."
- **Depression, ångest och förtvivlan.**
- **Oändlig sorg.** Sorgen är djup och kan finnas länge. Sorgen är även förknippad med mycket annat som inte förekommer vid andra dödsfall, såsom en orättvis död, en straffprocess som upplevs som komplicerad och ansökning om skadestånd. Sorgen förlängs och reaktionerna kan vara starka och beständiga. Det är svårt, om alls möjligt, att acceptera döden.
- **Smärta** som kan ta sig uttryck som förlamning, avsaknad av handlingsförmåga eller till och med ilska.
- **Skräck och rädsla** för att man själv ska drabbas av någonting eller att gärningsmannen ska hämnas. En traumatisk upplevelse kan skapa en känsla av att alla människor är farliga och göra en nervös och rädd för mörkret eller saker som inte alls har med brottet att göra.

- **Skam.** De närstående kan tänka att andra människor tror att de är dåliga människor eller att de rör sig i dåligt sällskap. Man tänker sig att brott mot liv endast sker i "vissa kretsar".
- **Ensamhet och längtan** efter den avlidne personen eller det tidigare livet.
- **Skuld känslor och självanklagelser**, man frågar sig om man borde ha gjort någonting. Borde man i högre grad ha ingripit i den närstående personens val i livet? Skulle det ha varit möjligt att förhindra brottet mot liv? Varför dog inte jag istället för honom eller henne?
- **Tankar på hämnd.** "Då rättsväsendet inte gör någonting, tar jag lagen i mina egna händer." "Enbart fängelsestraff är inte tillräckligt".
- **En känsla av att vara annorlunda och en känsla av utanförskap**, av att andra människor bara går vidare i livet och att ingen annan har varit med om någonting lika hemskt. Andra människor och vad de håller på med intresserar inte, de är ytliga och oroar sig över oväsentliga saker.
- **Chock, avrubbing eller till och med känslolöshet.** Känslorna avrubbas – man känner ingenting längre.
- **Ständiga tankar** på den älskade personens död.
- **Oro över råheten hos mordet eller offrets lidande** samt en önskan om att få veta detaljer om döden. Vilken tid inträffade brottet mot liv? Hur dog offret? Led offret? Vad tänkte gärningsmannen? Samtidigt kan de närstående fundera över var de själva befann sig vid tidpunkten för brottet och vad de gjorde. Hurdan var relationen till den avlidne personen vid tidpunkten för brottet? Tankarna om händelsen är mycket plågsamma.

Även fysiska symtom, såsom skakningar, svettning, smärta, andnöd, hjärtsymtom och högt blodtryck är vanliga. Existerande fysiska besvär kan aktiveras och förvärras eftersom människans förmåga att tåla smärta försvagas till följd av traumatisk stress. Dessutom kan närstående uppleva sömnlöshet, mardrömmar, aptitlöshet och känslor av törst och köld. Andra symtom kan vara överaktivitet, obeslutsamhet, koncentrationssvårigheter, minnessvårigheter, förlorad självkänsla och självförtroende, isolering och missbruk av rusmedel. Närstående blir

ofta sjukskrivna på grund av olika depressions- och ångestsymtom och kan behöva medicin mot depression och andra psykiska besvär samt sömnmedel, i synnerhet under de första månaderna efter händelsen.

De symtom som nämns ovan är ofta kopplade till uppkomsten av kroniskt posttraumatiskt stressyndrom, som innebär att personen inte klarar av att återhämta sig. Människan fastnar så att säga i känslorna under krisfaserna. Traumat förhindrar påbörjandet och framskridandet av den naturliga sorgprocessen. Syftet med krishjälpen är att förebygga uppkomsten av posttraumatiskt stressyndrom. Ett obehandlat trauma utgör en risk för såväl den psykiska som den fysiska hälsan.

Ekonomiska följder

Ett brott mot liv kan även innebära ekonomiska svårigheter för de närstående, exempelvis om offret har varit familjens huvudsakliga försörjare eller vid en lång sjukledighet eller permanent arbetsoförmåga. Dessutom utgör begravningskostnader, terapikostnader och andra kostnader på grund av brottet mot liv extra utgifter. En del av kostnaderna och den ekonomiska skadan kan återfås av Statskontoret efter en längre behandlingstid. I enstaka fall är det även möjligt att kräva en del av kostnaderna av gärningsmannen under kommande år. Utöver detta kan de närstående vara tvungna att byta bostad, om boendekostnaderna blir alltför höga eller om brottet mot liv inträffat i det egna hemmet. Ibland kan det även kännas bättre att börja om på nytt på en annan ort. Problem kan även uppkomma i de normala vardagsrutinerna om den avlidne familjemedlemmen var den som alltid tog hand om vissa vardagssysslor, såsom matlagning, städning eller byte av däck. Om de närståendes stödnätverk är avlägsna eller helt saknas kan det vara svårt att själv klara av de normala vardagssysslorna.

Att identifiera symtom

Närstående till offer för brott mot liv kan reagera på väldigt många olika sätt och ibland kan det vara svårt även för professionella att identifiera trauma hos en person. De närstående kan verka lugna och rofyllda. Det kan röra sig om ett typiskt sätt att reagera på trauma och innebär inte att de inte är i behov av hjälp. Många närstående kan reagera fysiskt på trauma och det är därför viktigt att beakta att huvudvärk, magsmärtor och nacksmärtor kan vara tecken på trauma hos en person.

Effekter på de närståendes sociala miljö

Att de närstående mår dåligt kan påverka hela deras närmaste krets och deras relationer med vänner och kollegor. Det är möjligt att de isolerar sig från släktingar och vänner och att relationer upphör. De närstående kan uppleva att de lämnats ensamma, eftersom ingen kan trösta eller hjälpa. Även de närståendes egen inställning till livet kan förändras och de orkar inte längre höra på när andra människor klagat "i onödan". Man blir lättare irriterad på andra människor. Vänner och släktingar kan tröttna på att lyssna och gång på gång bearbeta de närståendes sorg. Utomstående personer kan uppleva brottet mot

Allmänt taget kan det vara svårt för människor att bemöta närstående som sörjer eftersom man inte vet hur man ska agera.

liv som någonting skrämmande, varvid de närstående till offret själva måste inta rollen som tröstare. Allmänt taget kan det vara svårt för människor att bemöta närstående som sörjer eftersom man inte vet hur man ska agera eller vad man ska säga. Inställningen att brott mot liv endast inträffar "i vissa kretsar" kan även göra att man inte vill träffa närstående till offret.

Å andra sidan kan även de närstående dra sig tillbaka och isolera sig från sociala relationer och situationer där det finns en möjlighet att någon frågar dem om händelsen eller om det egna måendet. De kan vara rädda för att bryta ihop framför andra eller vara rädda för hur andra kommer att reagera. De närstående kan även skämmas för att deras närstående har fallit offer för ett brott mot liv. Situationen kan förvärras av det har förekommit negativa skrivelser i tidningarna om offret eller de närstående. Det kan även hända att en närstående själv har blivit misstänkt för brottet av polisen eller av personer i den närmaste omgivningen.

Överdriven empati och förståelse samt att beklaga sorgen och förfasa sig kan göra situationen värre. I synnerhet inledningsvis kan det vara svårt att hantera att andra människor vill trösta och berätta motsvarande historier om sina egna bekanta. I början har de närstående en stark upplevelse av att den egna sorgen och upplevelsen är det värsta som kan hända någon och vill därför inte höra om andra personers jobbiga erfarenheter. Behovet av kamratstöd uppkommer i ett senare skede hos de närstående, när man redan har bearbetat händelsen och kommit igenom den svåraste fasen.

Medias påverkan på närstående

Under brottsutredningen och den övriga rättsprocessen riktas ofta ljus på den avlidne, detaljerna hos det traumatiska dödsfallet och den avlidnes liv och dennes närstående i offentligheten och i tidningar. Medias tolkning av brottet kan förändra eller förringa tragedins betydelse för familjen och fakta kan till och med förvrängas. Man respekterar inte nödvändigtvis barns rätt till privatliv utan kan be dem om intervjuer och skriva om brottet i diskussionsforum på internet. Medias agerande kan förvärra de närståendes trauma.

Senare kan nyheter om andra brott mot liv aktivera traumat och de egna upplevelserna. I synnerhet på små orter där alla känner alla och skvaller snabbt sprider sig kan de närstående uppleva att de blivit stämplade av skrivelser i tidningarna och känna skam. Det lönar sig att förhålla sig kritiskt till begäranden om intervjuer, i synnerhet i krisens inledande fas. Under förundersökningen kan polisen till och med vara tvungen att ålägga de anhöriga med yttrandeförbud om vissa saker, som om de kommer till offentlig kännedom kan äventyra utredningen av brottet.

Återhämtning

Efter ett brott mot liv kan vissa personer må bra av att ta en paus från arbetet, för att ta sig igenom den mest akuta fasen av krisen, bearbeta händelsen i lugn och ro och ta hand om de praktiska arrangemangen. Då man börjat återhämta sig lönar det sig att överväga att återgå till arbetet, eftersom rutiner ofta underlättar återhämtningen. Vissa återvänder snabbt till arbetet, medan det kan ta flera år för andra. Vissa kan aldrig återvända till arbetet.

Vid kriser talar man vanligtvis om livet innan krisen och livet efter krisen. Efter krisen börjar man skapa sig ett nytt liv. Livet blir aldrig som tidigare, men nya saker formar livet efter krisen. En traumatisk förlust är på ett sätt eller annat alltid närvarande under hela resten av livet. Man måste lära sig leva med det som inträffat och acceptera det som en del av den egna livshistorien, utan att händelsen dominerar hela livet. Minnen och tankar återkommer livet ut, men är inte lika starka som i början. Att ha återhämtat sig efter ett brott mot liv kan exempelvis innebära att man efter tio år kan tala om det som inträffat utan att börja gråta.

Många uppger att det första året är det svåraste. Under det första året måste man även klara av tunga händelser som begravningen och rättegången och andra praktiska arrangemang. Även offrets födelsedag och den första årsdagen för brottet är jobbiga. För vissa är de följande åren de svåraste. Det första året kan gå som i en dimma och man kommer kanske nästan inte alls ihåg någonting av det som hänt under året. Under det andra året börjar händelsen bli verklig och man förstår att man aldrig mer kommer att återse den älskade personen.

Återhämtningen är individuell. Vissa klarar av att snabbare bearbeta det som inträffat, medan andra först kan bearbeta händelsen efter en längre tid. Vissa kan fördjupa sig i arbete, festande eller hobbyer för att förneka sorgen och fly undan verkligheten. Andra kan bygga upp sitt liv igen i en helt annorlunda och ny miljö. Ibland kan dessa krishanteringsmekanismer vålla oro hos människor i omgivningen.

Tecken på återhämtning kan vara att man återgår till arbetet och planerar för framtiden. Man tänker inte ständigt på händelsen och man orkar ta hand om sig själv. Återhämtningsprocessen kan fördröjas av en ny livskris eller en situation som på nytt aktiverar känslorna av ångest. Rättegångar, återgång till arbetet, nyheter i media om andra brott mot liv, dödsfall i bekantskapskretsen samt andra kriser i det egna livet, såsom skilsmässa eller att gärningsmannen släpps fri från fängelset, kan leda till nya kriser eller fördröja återhämtningsprocessen.

Många kan uppleva det som ångestframkallande att omgivningen ställer krav på hur snabbt man ska återhämta sig.

Om den närståendes eget psyke och liv i övrigt är i skick och han eller hon har fungerande sociala relationer och stödnätverk kan det gå snabbare att återhämta sig. Om man haft problem med att hantera det egna livet redan tidigare kan det ta längre tid att återhämta sig. Att fastna i hat och bitterhet

kan betydligt fördröja eller förhindra återhämtningsprocessen. Många kan uppleva det som ångestframkallande att omgivningen ställer krav på hur snabbt man ska återhämta sig. Det finns ingen bestämd tidsgräns för återhämtningen och ingen utomstående kan påverka hur snabbt en person återhämtar sig efter en traumatisk upplevelse. Det väsentliga vid återhämtningen är inte själva tiden, utan vad som inträffar under tiden för återhämtningen. I regel klarar människor av att återhämta sig efter även mycket traumatiska händelser om de får rätt slags stöd.

Följande saker kan vara till hjälp för närstående till offer för brott mot liv:

- **Professionell hjälp**, såsom akut krishjälp, individuell psykoterapi, Brottsofferjourens tjänster och professionellt ledda grupper för kamratstöd
- Obegränsade **möjligheter till samtal** för dem som är i behov av detta
- **Att möta andra i samma situation**
- **Stöd av de egna närstående**
- **Att någon finns nära och erbjuder stöd**, tar hand om praktiska arrangemang och ser till att saker blir gjorda
- **Att påminna om de närståendes egna kraftkällor**, såsom religion, naturen, musik, husdjur, motion, sömn eller vad som helst som tidigare fått dem att känna glädje

PRAKTISKA ARRANGEMANG VID DÖDSFALL

Då en människa avlider blir de närstående tvungna att ta ansvar för de praktiska arrangemangen. Man bör komma ihåg att ta hand om allt praktiskt med koppling till den avlidnes liv samt arrangera begravningen.

Att arrangera begravningen

Mitt i all chock och sorg kan det kännas som en oöverkomligt svår uppgift att arrangera begravningen. Det finns dock hjälp att få för detta. Begravningsbyråerna erbjuder ofta så gott som alla tjänster som behövs för de praktiska arrangemangen kring begravningen. Personalen på begravningsbyrån är van att möta människor som sörjer. Betjäningen är vanligtvis smidig och hänsynsfull.

Det lönar sig att inleda de praktiska arrangemangen för begravningen med att kontakta en begravningsbyrå på den avlidnes hemort eller en lokal begravningsbyrå. Av begravningsbyråer som finns på nätet kan man beställa exempelvis en kista eller en urna och andra tillbehör, men det är inte möjligt att sköta alla praktiska arrangemang online och de erbjuder inte personlig betjäning.

För begravning av den avlidne krävs alltid begravningstillstånd utfärdat av läkare. Vid brott mot liv utförs alltid en rättsmedicinsk obduktion för att utreda dödsorsaken. Beroende på orten kan detta ta några veckor i anspråk. Läkaren som utfört obduktionen utfärdar en dödsattest och ett begravningstillstånd. På begravningstillståndet som lämnas in till begravningsbyrån anges ingen dödsorsak. Det är möjligt att kontakta begravningsbyrån för planering av begravningsarrangemangen redan innan man fått begravningstillståndet, men begravningen får inte äga rum utan begravningstillståndet.

Det är bra att ta reda på om den avlidne lämnat efter sig några skriftliga eller muntliga önskemål om arrangemangen för sin egen begravning. Eventuellt kan man tillsammans med de övriga närstående fundera över i hur stor utsträckning man vill eller har möjlighet att förverkliga dessa med tanke på begravningslagen. Då man besöker begravningsbyrån är det bra om man med de övriga anhöriga på förhand har diskuterat bland annat följande saker:

- När och var arrangeras jordfästningen eller begravningstillställningen?
- Har den avlidne önskat kremering eller kistbegravning?
- Uppgifter om gravplats i eventuell gammal familjegrav eller plats enligt den avlidnes önskemål.
- Om man har en bekant familjeprest lönar det sig att kolla tidtabellen i god tid med hen.

Alla begravningsarrangemang och insamlingen av information kan även utföras tillsammans med en anställd på begravningsbyrån. Tillsammans med hen går man igenom allt som har med begravningen att göra, såsom kista/urna, transport, plats för jordfästningen, gravsten, blommor, minnesstund, servering, fotografering, eventuella framträdanden och dödsannons. Begravningsbyrån ser till att alla dokument skickas till rätt ställe samt tar hand om bokningar om den avlidnes närstående så önskar.

Sorgen och chocken påverkar ofta koncentrationsförmågan och det kan vara svårt att komma ihåg saker. Begravningsbyrån ger vanligtvis de närstående en avtalskopia på alla arrangemang som man kommit överens om för begravningen. Det är enkelt att senare kontrollera i dokumenten att man har tagit hand om allt. Vissa begravningsbyråer erbjuder även hembesök.

Att arrangera en begravning kan vara överraskande dyrt. Den avlidnes egna tillgångar är inte alltid tillräckliga för att arrangera begravningen. Arbetspensionsanstalten kan betala begravningsbidrag, om den avlidnes arbetsgivare har haft en tilläggs pensionsförsäkring. Man kan även fråga den avlidnes arbetsgivare eller arbetspensionsanstalten om begravningsbidrag. Vissa fackförbund beviljar begravningsbidrag. Om förutsättningarna för utkomststöd uppfylls kan man även beviljas begravningsbidrag av stadens socialkontor. Dessutom kan man ansöka om stöd hos diakoniarbetet inom den egna församlingen. Det är möjligt att ansöka om ersättningar för begravningskostnader och kostnader i anslutning till begravningen från Statskontoret via systemet för ersättning av brottsskador.

Exempel på begravningskostnader (år 2016)

- Minimum (endast obligatoriska kostnader) cirka 650–700 €
+ församlingens kostnader 0–1 700 €
- Kostnader normalt cirka 2 500–3 500 €
+ församlingens kostnader 0–1 700 €
- En dödsannons kan kosta upp till 1 000 € (beroende på tidning)

Andra praktiska arrangemang

- den avlidnes post till den egna adressen
- medlemskap, tidningsprenumerationer, telefonabonnemang
- tjänster på internet
- banken
- försäkringsbolagen
- bouppteckningen
- skattebyrå

Om de närstående inte har bott på samma adress som den avlidne och saknar kännedom om den avlidnes medlemskap, tidningsprenumerationer och telefonabonnemang lönar det sig att be posten skicka den avlidnes post till den egna adressen. Man kan följa med den post som kommer under några månaders tid och avsluta alla prenumerationer, avtal och medlemskap.

Den avlidne kan ha haft konton för flera tjänster på internet, såsom Facebook, Twitter och Netflix och en del av dem kan även ha ett ekonomiskt värde. Så gott som alla tjänster har olika praxis för hur man avslutar ett konto och raderar information. På

de flesta tjänsteleverantörers webbplatser finns anvisningar eller ett formulär för att avsluta ett konto.

Det är viktigt att de närstående kontaktar den avlidnes bank, eftersom alla den avlidnes bankärenden tillfaller dödsboet. Hos banken kan man avbryta direktdebiteringar, i synnerhet om tillgångarna är begränsade, för att man ska kunna betala de obligatoriska fakturorna och skulderna. För att sköta ärenden hos banken samt som bilaga till bouppteckningshandlingen krävs vanligtvis en släktutredning för den avlidne, dvs. ett ämbetsbetyg. Det ska beställas av församlingen eller magistraten på varje ort där den avlidne varit folkbokförd efter att han eller hon fyllt 15 år. Det lönar sig även att informera den avlidnes försäkringsbolag samt den avlidnes arbetsgivares försäkringsbolag om dödsfallet, så att man senare kan ansöka om eventuell livsförsäkringsersättning.

Bouppteckningen ska färdigställas inom tre månader från dödsdagen. I bouppteckningen skapas en förteckning över den avlidnes tillgångar och skulder samt arvtagare. Bouppteckningshandlingen ska lämnas in till skattebyrån på den avlidnes boningsort inom en månad från inlämningen av bouppteckningen. Bouppteckningshandlingen kan du själv utarbeta, men det är lättare att anlita ett utomstående professionella. Bouppteckningstjänster erbjuds av bland annat rättshjälpsbyråer, privata advokatbyråer, banker och vissa begravningsbyråer. För egendom man fått ärva eller som testamenterad egendom ska man betala arvsskatt. Det lönar sig att be skattemyndigheten om en granskning av beskattningen, om arvlåtaren eller arv- eller testamentstagaren vid tidpunkten för döden varit bosatt någon annanstans än i Finland. Mer information om arrangemang vid begravningar och dödsfall samt om arvsskatt:

→ nuoretlesket.fi/surusta-ja-leskeydesta/leskiopas-2/ (endast på finska)

→ hautaushuolto.com/omaisille (endast på finska)

→ hautautoimistojenliitto.fi/hautautoimistojen-palvelut/anvisningar-infor-begravning

→ <https://www.vero.fi/sv/privatpersoner/egendom/arv/>

OM STRAFF- PROCESSEN

Vid brott mot liv skriver polisen efter att ha underrättats om ärenden en brottsanmälan samt inleder en förundersökning. Utredningen av brottet mot liv inleds med polisens förundersökning och utredning av dödsorsaken.

Utredning av den rättsmedicinska dödsorsaken

Polisen ska genomföra en utredning av dödsorsaken om man misstänker att ett brott ligger bakom dödsfallet. Den avlidne flyttas för utredning av den rättsmedicinska dödsorsaken. Polisen förordnar vid behov obduktion av den avlidne. Obduktionen utförs av en rättsläkare. För obduktionen krävs inte de anhörigas samtycke. Vid misstanke om brott mot liv utförs obduktionen som brådskande. Rättsmedicinska obduktioner utförs i Helsingfors, Åbo, Tammerfors, Uleåborg och Kuopio. Vid misstanke om brott mot liv kan polisen närvara vid obduktionen. Polisen kan beslagta de kläder och föremål som den avlidne har på sig för utredningen av brottet.

Begravningsarrangemangen kan påbörjas även om utredningen av dödsorsaken inte är klar, men man ska meddela begravningsbyrån att den avlidne finns vid den rättsmedicinska enheten. Begravningsbyråerna har vanligtvis god kännedom om förfaringssätt och nödvändiga dokument. Överlåtelsedagen för den avlidne ska kontrolleras med det patologiska laboratoriets obduktionskansli innan man fattar beslut om datum för begravningen. Rättsläkaren förmedlar informationen om personens död till magistraten i den avlidnes hemkommun, där informationen sparas i Befolkningsdatasystemet. Efter detta fås ett ämbetsbetyg med uppgifter om dödsfallet av den avlidnes magistrat eller församling. Begravningsstillstånd som utfärdats av rättsläkare ska finnas med den avlidne personen och ges till ägaren av begravningsplatsen där den avlidne begravs.

Då alla undersökningar i anslutning till utredningen av dödsorsaken har utförts, utarbetar rättsläkaren en dödsattest och ett utlåtande om den avlidnes dödsorsak. Handlingarna lämnas över till polisen som utreder ärendet, som automatiskt skickar dem till den anhöriga eller annan närstående person som har hand om dödsboets ärenden eller som man har kommit överens om att handlingarna

ska skickas till. Det tar vanligtvis flera månader för handlingarna att färdigställas, beroende på omfattningen hos de undersökningar som krävs. Handlingarna om utredningen av dödsorsaken är sekretessbelagda. Uppgifterna får dock överlåtas till den avlidnes nära anhöriga eller annan närstående samt till en försäkrings- eller pensionsanstalt om det finns ett motiverat behov av detta, exempelvis behandling av ansökan om utbetalning av förmån.

Polisens förundersökning

Efter ett brott mot liv inleder polisen en förundersökning, där man utreder om ett brott har inträffat, omständigheterna för brottet och vem saken gäller. Dessutom utreds i förundersökningen bland annat den skada som brottet vållat och vilka yrkanden (exempelvis yrkande om skadestånd eller yrkande om straff) de målsägande, dvs. de anhöriga till offret för brottet mot liv har.

Utredningsledaren fattar beslut om att inleda och avsluta förundersökningen samt om förundersökningens omfattning. Dessutom deltar en huvudutredare som bland annat ansvarar för utarbetandet av förundersökningsprotokollet. Vid brott mot liv bildas vanligtvis en stor utredningsgrupp. I regel fungerar en polis som kontaktperson för de anhöriga och håller dem à jour. De anhöriga kan även själva kontakta polisen för att fråga om hur utredningen framskrider, även om polisen vanligtvis genast informerar de anhöriga då det finns uppgifter som man kan ge dem utan att riskera utredningen.

De anhöriga kan uppleva det som jobbigt om det tar lång tid att få tillgång till information. Utgångspunkten är att polisen inte informerar pressen före man först har informerat offrets närmaste anhöriga. Polisens informering utgår från utredningstekniska behov. Journalister skaffar dock information från flera olika källor, vilket innebär att uppgifter som journalisterna har fått reda på kan stå att läsa i tidningarna innan polisen har hunnit underrätta de anhöriga.

I förundersökningen ingår även förhör med brottsmisstänkta, offrets anhöriga och eventuella vittnen. Anhöriga till offer för brott mot liv förhörs i ärendet i egenskap av de avlidnes rättsägande med anledning av deras yrkande på skadestånd och straff, men om de har väsentlig information om offret och/eller själva händelsen kan de även förhöras om dessa uppgifter och observationer.

Förhören antecknas i förhörsprotokollet, som den person som förhörs undertecknar då förhöret avslutas. Det lönar sig att läsa igenom protokollet noga innan man undertecknar det för att kontrollera att allt som står i protokollet

stämmer, eftersom protokollet senare vid rättegången kan ha stor betydelse. Om det finns viktiga saker som man inte har antecknat kan man senare be att dessa ska läggas till i protokollet. Kontaktpuppgifterna för offrets anhöriga ska inte antecknas i förundersökningsprotokollet, för att inte den brottsmisstänkte ska få tillgång till dem. Av förhørsprotokollet, den skriftliga bevisningen och övriga observationer och redogörelser sammanställs förundersökningsprotokollet.

I vissa fall ber man ännu om slutgiltiga utlåtanden i ärendet innan förundersökningen avslutas och övergår till åklagaren för åtalsprövning. Eftersom offrets anhöriga är rättsägande vid brott mot liv får de en egen kopia på förundersökningsprotokollet. Det är bra att beakta att förundersökningsprotokollet kan innehålla chockerande berättelser och fotografier på den avlidne och hans eller hennes skador. Det lönar sig att diskutera förundersökningsprotokollets innehåll med polisen innan man själv tar del av innehållet. Huruvida en anhörig tar del av förundersökningsprotokollet eller inte är inte av betydelse för straffprocessen. Det är tillräckligt att de anhörigas rättegångsbiträde tar del av materialet.

Att anlita ett biträde för rättegången

I synnerhet vid brott mot liv lönar det sig alltid att i ett så tidigt skede som möjligt anlita ett juridiskt biträde, som kan vara ett offentligt rättsbiträde, en privat advokat eller en jurist med tillstånd. Vid ett brott mot liv är målsägande, dvs. offrets anhöriga, i regel berättigad till ett biträde som betalas med statliga medel, oberoende av målsägandets inkomst. Brott mot liv är brott som faller under allmänt åtal, varvid åklagaren driver brottmålet. I detta fall kan den målsägande inte i praktiken vara skyldig att betala kostnaderna för rättegången.

Utgångspunkten är att biträdena endast bistår med juridisk hjälp. Som känslomässigt stöd lönar det sig att be om en avgiftsfri stödperson från Brottsofferjouren eller be någon närstående person med som stöd.

Vid brott mot liv lönar det sig att vända sig till en lokal brottmålsadvokat. I Finland sker det relativt få brott mot liv och på grund av detta finns det inte juridiska biträden som är specialiserade endast på brott mot liv. Utgångspunkten är att alla rättsbiträden är kompetenta att hantera dessa. Brottsofferjouren kan hjälpa anhöriga hitta lämpliga rättegångsbiträden. På Finlands Advokatförbunds webbplats finns även en söktjänst för advokater som tar sig an brottmål:

→ asianajaliitto.fi/sv/advokattjanster/sok_advokat

Inför det första mötet med det juridiska biträdet lönar det sig att förbereda sig på att detaljerat berätta om brottet, offret och om sitt eget liv. Tillsammans med biträdet går man igenom straffrättsliga frågor, dvs. händelserna i anslutning till brottet och varför man yrkar på straff för gärningsmannen samt skadestandsfrågor. Vid mötet diskuteras bland annat skadeståndets belopp, införskaffande av kvitton, kallande av eventuella vittnen och andra praktiska frågor med tanke på rättegången. Det lönar sig att ta med så mycket skriftligt material som möjligt till mötet med biträdet. Det skulle vara bra att åtminstone ha med sig alla kvitton och verifikat över kostnader. Med tanke på hanteringen av ärendet kan även överraskande saker vara viktiga, därför lönar det sig att ha med sig så mycket material som möjligt till det första mötet.

En av det juridiska bitrådets uppgifter är att garantera att den målsägande får den ersättning som hen är berättigad till. I frågor om ersättning använder biträden i allmänhet rekommendationerna utfärdade av delegationen för personskadeärenden, eftersom ersättningar i regel döms ut utgående från dessa.

Rättegången

Efter åtalsprövningen kallas parterna i målet till rättegång i tingsrätten. Parterna är den åtalade, målsägande, dvs. offrets anhöriga samt eventuella vittnen. Dessutom närvarar alltid vid rättens sammanträde åklagare, domare, tingsrättssekreterare och två nämndemän samt den åtalades och den målsägandes biträden och eventuella stödpersoner för målsägande. Dessutom kan exempelvis en tolk eller en representant för socialnämnden delta, beroende på situationen. De flesta rättegångar är offentliga och öppna för allmänheten. Tingsrätten kan be att rättegången ska ske bakom stängda dörrar och rätten fattar beslut i frågan senast i början av rättegången. I regel är rättegångar dock offentliga. Rättegången äger rum i en tingsrätt som finns i närheten av orten där brottet har inträffat.

I början av rättegången presenterar åklagaren sina yrkanden mot den åtalade samt grunderna för dessa. Sedan presenterar målsägande, dvs. offrets anhöriga eller målsägandes biträde sina ersättningsyrkanden. Efter detta får den åtalade eller den åtalades biträde ordet, varvid den åtalade själv eller genom sitt biträde antingen medger eller förnekar att han eller hon gjort sig skyldig till brottet och uppger om han eller hon går med på målsägandens ersättningsyrkanden. Därefter kan de målsägande ännu motivera och precisera sin ståndpunkt.

Efter att yrkandena har lagts fram och målet har presenterats följer bevisning då man efter att ha presenterat eventuella skriftliga bevis hör målsäganden, den åtalade och eventuella vittnen. Redogörelserna spelas in. Vanligtvis inleder målsäganden och berättar fritt om händelseförloppet och de påföljder som brottet haft. Det är bra att komma ihåg att domen i målet endast påverkas av det som nämns under rättegången. Målsäganden och vittnena måste tala sanning och får inte läsa upp sin redogörelse utantill. Till stöd för minnet får man dock göra korta anteckningar med papper och penna. Efter redogörelsen kan åklagaren, domaren och bägge parternas biträden ställa preciserande frågor. Utomstående vittnen kallas in till rättssalen endast då de själva avger sitt vittnesmål.

Avslutningsvis presenterar åklagaren samt målsägandens och den åtalades biträden sina slutpläderingar och berättar hur de tycker att målet borde lösas. Efter detta töms rättssalen på alla andra än domaren och eventuella nämndemän som överväger den åtalades skuld och följderna för den åtalade utgående från de bevis som lagts fram under rättegången. Det är vanligt att domen i målet inte ges samma dag, utan den ges vanligtvis som en skriftlig kanslidom ett par veckor efter rättegången. I detta fall meddelar det juridiska biträdet de anhöriga om domen eller så kan de anhöriga själva kontakta tingsrättens kansli för att få tillgång till domen.

Domstolens domslut och handlingar som förekommer i domslutet, såsom förundersökningsprotokollet med bilagor, är enligt lagen offentliga om inte domstolen fattar beslut om att de ska vara sekretessbelagda. Brott mot liv och domar i dessa mål väcker ofta stort intresse i media och media har tillgång till offentliga handlingar.

Vid brottsfall strävar man efter att behandla alla frågor under ett och samma tillfälle, men i vissa fall kan rättegången ta flera dagar i anspråk. Med domstolens beslut kan en sinnesundersökning göras för den åtalade, under tiden för vilken rättegången avbryts. Undersökningen utförs vid ett psykiatriskt sjukhus. Undersökningen fördröjer rättegångens fortsättning med flera månader. Utgående från sinnesundersökningen överväger man om den åtalade har förstått följderna av sin gärning, dvs. om han eller hon är tillräknelig. Om den åtalade anses vara otillräknelig kan han eller hon inte dömas för brottet men exempelvis skickas till psykiatriskt sjukhus.

Om personen som dömts för brott mot liv, målsäganden eller åklagaren är missnöjda med tingsrättens dom, är det möjligt att överklaga domen till hovrätten. Man ska meddela sitt missnöje till tingsrätten inom sju dagar från den dag då tingsrättens dom har offentliggjorts eller meddelats. Anmälan om missnöje kan göras antingen muntligt eller skriftligt till den domstol som avgjort målet eller till domstolens kansli. Själva överklagan till hovrätten ska göras inom 30 dagar efter att tingsrätten har gett sin dom.

Det är normalt att behandlingen i hovrätten äger rum först upp till ett år efter behandlingen i tingsrätten. Det är möjligt att ansöka om ändring av hovrättens dom till högsta domstolen, om högsta domstolen beviljar besvärstillstånd. Om man inte överklagar domen, vinner den laga kraft och är slutlig på så vis att det inte längre är möjligt att överklaga domen med ändringssökande.

Vanligtvis sitter en person som misstänks för ett brott mot liv häktad under tiden för förundersökningen och rättegången, och efter att ha fått sin dom börjar han eller hon avlägga sitt tilldömda fängelsestraff. Brottspåföljdsmyndigheten fattar beslut om i vilket fängelse gärningsmannen ska placeras. De anhöriga till offret för ett brott mot liv har rätt att få veta då fången frisläpps, rymmer eller i övrigt lämnar fängelset, om de har bett om detta av polisen eller åklagaren och det inte innebär någon fara för fången. De anhörigas begäran om att få tillgång till informationen är hemlig och fången får inte veta om detta ens på begäran.

Praktiska tips för rättegången

- Om en anhörig hörs personligen i rätten i bevisningssyfte, lönar det sig att senast dagen innan rättegången förbereda sig och läsa igenom förundersökningsprotokollet för att friska upp minnet.
- Till rättegången kan det vara bra att för säkerhets skull ta med sig näsdukar, vattenflaska, halspastiller, någonting att äta under pauser samt papper och penna, om man kommer ihåg någonting under rättegången som man ännu önskar nämna.
- Till rättegången kan man ta med sig en närstående som stöd eller en frivillig stödperson som deltagit i Brottsofferjourens utbildning och som kan hjälpa med praktiska frågor och vid behov fungera som stöd under hela straffprocessen. Tjänsten är gratis.
- Av säkerhetsskäl används metaldetektorer i de flesta tingsrätter.

- På listan eller tavlan i aulan finns vanligtvis information om i vilken sal rättegången hålls, enligt den åtalades namn.
- Om man vill undvika att möta den åtalade eller hans eller hennes närstående kan man redan på förhand be tingsrättens kansli om ett eget väntrum. Vanligtvis sitter den åtalade häktad och väntar inte i samma väntrum som alla andra utan förs in i salen från en annan ingång.
- För rättegången är det möjligt att få ersättning med statliga medel för resekostnader, dagpenning och ersättning för förlorad arbetsförtjänst under dagen för rättegången, om åklagaren har åberopat den anhöriga som vittne i bevisningssyfte. Det lönar sig att fylla i arvodesformuläret, som fås av tingsrätten, på förhand innan rättegången. För formuläret behövs även kontonummer.
- Om man vill undvika att se den åtalade vid rättegången, kan biträdet på redan på förhand be att en skärm används som sikthinder i salen. I vissa salar finns även ett separat utrymme med spegelfönster. Personer i utrymmet kan följa med rättegången men kan inte själva ses.
- Då rättegången inleds kallas parterna till salen och salens nummer uppges.

Saker som det är bra att förbereda sig på inför rättegången

Under rättegången behandlas endast sådant för vilket åtal har väckts. Även om den åtalade skulle försöka lägga skulden på andra personer, exempelvis offrets närstående, kan endast den person som står åtalad dömas för brottet.

Enligt lagen måste inte den åtalade tala sanning eller bidra till utredningen av sin egen skuld. Domaren, biträdena och åklagaren är medvetna om att den åtalade inte behöver tala sanning. Det är bra att vara medveten om detta och försöka att inte bry sig om vad den åtalade säger. Det är möjligt för sakägarens biträde att be om lov för sakägaren att lämna salen under tiden för den åtalades inlägg.

Enligt finsk lag kan den åtalade endast dömas för brottet om det finns tillräcklig bevisning för att han eller hon är skyldig. Ärendet ska utredas grundligt. Målsägandens berättelse är en del av bevisningen. Frågor som ställs under rättegången kan ibland kännas jobbiga eller till och med anklagande för målsäganden. Ifrågasättande och preciserande frågor kan kännas jobbiga, men med hjälp av dessa försöker man bevisa att händelserna faktiskt har inträffat.

De långa behandlingstiderna och eventuella besvär innebär att straffprocessen kan ta flera år i anspråk. Vid brott mot liv hålls den första rättegången oftast mycket snabbare än vid andra brott, i synnerhet om man kunnat gripa den misstänkte gärningsmannen. Om gärningsmannen inte hittas eller kan gripas kan man inte hålla rättegången. För offrets närstående är det viktigt att gärningsmannen hittas och får sin dom, eftersom vetskapen om att gärningsmannen går fri ökar de närståendes lidande och rädsla. Detta kan förlänga sorgeprocessen.

Ersättningar vid brott mot liv

För att man överhuvudtaget ska få ersättningar på grund av ett brott, måste man yrka på dessa av gärningsmannen under rättegången. Det lönar sig för anhöriga till ett offer för brott mot liv att utarbeta ersättningsyrkande tillsammans med det juridiska biträdet, eftersom biträdet bäst kan bedöma vilka ersättningar man kan yrka på och vilka belopp. Biträdet lägger vanligtvis fram och motiverar yrkandena på ersättning.

I frågor om ersättning bör man beakta att det finns ett separat system för skadestånd och ett separat brottsskadesystem. Systemet för skadestånd avser ersättningar som kan krävas av gärningsmannen. Ersättningar ur brottsskadesystemet kan man ansöka om hos Statskontoret. Ersättningar ur brottsskadesystemet betalas ut till sakägaren och Statskontoret utkräver ersättningarna av gärningsmannen.

En person som dömts för ett brott betalar sällan frivilligt de ersättningar han eller hon blivit ålagd att betala och saknar oftast tillgångar för att betala ersättningarna. Det lönar sig därför att först ansöka om ersättningarna hos Statskontoret och endast driva in med utsökning det som Statskontoret inte ersätter. Sakägaren får gratis av tingsrättens kansli en kopia på domstolens domslut, som kan lämnas in tillsammans med ansökan om utsökning till utsökningsbyrå på den skyldiges bonings- eller hemort. Utsökningsgrunden är vid brott mot liv i

regel verkställbar i 20 års tid. Dessutom bör man beakta den allmänna preskriptionstiden vid utsökning, som är fem år om det avgetts en dom om skulden. Skadeståndsskulden ska alltså utsökas inom fem år från domen.

Om det inte är möjligt att driva in skadeståndet av gärningsmannen med utsökning, informeras fodringsägaren om detta. Man kan försöka driva in skadeståndsskulden på nytt med utsökning så länge som utsökningsgrunden är giltig. Man måste dock bevisligen påminna gärningsmannen om utsökningsärendet med minst fem års mellanrum. Då ett ärende går till utsökning införs ärendet i datasystemet för utsökning som skickar ett meddelande om inträde av anhängighet till gärningsmannen. Detta avbryter i regel preskriptionstiden för skulden.

Det är bra att beakta att skadestånd i Finland för exempelvis känslomässigt lidande är relativt små, även då det rör sig om brott mot liv. Anhöriga till offer för brott mot liv kan yrka på ersättningar av gärningsmannen genom systemet för skadestånd för bland annat följande:

- **Lidande** som förorsakats av döden, om döden har vållats avsiktligt eller på grund av grov oaktsamhet och domen om skadestånd prövas skäligt genom att beakta närheten hos relationen mellan offret och ersättningssökanden, gärningens karaktär samt övriga omständigheter. Rätt till ersättning har föräldrar, barn och äkta make eller maka till offer för ett brott mot liv samt andra mycket närstående personer till offret som kan jämföras med dessa, exempelvis en sambo som bott tillsammans med offret eller ett fosterbarn eller fosterförälder.
- Nödvändiga **sjukvårdskostnader** och andra nödvändiga kostnader till följd av personskadan som förorsakats av dödsfallet samt förlorad arbetsförtjänst, om döden vållats avsiktligt eller av grov oaktsamhet. Även terapi för känslomässigt lidande kan anses ingå i kostnaderna för sjukvård, enligt de förverkligade kostnaderna för vården.
- **Kostnader för begravningen**, såsom kista, gravplats, gravsten, minnesstund, dödsannons. Rätt till ersättning har den person som tagit hand om begravningen av den avlidne personen.
- **Kostnader i anslutning till begravningen**, såsom resekostnader för begravningen, blomsterarrangemang och sorgkläder. Rätt till ersättning har föräldrar, barn och äkta make eller maka till offret samt andra mycket närstående personer till offret som kan jämföras med dessa.

- Personer som är berättigade till underhåll eller underhållsbidrag kan yrka på ersättning för **förlorad försörjning**, dvs. barn, make eller maka eller annan person som varit beroende av offret för sin försörjning.
- **Förlorad arbetsförtjänst** för exempelvis sjukledighet, om man inte fått full lön för denna tid.

Brottsskadesystemet

Anhöriga till ett offer för brott mot liv kan istället för utmätningsåtgärder mot gärningsmannen ansöka om ersättning av kostnader som förorsakats av dödsfallet hos Statskontoret. Det är även möjligt att ansöka om ersättning för brottsskada hos Statskontoret om man inte kan fastställa gärningsmannen eller om gärningsmannen är under 15 år, med förutsättningen att brottet har anmälts till polisen. På Statskontorets webbplats finns en färdig blankett för att ansöka om ersättning.

Ersättning för brottsskada är sekundär sett till andra ersättningar, det är alltså endast möjligt att beviljas ersättningen av Statskontoret om man inte får ersättning någon annanstans ifrån, såsom den egna försäkringen exempelvis för sjukledighet på grund av dödsfallet. Från ersättningen för brottsskadan drar man av den ersättning som sökanden har fått för samma skada eller är berättigad till utgående från någon annan lag eller frivillig försäkring.

Om anhöriga till ett offer för brott mot liv önskar få ersättningar av Statskontoret, ska de alltid yrka på ersättningar av gärningsmannen i rätten. Yrkandet ska alltså riktas till gärningsmannen i samband med rättegången i brottmålet. Man kan lämna in ansökan om ersättning till Statskontoret genast då ersättningarna har dömts ut att betalas vid rättegången och man behöver inte först försöka kräva dem av gärningsmannen.

Man ska ansöka skriftligen om ersättningen med Statskontorets blankett för ersättning av brottsskada inom tre år efter att domen som getts i ersättningsärendet har vunnit laga kraft. I ansökan ska nödvändiga utredningar ingå, såsom domstolens domslut, bouppteckningshandling, läkarutlåtande, utredning av eventuell förlorad arbetsförtjänst samt kvitton och utredningar av kvitton. På Statskontorets webbplats finns närmare anvisningar för ansökan och information om nödvändiga bilagor. Om ärendet inte har behandlats i domstol kan man ansöka om ersättningar inom tio år efter brottet.

Behandlingen av ansökan om ersättning för brottsskada tar cirka sex månader, men kan ta upp till ett år. Behandlingen kan inte påskyndas, men med vissa grunder är det möjligt att få förskottsersättning. Förskottsersättning kan utbetalas om ersättningssökanden kräver detta och det står klart att sökanden är berättigad till ersättning i enlighet med brottsskadelagen. En förutsättning för beviljande av ersättning är att behandlingen av ersättningsärendet vid Statskontoret fördröjts av anledningar som inte beror på sökanden. Vanligtvis kan förskottsersättning utbetalas om det är känt att ersättningsbeloppet kommer att vara stort. Beslutet om förskottsersättning kan inte överklagas.

Domstolens domslut är inte bindande för Statskontoret, vilket innebär att Statskontoret endast ersätter vissa skador. Dessutom är det bra att beakta att det finns fastställda maxbelopp för ersättningar till anhöriga för offer för brott mot liv som betalas ut med statliga medel. Alla ersättningar kan alltså inte fås av Statskontoret, men de kan ändå krävas av gärningsmannen i den mån som de inte ersätts av Statskontoret. Om man har ansökt om och fått ersättning av gärningsmannen eller försäkringsbolaget, ska detta meddelas till Statskontoret eftersom Statskontoret återkräver ogrundat utbetalade ersättningar.

Vid brott mot liv kan Statskontoret ersätta:

- **Begravningskostnader** samt kostnader i anslutning till begravningen till ett rimligt belopp för anhöriga till den avlidne (bland annat kista, gravplats, minnesstund, begravningsblommor samt dödsannons i en lokal tidning och en riksomfattande tidning). Dessutom kan en person som stått den avlidne synnerligen nära (make eller maka, barn) få ersättning även för resekostnader till begravningen och delvis även för begravningskläder. Förlorad arbetsförtjänst på grund av deltagande i begravningen ersätts ej, inte heller bouppteckningskostnader eller andra kostnader på grund av boudredning.
- **Förlorad försörjning** för en person berättigad till underhåll eller underhållsbidrag, dvs. barn, make eller maka eller annan person som varit beroende av den avlidne personen för sin försörjning.

- Statskontoret ersätter inte anhöriga för känslomässigt lidande. Istället har anhöriga möjlighet att få **ersättning för kostnader för sjukvård, terapi och läkemedel** till följd av personskada som förorsakats av dödsfallet samt för **förlorad arbetsförtjänst**. Det är möjligt att få ersättning för dessa kostnader om den närståendes död har vållats avsiktligt eller på grund av grov oaktsamhet och problem med hälsan, såsom en akut stressreaktion, medicinskt har konstaterats hos den anhöriga till följd av detta. Om en anhörig uppsöker terapi är det viktigt att han eller hon sparar kvitton eller fakturor över samtliga besök. Berättigade till ersättning är föräldrar, barn, make eller maka eller en annan med dem jämförbar person som stått den avlidne synnerligen nära. Statskontoret bedömer alltid från fall till fall vem som anses vara en så nära anhörig till offret att han eller hon har rätt till ersättningar.

Mer information: valtiokonttori.fi/sv-FI

Vanligtvis betalas rättegångsbiträdets arvode på grund av brottets karaktär av statliga medel, oberoende av inkomster. Det lönar sig alltid att kolla upp denna möjlighet först. Om detta inte kommer på fråga kan Statskontoret i enlighet med brottsskadelagen betala ut rimliga ersättningar till anhöriga till offer för brott mot liv för rättegångskostnader, om de även beviljas andra ersättningar i enlighet med brottsskadelagen. Enbart rättegångskostnader ersätts dock inte av Statskontoret.

Det lönar sig även att ta reda på möjligheten att ersätta kostnaderna för rättegångsbiträdet med rättsskyddsförsäkring eller annan försäkring. Rättsskyddsförsäkring ersätter kostnader för rättegången, bland annat advokatarvode. Rättsskyddsförsäkring kan exempelvis ingå i ens egen hemförsäkring, fackförbunds-försäkring eller lantbruksförsäkring. Man ska ansöka på förhand om ersättning av rättegångskostnader utgående från rättsskyddsförsäkring. Ansökningsblanketter fås av det egna försäkringsbolaget. Om den anhöriga saknar rättsskyddsförsäkring kan han eller hon även utreda möjligheterna till allmän rättshjälp hos en rättshjälpsbyrå.

HÅLLBAR VÅRDKEDJA FÖR NÄRSTÅENDE TILL OFFER FÖR BROTT MOT LIV

Närstående till offer för brott mot liv är berättigade till samma tjänster som andra hjälpbehövande. Dessutom finns det särskilda tjänster som är anpassade för just deras behov. Största delen av tjänsterna är gratis. Det förekommer dock stora variationer i utbudet av tjänster. På större orter kan det finnas flera serviceleverantörer, medan det kan finnas ytterst få på små orter. Ett problem är även att många professionella endast möter närstående till offer för brott mot liv en gång under hela sin karriär.

Socialvårdslagen förutsätter att kommuninvånarna ska ha tillgång till rådgivning och handledning inom socialvården och att socialtjänster ska tillhandahållas vid akuta krissituationer. Dessutom bör polisen utföra en bedömning av särskilt skyddsbehov hos anhöriga till offer för brott mot liv och hänvisa dem till stöd-tjänster.

Närstående till offer för brott mot liv bör erbjudas hjälp och aktivt stöd. Vissa personer kan i chockfasen till och med uppleva att de inte behöver någon hjälp. De vet inte vad som ligger framför dem och kan inte nödvändigtvis bedöma tillräckligheten hos de egna resurserna. Det är bra att informera de närstående om att praxis i krissituationer alltid är att förmedla närståendes kontaktuppgifter till kristjänster och att anteckna samtliga närståendes telefonnummer, så att någon ur personalen inom krishjälpen kan ringa dem och försäkra sig om huruvida de vill ha hjälp eller inte. I chockfasen klarar människor inte nödvändigtvis av att ta in all nödvändig information och glömmer lätt saker. Det är viktigt att ge skriftliga kontaktuppgifter för instanser som offrets närstående vid behov kan kontakta.

En professionell och oavbruten vårdkedja är synnerligen viktig. Varje professionell bör känna till hur de kan hjälpa närstående och vilka andra lokala eller riksomfattande tjänster som de närstående kan ha nytta av. Det är viktigt att varje instans hänvisar klienten vidare till andra tjänster och att proffset med tillstånd av klienten själv tar kontakt med nästa instans och ser till att det finns någon som tar ansvar för klienten och avtalar en tid för en träff med klienten. I mån av möjlighet är det bra att ringa klienten efter en tid för att försäkra sig om att han eller hon har fått hjälp. Ett bra stöd för närstående till offer för brott mot liv är även en för uppgiften utbildad stödperson som finns med under hela processen och ger råd för att kontakta rätt instanser och vet hur saker och ting ska skötas.

Inte heller mellan krishjälpen och vården i ett senare skede får vårdkedjan brytas. Under tiden är de närstående tvungna att ta hand om en massa praktiska saker, såsom begravningen och rättegångar, och är i behov av stöd och information. Instanser som erbjuder hjälp är bland annat Brottsofferjouren, begravningsbyråer, juridiska biträden och kriscenter. Anställda inom krishjälp kan hänvisa närstående till Brottsofferjouren, där de får praktisk information och hjälp under straffprocessen samt hänvisas till andra tjänster.

Då det praktiska har klarats av är det bra om de närstående som önskar långvarig vård erbjuds detta. Man bör även beakta att alla närstående inte nödvändigtvis själva kan identifiera det egna behovet av hjälp. Långvarig behandling eller terapi erbjuds både inom den offentliga (avgiftsfria) och den privata (avgiftsbelagda) hälsovården. Terapi försnabbar vanligtvis återhämtningen.

Då det gått en tid efter brottet mot liv kan de närstående vara i behov av kamratstöd. Då kan de hänvisas till kurser eller kamratträffar som arrangeras av Föreningen för Mental Hälsa i Finland eller Huoma ry. För vissa närstående kan det bidra till återhämtningen att väl förberedd och med professionellt stöd möta gärningsmannen då det har gått tillräckligt med tid sedan brottet. Det finns några medlingsbyråer som enligt behov utreder möjligheterna till möten av detta slag. Brottsofferjouren har aktuell information om tjänsten i fråga.

Det är oftast inte så här enkelt att hänvisa närstående till tjänster eller för närstående att söka sig till tjänster. Det är därför viktigt att alla instanser har god kännedom om andra instanser som erbjuder hjälp och om olika saker som man bör beakta. Man bör ta hand om närstående till offer för brott mot liv på ett så helhetsbetonat sätt som möjligt. Utöver de ovannämnda tjänsterna kan de

närstående behöva hjälp av exempelvis socialväsendet eller rådgivning i frågor om vårdnaden av barn, byte av lägenhet eller ekonomisk rådgivning. En vårdkedja av detta slag kräver informering samt att varje instans utbildar sig och lär sig i samarbete med andra instanser. Det rekommenderas att en arbetsgrupp med aktörer grundas i varje kommun för bemötandet av närstående till offer för brott mot liv. Gruppen kan regelbundet sammanträda och fundera över bästa praxis och utbildningar för att skapa och upprätthålla en hållbar vårdkedja.

Även de närstående som ofta inte omfattas av hjälp ska beaktas och hänvisas till relevanta tjänster. Grupper av detta slag är minderåriga barn, närstående som inte klarar av att ta emot hjälp, närstående som är beroende av rusmedel eller hemlösa, närstående som inte har haft en varaktig relation med offret, andra personer som inte ingår i offrets närmaste krets eller familj, offrets tidigare partner och deras föräldrar (i synnerhet om offret för brottet mot liv är ett barn) samt äldre närstående.

Kristjänster

Omedelbar krishjälp, vid behov i hemmet, är viktigt för att upprätthålla handlingsförmågan under den inledande chockfasen. Ibland är de egna föreställningarna värre än det som har inträffat i verkligheten. Därför är det bra att så fort som möjligt gå igenom de verkliga sakförhållandena. Alla känslor ges utrymme och man understryker att det är alldeles normalt att reagera på en onormal situation och händelse. Det grundläggande syftet med krishjälp är att förbygga uppkomsten av posttraumatiskt stressyndrom.

Kommunal social- och krisjour (gratis): Social- och krisjouren erbjuds lagstadgat dygnet runt i kommunerna. Jouren erbjuder psykosocialt stöd och akut krishjälp. Socialjouren har i de större kommunerna vanligtvis sin verksamhet under tjänstetid vid kommunens socialbyrås verksamhetsställe. Jouren under kvällar, nätter och helger kan vara gemensam för flera kommuner. Krishjälpen organiseras på olika sätt i kommunerna och kan även erbjudas av aktörer inom tredje sektorn, såsom församlingarna eller FRK. Vem som helst kan ta kontakt med jouren.

På många orter erbjuds krishjälp som arrangeras av olika instanser under tre dagar efter själva krissituationen – ibland talar man om efterföljande diskussion. Träffar ordnas några gånger för de personer som önskar delta. Ledarna för krisgrupperna utgörs vanligtvis av professionella inom hälsovården som har

gedigen kunskap om bland annat praxis inom hälsovården och även kan hänvisa klienten till långvarig vård. Mer information om dessa grupper fås av hälsovårdscentralen på orten eller av den kommunala social- och krisjouren. Kontakt med de akuta kristjänsterna fås genom att ringa det allmänna nödnumret 112.

Hjälpande telefon och webbtjänster (gratis)

Föreningen för Mental Hälsa i Finland har en Riksomfattande kristelefon på numret 010 195 202 som erbjuder samtalshjälp för personer som drabbats av en kris. Man kan vara anonym då man ringer kristelefonen. I telefonen svarar personal inom krishjälp och utbildade frivilliga runt om i Finland. I telefonjouren erbjuds hjälp med att överväga olika sätt att underlätta den egna situationen och lösa problem.

Brottsofferjourens Hjälpande telefon på numret 116 006 erbjuder samtalshjälp, stöd och praktiska råd i frågor som rör brott. Man kan även vara anonym då man ringer den hjälpande telefonen. I telefonen svarar utbildade frivilliga. De lyssnar, samtalar och hänvisar vid behov till instanser som erbjuder hjälp. Det är även möjligt att lämna sina egna kontaktuppgifter i den hjälpande telefonens telefonsvarare. Uppgifterna förmedlas till Brottsofferjourens närmaste serviceställe. Serviceställets anställda tar kontakt inom fem vardagar.

I Brottsofferjourens juridiska rådgivning på numret 0800 161 177 bidrar jurister med hjälp i juridiska frågor. I telefonrådgivningen får brottsoffret eller den närstående en översikt över sina lagstadgade rättigheter och handledning i frågor som rör dessa. Man kan även vara anonym då man ringer den hjälpande telefonen. I telefonen svarar jurister.

Kyrkans samtalshjälp på numret 010 190 071 erbjuder en möjlighet att anonymt få samtala om saker som man funderar över. Personalen inom samtals hjälpen är utvalda frivilliga som utbildats för uppdraget och kyrkans anställda. Personen som svarar i telefonen erbjuder stöd genom att lyssna och tillsammans försöker man hitta de lösningar som passar livssituationen bäst. Man behöver inte vara medlem i kyrkan för att få hjälp.

Tukinet är ett kriscenter på nätet. På webbplatsen erbjuds personligt stöd och man kan delta i olika samtalsgrupper eller hitta information med Tukinets sökning av tjänster eller databas → tukinet.net (endast på finska).

Psykporten.fi är en webbtjänst som tillhandahålls av HNS och erbjuder information om mental hälsa för klienter och anställda inom hälsovårdsbranschen. I webbtjänsten finns pålitlig och aktuell information om problem med mental hälsa och rusmedelsberoende samt om lokala och riksomfattande tjänster för mental hälsa och rusmedelstjänster.

Tjänster efter en akut krissituation

I möten med närstående efter en akut kris är det viktigt att skapa en tro på att livet fortsätter trots det hemska som inträffat. Man talar om sådant som är viktigt för de anhöriga så länge som det finns ett behov av detta, men samtidigt försöker man lugna känslorna och minska ångesten samt fundera över den närmaste framtiden.

Brottsofferjouren, riksomfattande (gratis): Brottsofferjouren (RIKU) erbjuder praktiska råd och känslomässigt stöd för personer som fallit offer för brott eller försök till brott, deras närstående och vittnen i brottmål. RIKU hjälper brottsoffer och deras närstående genom att göra dem medvetna om sina rättigheter och stödja dem i straffprocessen. RIKU:s verksamhet utgår från professionellt handledt frivilligarbete. Tjänsterna produceras som en riksomfattande hjälpande telefon och hjälpande webbtjänster samt individuella tjänster vid serviceställen runt om i Finland.

RIKU erbjuder följande tjänster:

- Stödperson som hjälp och stöd under straffprocessen
- Hjälpande telefon som erbjuder samtalshjälp, stöd och praktiska råd i frågor som rör brott
- Juridisk telefonrådgivning där frivilliga jurister hjälper i juridiska frågor
- RIKUchat som erbjuder samtalshjälp, stöd och praktiska råd i frågor som rör brott i form av en chatt
- Visitor-verksamhet som är jour vid exempelvis vissa polisinrättningar och domstolar. RIKU:s personal hjälper och stödjer klienter på plats och ställe och hänvisar dem vid behov till andra tjänster.

Det lönar sig att kontakta Brottsofferjouren i ett så tidigt skede som möjligt, eftersom jouren har gedigen expertis i brottmål och god kännedom om lokala tjänster som klienten kan hänvisas till för mer hjälp. RIKU:s anställda letar tillsammans med klienten efter den hjälp som passar honom eller henne bäst och kontaktar den instans som erbjuder hjälpen. Hjälpen kan beroende på klientens situation vara ytterst konkret, såsom krishjälp, hjälp med att tillfredsställa basbehov (sömn, mat, motion), hänvisning till läkare och planering av begravningsarrangemang. RIKU kan omfattande ge råd i frågor som rör straffprocessen, såsom hur man anlitar ett juridiskt biträde, frågor om skadestånd och hur man ansöker om skadestånd och om rättegången. Brottsofferjourens uppgift är att säkerställa att klientens rättsskydd förverkligas och att han eller hon får stöd för att klara sig känslomässigt.

RIKU kan erbjuda en personlig stödperson till hjälp och stöd under hela straffprocessen. Stödpersonerna är anställda inom RIKU eller professionellt handleda och utbildade frivilligarbetare. Stödpersonen finns vid klientens sida under straffprocessen och hjälper med olika saker, för att klienten inte ensam ska behöva ta ansvar för allt. Stödpersonen hjälper klienten hålla koll på allting och informerar klienten om vad som behöver göras, i vilken ordning och vem man kan kontakta i olika frågor. Stödpersonen har stor kunskap om de olika skedena i straffprocessen och kan därför även ge praktiska råd. Stödpersonen kan exempelvis närvara vid polisförhör och rättegång. Man kan träffa stödpersonen regelbundet och samtala förtroligt om de känslor som brottmålet väcker. Dessutom hjälper stödpersonen klienten få ytterligare hjälp efter att rättegången är över.

Rättegångsbiträdena koncentrerar sig under rättegången på sin egen roll, dvs. det juridiska. Det lönar sig att även be en utbildad RIKU-stödperson till stöd under rättegången, som samtidigt kan berätta om bl.a. hur man kan förbereda sig inför rättegången och vad som händer under rättegången. Ibland kan en utomstående stödperson vara ett bättre alternativ än en egen närstående stödperson. En närstående person besitter inte nödvändigtvis all den information som RIKU:s stödperson gör eller så kan han eller hon själv vara så upprörd att det blir svårt att erbjuda stöd. Offrets närståendes egna närstående kan närvara under rättegången utöver RIKU:s stödperson. riku.fi/se/hem

Föreningen för Mental Hälsa i Finland, kriscenter (gratis): Föreningen för Mental Hälsa i Finland har kriscenter runt om i Finland som erbjuder stöd och hjälp vid akuta kriser. Man kan besöka ett kriscenter utan remiss genom att boka en tid direkt hos centret. Träffarna är förtroliga och man kan vara anonym

som klient hos kriscentret. Man kan besöka centret ensam, tillsammans med sin maka eller maken eller sin familj. Vid kriscentren arbetar professionella inom social- och hälsovårdsbranschen som utbildats i krisarbete samt frivilliga stödpersoner. Vid vissa kriscenter arbetar stödpersoner som är specialiserade på att stödja närstående till offer för brott mot liv.

Kriscentren erbjuder kortvarig samtalshjälp till stöd för att klara av en kris genast efter den inledande chockfasen. Kommunernas social- och krisjour sköter vården vid den inledande akuta krisen, efter vilket det är möjligt att övergå till att bli klient hos kriscentret. Kriscentren utför alltså inte akut krisarbete, utan är nästa stödform i återhämtningsprocessen.

→ mielenterveysseura.fi/sv

Kommunala hälsovårdstjänster, företags- och studerandehälsovård (gratis): Närstående till offer för brott mot liv kan även få hjälp inom hälsovården. Inom hälsovården bedöms behovet av sjukfrånvaro och medicinering samt om man kan hänvisa personen till fortsatt vård.

I de flesta kommuner i Finland finns mentalvårdsbyråer/psykiatriska polikliniker som upprätthålls av kommunerna. För de flesta av poliklinikerna krävs remiss av läkare. I de större städerna kan kötiden vara lång, men på vissa orter finns separat anordnad akutvård som man snabbt får tillgång till. Poliklinikerna kan utöver känslomässigt stöd och samtalsstöd erbjuda hjälp med exempelvis att fylla i blanketter och sköta praktiska ärenden. Vårdrelationerna kan fortsätta i till och med flera års tid, beroende på klientens behov. Läkare vid polikliniken kan även ordinera klienten medicinering och sjukfrånvaro om krisen förlängs. Mer information på kommunens egen webbplats.

Församlingens tjänster, riksomfattande (gratis): Församlingarna erbjuder samtalshjälp för personer som drabbats av en kris. Man behöver inte vara medlem i kyrkan för att få hjälp. Klienten kan kontakta en diakoniarbetare eller pastor i kyrkan i det egna området och be om samtalshjälp. Vid en akut kris strävar man efter att ordna en träff så fort som möjligt, gärna under samma dag. Dessutom erbjuder kyrkan konfidentiell samtalshjälp i form av en Hjälpande telefon, Hjälpande webbtjänst och Hjälpande brev. Kyrkan har även riksomfattande beredskapsgrupp för själavård, vars uppgift är att erbjuda känslomässigt stöd för offer och närstående vid en olycka. → <https://evl.fi/stod-och-hjalp>

För information om församlingens övriga tjänster kan man direkt kontakta församlingen i fråga.

Kamratstödster

Då tillräckligt med tid förflutit sedan brottet mot liv och man klarar av att på något vis hantera det inträffade men ändå känner sorg och ångest, uppkommer hos närstående ofta ett behov av att hitta kamratstöd och möta andra som gått igenom samma sak. I allmänhet rekommenderas att det ska ha gått åtminstone

De närstående får mycket kraft av att möta andra som har gått igenom samma sak och kunnat gå vidare i livet.

ett år sedan brottet. Inom kamratstöd kan de närstående prata om även jobbiga saker men ändå hitta hopp och glädje mitt i sorgen. De närstående får mycket kraft av att möta andra som har gått igenom samma sak och kunnat gå vidare i livet. De märker att det är möjligt att leva med det som inträffat, även om sorgen och förlusten aldrig någonsin försvinner.

Intensivkurser för närstående till offer för brott mot liv, Föreningen för Mental Hälsa i Finland, riksomfattande: Föreningen för Mental Hälsa i Finland arrangerar professionellt handledda kamratstödskurser för närstående till offer för brott mot liv. Dessutom finns på vissa orter kamratstödsgrupper för närstående till offer för brott mot liv som samlas regelbundet. Intensivkurserna är riktade till offrets närmaste krets, såsom föräldrar, syskon, make eller maka eller vuxna barn. Kurserna arrangeras som intensivkurser runt om i Finland. Kursen omfattar två fyradagarsperioder under ett års tid. Man kan tidigast delta i kursen då brottmålet har behandlats i tingsrätten och tingsrätten har gett sin dom i målet. Då kan man bättre hantera förlusten och det hemska som inträffat. Från kurserna hänvisas deltagarna vid behov vidare till fortsatt behandling. Syftet med kurserna är att stödja återhämtningen samt handlings- och arbetsförmågan efter en traumatisk förlust och de förändringar i livet som förlusten medfört.

Mer information: mielenterveysseura.fi/sv

Huoma - Henkirikoksen uhrien läheiset ry, riksomfattande (gratis):

Huomas huvudsakliga uppgift är att möjliggöra kamratstöd för personer vars närstående fallit offer för brott mot liv. Med närstående avses offrets anhöriga, familjemedlemmar, släktingar, vänner och alla andra som upplever sig ha stått nära offret. De stödformer som erbjuds av Huoma är följande:

- Rådgivning och stöd av Huomas anställda för bland annat praktiska saker och hur man kan söka sig till andra tjänster
- Kamratstöd per telefon, på nätet i Facebook-gruppen "Henkirikoksen uhrien läheiset" samt i Huomas medlemmars eget diskussionsforum
- Kamratstödsgrupper på olika orter som samlas en gång i månaden
- Möjlighet till ett personligt möte med kamratstödsperson. Det går dock inte att garantera att det finns en sådan person på alla orter, vilket är en förutsättning för att mötet ska kunna äga rum.
- Riksomfattande internatveckoslut för närstående till offer för brott mot liv

Gruppens verksamhet utgörs beroende på orten av samtal och kamratstöd, besök, olika aktiviteter och andra metoder utgående från gruppens önskemål och behov. De saker som man diskuterar i gruppen är konfidentiella och gruppens medlemmar har tystnadsplikt. Gruppen leds vanligtvis av en kris- och traumaterapeut samt av en kamratstödsperson för personer som förlorat närstående på grund av brott mot liv, som har gått Huomas och sorgeorganisationernas kamratstödsutbildning.

Huoma arrangerar under våren och hösten riksomfattande internatveckoslut runt om i Finland. Dessa är veckoslut för anpassningsträning under vilka gruppens ledare leder samtal enligt principen om kamratstöd. Internatveckoslutet är kamratstödsmöten med terapeutisk fokus. Kursen leds av kris- och traumaterapeuter.

Det lönar sig att söka sig till kamratstöd först då rättegången är över och det har gått minst ett år sedan den traumatiska händelsen. Syftet med kamratstödet är att få personen att orka till nästa dag och börja planera inför framtiden.

→ huoma.fi (endast på finska)

Privata läkartjänster och psykoterapi (avgiftsbelagd)

Psykoterapi är en vårdform som utgår från samspel mellan två eller flera människor. Syftet med psykoterapi är att bearbeta svåra upplevelser och hitta lösningar. Med psykoterapi strävar man efter att helt avlägsna eller minska lidande eller andra problem i livet på grund av psykiska problem.

Många privata läkarstationer erbjuder både medicinsk och känslomässig hjälp vid en kris. Om man på eget initiativ söker sig till en psykiaters mottagning kan man direkt kontakta instansen som erbjuder psykoterapitjänsterna och diskutera att påbörja behandling. Då behövs inte ett läkarutlåtande. För att garantera att terapin håller hög kvalitet rekommenderas att man väljer en terapeut som har rätt att använda yrkesbeteckningen psykoterapeut som beviljas av Valvira. Kontaktuppgifter för psykoterapeuter fås av hälsovården i det egna bostadsområdet eller av olika psykoterapiföreningar, såsom Helsingin psykoterapiyhdistys eller Finlands Psykologförbund.

→ psyli.fi/pasvenska

Rehabiliterande psykoterapi som ersätts av FPA

Personer i åldern 16–67 år kan ansöka om ersättning för rehabiliterande psykoterapi i syfte att återfå arbets- eller studieförmågan. Psykoterapin kan vara individuell psykoterapi, psykoterapi i grupp eller familje- eller parpsykoterapi eller bildkonstterapi. Man ska själv hitta en psykoterapeut, men terapeuten ska ha en utbildning som godkänts av Valvira (Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården) och ska ha rätt att använda yrkesbeteckningen psykoterapeut. FPA förutsätter att terapeuten har utbildning för den psykoterapi som han eller hon erbjuder klienten. FPA beviljar terapi för ett år i gången och för totalt högst tre år.

Det är möjligt att ansöka om rehabiliterande psykoterapi då klienten i åtminstone tre månader efter att ha fått en psykiatrisk diagnos fått ändamålsenlig behandling, innefattande nödvändiga medicinska, psykiatriska och psykoterapeutiska undersökningar och behandlingar. Syftet med behandlingen är även att följa med om klienten kan förbinda sig till psykoterapin och om han eller hon är redo för terapin, för att man ska kunna uppnå bästa resultat. Rehabiliterande psyko-

terapi är uttryckligen rehabiliterande terapi och inte den bäst lämpade terapiformen för alla. Rehabiliterande psykoterapi är ett alternativ först efter flera år, då man första har klarat av den kris som brottet mot liv inneburit. Mer information om psykoterapi och ersättning av FPA:

→ <http://www.kela.fi/web/sv/rehabiliterande-psykoterapi>

→ mielenterveysseura.fi/fi/tukea-ja-apua/apua-mielenterveyden-ongelmiin/mielenterveyspalvelut/psykoterapia

Möte mellan offrets anhöriga och gärningsmannen vid brott mot liv, riksomfattande (gratis)

I Finland har man efter goda erfarenheter utomlands satsat på att utveckla verksamhet inom vilken offer för grova brott eller närstående till offer för brott mot liv har möjlighet att överväga att möta gärningsmannen i något skede efter rättegången och domen.

Offret eller offrets anhöriga kan ha funderingar över varför brottet inträffade. Syftet med mötet med gärningsmannen är inte att nå en överenskommelse, utan att genom delaktiggörande dialog sträva efter att stödja förändring och parternas handlingskraft med beaktande av deras sociala relationer och känslor. Framför allt rör det sig om en frivillig och konfidentiell process med fokus på parterna, som förbereds noga genom att man träffar parterna separat före ett eventuellt möte. Förfarandet påverkar inte längden hos gärningsmannens dom.

Initiativet kan komma från gärningsmannen eller närstående till ett offer för brott mot liv genom att direkt eller exempelvis med hjälp av Brottsofferjouren eller en terapeut kontakta den instans som erbjuder tjänsten. Mötet arrangeras vanligtvis i fängelset eller på någon annan överenskommen plats.

För att man ens ska kunna överväga förfarandet krävs att gärningsmannen tar ansvar för och känner skuld över vad han eller hon har gjort. Vid förfarandet beaktas framför allt behoven hos offrets närstående och man framskrider på deras villkor, för att mötet inte ska leda till ytterligare trauma. Syftet med förfarandet är inte att de närstående ska förlåta gärningsmannen, utan mötet kan innebära en möjlighet att få svar på frågor som man funderar över. Även om

man inte kommer så långt som till ett möte vid förfarandet innebär det ofta en hjälp och en lättnad för de närstående att samtala med en facilitator eller att gärningsmannen via facilitatorn har förmedlat exempelvis en ursäkt eller låtit de närstående förstå att de inte behöver vara rädda. Vid mötet kan även en egen närstående eller exempelvis en gratis stödperson från Brottsofferjouren närvara.

Offret eller den närstående har fått uppleva att han eller hon fått sin röst hörd, självdestruktiviteten har minskat och man har återfått upplevelsen av självbestämmanderätt.

Under mötet har de närstående en möjlighet att samtala med gärningsmannen om händelsen och de känslor som händelsen har väckt hos dem. De kan få svar på obesvarade frågor och få ge uttryck för sin ångest och rädsla och sitt hat. Många känner sig mycket lättade efter mötet och det har varit viktigt för dem att få bearbeta det som inträffat. För vissa är det även en

lättnad att gärningsmannen har fått ett ansikte, vilket kan hjälpa de närstående att komma över händelsen och sin egen bitterhet. Då frigörs energi för att exempelvis bearbeta sorgen. Offret eller den närstående har fått uppleva att han eller hon fått sin röst hörd, självdestruktiviteten har minskat och man har återfått upplevelsen av självbestämmanderätt. Erfarenheterna har vanligtvis varit till och med mer positiva än de närstående kunnat vänta sig. Möten mellan närstående och gärningsmän arrangeras runt om i Finland av några medlemsbyråer. Aktuella kontaktuppgifter för dessa instanser fås av Brottsofferjouren → riku.fi/se/hem eller Institutet för hälsa och välfärd → www.thl.fi/sv.

Återhämtning och tjänster för barn och unga

Brott mot liv påverkar alltid även barn. Det är viktigt att även erbjuda dem krishjälp, även om de är så små att de inte nödvändigtvis förstår vad som inträffat. Barn uppfattar dock sorg och att det finns saker som man inte talar om inom familjen. De kan till och med ha varit närvarande under brottet mot liv. Om händelsen blir en konstig hemlighet inom familjen kan barnet aldrig bearbeta händelsen och den kan ge upphov till ännu mer rädsla hos honom eller henne. Man bör berätta för barnet vad som hänt, med beaktande av barnets ålder.

Att tala eller förbjuda att man pratar om det som inträffat kan traumatisera barnet mer än att berätta sanningen. Kriser som man upplever i barndomen kan påverka utvecklingen av barnets personlighet och skapa en grogrund för psykiska problem. Om man berättar sanningen för barnet och ger dem möjlighet att tala med en yrkeshjälpare, har de oftast bättre förutsättningar för att bearbeta kriser till och med snabbare än vuxna.

För barnet är det viktigt att han eller hon kan skapa sig en bild av den egna föräldern, eftersom detta är en viktig del av barnets sorgprocess.

Om offret för brott mot liv har haft egna barn, bör man berätta för barnet om föräldern utgående från barnets ålder: exempelvis vilka goda och dåliga sidor föräldern hade och hur det var att leva tillsammans med honom eller henne. För barnet är det viktigt att han eller hon kan skapa sig en bild av den egna föräldern,

eftersom detta är en viktig del av barnets sorgprocess. Kognitiv beteendeterapi inriktad på traumatisk sorg och förlust lämpar sig väl för barn som förlorat en närstående person.

Då man erbjuder tjänster bör man sträva efter att stödja hela familjen och beakta barnen i planeringen av vården. Det är dessutom viktigt att barnets föräldrar eller överlevande förälder får hjälp så att han eller hon klarar av att även stödja sitt barn i krissituationen. De tidigare nämnda tjänsterna kan även användas av barn och unga och inom vissa av de ovannämnda tjänsterna arbetar även anställda som är specialiserade på att möta barn och unga. Utöver dessa finns det tjänster som är särskilt utformade för barn, samt på vissa orter även kristjänster som riktar sig till unga. Dessa tjänster hittas enklast på kommunens webbplats.

Barn och unga kan få krishjälp bland annat hos **social- och krisjouren**, där man kan boka en träff med hela familjen. Man går tillsammans med barnet igenom det som inträffat på ett så öppet och tydligt sätt som möjligt, utgående från barnets utvecklingsnivå. Vid träffarna kan barnen även samtala, leka eller rita under en del av tiden med en anställd, så att föräldrarna kan tala med en krisarbetare om även de allra svåraste sakerna.

Vid **Rådgivningsbyråer för uppfostrings- och familjefrågor** kan barn och föräldrar få hjälp vid olika frågor som rör barnet och uppfostran samt vid kriser som drabbar familjen. Barn under 13 år kan hänvisas till barnpsykiatrisk poliklinik med läkarremiss och unga under 18 år i huvudsak till ungdomspsykiatrisk poliklinik. Unga och barn i skolåldern kan även söka vård via skolhälsovården. Inom barnskyddets socialarbete bedöms behovet av vård och stöd för familjer i krissituationer och hjälp kan erbjudas exempelvis i form av hemtjänst eller familjearbete.

Mer information och kontaktuppgifter för tjänster för barn och unga:

→ mll.fi/vanhempainnetti/kipupisteita/mista_apua/ (endast på finska)

→ <https://www.pelastakaalapset.fi/sv/vart-arbete-i-finland/>

Tjänster i hemmet till stöd för vardagen

Att klara av en krissituation kan ta samtliga resurser hos de närstående i anspråk och man klarar inte längre av att ta hand om det egna hemmet eller de egna vardagsbestyren. Det finns inte alltid närstående personer i offrets närståendes omgivning som kan hjälpa. I detta fall kan man be om hjälp av myndigheterna eller organisationerna i den egna kommunen. Hos socialtjänsten kan man få reda på vilka instanser på den egna orten som erbjuder hjälp i hemmet. **Kommunernas hemtjänst** erbjuder hjälp i särskilda situationer. En person som ansvarar för hemvården i kommunen besöker den närstående i hemmet och utför en kartläggning av behovet av hemhjälp. **Privata företag** som erbjuder tjänster i hemmet erbjuder exempelvis avgiftsbelagda städtjänster. Även **Marthaförbundet** erbjuder i vissa kommuner avgiftsbelagd hjälp i hemmet, som är avdragbar som hushållsarbete i beskattningen. **Församlingens eller Röda Korsets frivilliga vänverksamhet** erbjuder även hjälp med hemvård.

PROFESSIONELLA SOM STÖD FÖR NÄRSTÅENDE TILL OFFER FÖR BROTT MOT LIV

Att en närstående faller offer för ett brott mot liv ger upphov till ett så enormt trauma att det kan vara svårt till och med för professionella att hjälpa närstående till offer för brott mot liv. I den inledande fasen av krisen kan det kännas som att ingen hjälp är tillräcklig för de närstående. Ibland kan de även ta ut sin ilska på de personer som försöker hjälpa dem. De känslor som de närstående bearbetar påverkar även de professionella och kan stanna kvar hos dem och väcka jobbiga känslor. Det som de närstående berättar om kan vara så svåra saker att även yrkeshjälpare upplever det som svårt att tala om dem.

Yrkeshjälparen bör förbli lugn och professionell och skapa en förtrolig relation med klienten. Även om viljan att hjälpa är stor, är det viktigt att ärligt kunna säga om man upplever att man inte kan eller orkar hjälpa. En professionell som möter närstående till offer för brott mot liv bör erbjudas handledning eller åtminstone en möjlighet att tala om sina känslor med en kollega.

Det hjälper inte de anhöriga att återhämta sig att man förfasar sig över det som inträffat.

De flesta professionella möter närstående till offer för brott mot liv endast en gång under hela karriären och saknar därför möjlighet att samla på sig erfarenhet och kunskap. Det kan till och med hända att yrkeshjälparen blir upprörd och att offrets anhöriga tvingas trösta honom eller henne. Människor kommer vanligtvis detaljerat ihåg vad

som hänt under en krissituation och hur de har blivit bemötta och kan komma ihåg händelserna under en lång tid. Det är bra att komma ihåg att det inte hjälper de anhöriga att återhämta sig att man förfasar sig över det som inträffat.

Då man hjälper närstående till offer för brott mot liv är det bra att framför allt känna till särdragen hos sorg och trauma vid brott mot liv. Själva sorgen kan fördröjas av mentala bilder av den hemska händelsen, känslor av rädsla och hat, tankar om hämnd och till och med tankar på självmord. Man bör skapa en trygg miljö för de närstående. De bör bemötas på ett sensitivt, professionellt och respektfullt sätt. Det är viktigt att möta och lyssna på de närstående i lugn och ro utan att göra egna tolkningar eller antaganden.

Den som bäst kan hjälpa närstående till offer för brott mot liv är en professionell med stor egen livserfarenhet. Han eller hon har kanske själv personliga erfarenheter av döden och vet vad det innebär. Inledningsvis vid en krissituation är det ofta tillräckligt att man vågar vara närvarande, nära och lyssna. Man behöver inte bryta tystnaden med tomt prat. Inga ord kan ta bort smärtan och sorgen hos offrets närstående. Sist och slutligen handlar hjälpande helt enkelt om att möta människan.

Det viktigaste då man hjälper närstående till offer för brott mot liv:

- Hänvisa omedelbart till kristjänster. Ta hand om hela klientens närmaste krets, även barnen.
- Hänvisa till polisen och Brottsofferjouren vid frågor om straffprocessen.
- Hänvisa till en begravningsbyrå vid frågor med koppling till döden.
- Se till att klienten anlitar ett juridiskt biträde för rättegången.
- Ge klienten skriftlig information om instanser som erbjuder hjälp.
- Ta själv kontakt med nästa hjälpande instans och försäkra dig om att någon där tar emot klienten.
- Ge klienten dina egna kontaktuppgifter så att han eller hon kan kontakta dig vid behov.
- Om du inte vet, ta reda på. Lämna inte klienten ensam.
- Se till att klienten om han eller hon önskar även får hjälp efter den akuta krishjälpen, exempelvis vid ett kriscenter.
- Försök ta reda på vilken slags hjälp eller stöd klienten är i störst behov av, även om han eller hon inte klarar av att berätta detta själv.

Här kan du fylla i uppgifter om tjänster i det egna bostadsområdet:

Kristjänster

Tjänster efter en akut krissituation

Kamratstödtjänster

Privata läkartjänster och psykoterapi

Tjänster för barn/unga

Tjänster i hemmet till stöd för vardagen

Brottsofferjouren

KÄLLOR

Källor på nätet

Helsingin hautaushuolto [hautaushuolto.com](https://www.hautaushuolto.com) (endast på finska och engelska)

Henkirikoksen uhrien läheiset ry [huoma.fi](https://www.huoma.fi) (endast på finska)

[Juristit.com](https://www.juristit.com) (endast på finska)

FPA [fpa.fi](https://www.fpa.fi)

Kriscenter på nätet [tukinet.net](https://www.tukinet.net) (endast på finska)

[Lastensuojelu.info/sv](https://www.lastensuojelu.info/sv)

[Psykporten.fi](https://www.psykporten.fi)

Polisen [poliisi.fi](https://www.poliisi.fi)

Brottsofferjouren [riku.fi/se/hem](https://www.riku.fi/se/hem)

Finlands Advokatförbund [asianajajaliitto.fi/sv](https://www.asianajajaliitto.fi/sv)

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland [evl.fi/forstasidan](https://www.evl.fi/forstasidan)

Finlands Begravningsbyråers Förbund rf [hautautoimistojenliitto.fi/se](https://www.hautautoimistojenliitto.fi/se)

Finlands journalistförbund [journalistiliitto.fi/sv](https://www.journalistiliitto.fi/sv)

Föreningen för Mental Hälsa i Finland [mielenterveysseura.fi/sv](https://www.mielenterveysseura.fi/sv)

Suomen nuoret lesket ry [nuoretlesket.fi](https://www.nuoretlesket.fi) (endast på finska)

Institutet för hälsa och välfärd [thl.fi/sv](https://www.thl.fi/sv)

Trauma och dissociation [traumajadissosiaatio.fi](https://www.traumajadissosiaatio.fi) (endast på finska)

Traumaterapiakeskus [se.traumaterapiakeskus.com](https://www.se.traumaterapiakeskus.com)

Statskontoret [statskontoret.fi](https://www.statskontoret.fi)

Litteraturkällor

Dyregrov, Atle. Lapsen suru. 1993. Gummerus Kirjapaino Oy.

Forsius, Kyllikki. Tiimalasi-lehti. Erikoisnumero 2012. KS paino.

Fredman, Markku. Rikosasianajajan käsikirja. 2013. Talentum.

Helsingin poliisilaitos, vakavat henkilöön kohdistuvat rikokset/kuolemansyyn
tutkinta. Tietoja vainajan omaisille -lehtinen.

Kalajanniska, Sanna. Miten kohtaan henkirikoksessa läheisensä menettäneen?
RIKU-lehti 2/2016.

Koivukangas, Jaana. Käytännön oikeusopas väkivaltarikoksen uhrille. 2007.
Rikosuhripäivystys/Suomen Mielenterveysseura.

Pojjula, Soili. Henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytyminen, mielenterveys ja
kokemukset tuesta ja palveluista. 2010. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Pojjula, Soili. Henkirikoksen aiheuttama trauma. RIKU-lehti 2/2016.

Rikosuhripäivystyksen esitysmateriaalit 2016.

Rusila, Maija. Huoma - Henkirikoksen uhrien läheiset ry. Esitysmateriaalit
16.11.2016.

Rusila, Maija & Kalajanniska, Sanna. Opas henkirikoksen uhrin läheiselle,
1. uudistettu painos. 2016.

Tuula, Linna. Ulosotto-oikeus 1, ulosottomenettely. 2014. Talentum.

Denna guide är avsedd för alla som i sitt arbete möter närstående till offer för brott mot liv. Syftet med denna guide är att erbjuda ett omfattande informationspaket om allt som rör brott mot liv och framför allt om tjänster för närstående till offer för brott mot liv. Guiden fungerar även som ett redskap för att skapa ett nätverk och en arbetsgrupp så att man i varje kommun kan garantera en hållbar professionell vårdkedja till stöd för närstående till offer för brott mot liv.

